

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
SOSYAL PROJELER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK ALANINDA ÇALIŞAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE ÇOCUK KATILIMI DENEYİMLERİ

Şefika Kübra KALENDER

119706003

Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK

Dr. Ayşe BEYAZOVA

İSTANBUL

Şubat 2023

Çocuk Alanında Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının
Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımı Deneyimleri

Experiences of Civil Society Organizations Working in the Field of Children on
Child Participation in Decision Making Processes

Şefika Kübra Kalender

119706003

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Nurhan Yentürk** (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Ayşe Beyazova (İmza)

Jüri Üyeleri: **Prof. Dr. Emre Erdoğan** (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Başak Ekim Akkan (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

**Dr. Öğr. Üyesi Aylin Dikmen
Özarlan** (İmza)

Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 28.02.2023

Toplam Sayfa Sayısı: 125

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

1) Çocuk Katılımı

2) Çocuk Hakları

3) Sivil Toplum Kuruluşları

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Child Participation

2) Children's Right

3) Non-Governmental Organizations

ÖNSÖZ

Kendimle, kaygılarımla ve zihnimle savaştığım bir dönemde bu tezi tamamladığımı belirterek başlamak isterim. Bir konuya odaklanmak, odaklandığım konuyu bitirmek her daim büyük bir çaba gerektirdi. Bu çaba ömrüm boyunca peşimi bırakmadı, bırakmayacağı aşikâr. Kendimle girdiğim bu savaşın ortasında her alanda hızla değişen gündemler, yaşanan krizler de tez yazma sürecinde peşimi bırakmadı. Bu yolculuğu şekillendirdi. Yolculukta bana eşlik eden, destekleyen herkese teşekkür ederim. Onlar olmasaydı sonunu getiremezdim.

En başta bu yolculukta bana eşlik ederek, dikkatimi tez odağında tutmamı sağlayan; bunu yaparken bilgisi ve yapıcı önerileri ile bu çalışmayı tamamlamamda emeği büyük olan tez danışmanım Ayşe Beyazova'ya;

Bu yolculukta Ayşe ile beni bir araya getiren ve her türlü desteği sağlayan, Nurhan Yentürk'e;

Bu süreçte beni destekleyen çalıştığım kurumuma ve ekip arkadaşlarıma;

Tezimin her aşamasında gerek uyuyarak gerek oyunlarıyla eşlik eden Yoda'ya;

Ne zaman kaygılınsam ve zorlansam, beni her zaman dinleyen ve motive eden ablam Hande, eniştem Burak, kardeşim Berkay, arkadaşlarım Anıl, Burcu ve Seray'a;

Hayatım boyunca en büyük destekçilerim olan anneme ve babama;

Tezimin araştırma bölümünü oluşturan, değerli vakitlerini ve çabalarını vererek, içtenlikle, samimiyetle görüşlerini ve deneyimlerini paylaşan Mavi Kalem, Maya Vakfı ve TTM temsilcilerine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARI	5
1.1. TARİHSEL SÜREÇTE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK	5
1.1.1. Çocuk Haklarının Gelişimi	10
1.1.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS) ..	12
1.2. TÜRKİYE BAĞLAMINDA ÇOCUK VE ÇOCUKLUK	13
1.3. GELİŞİM TEORİLERİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK	16
1.4. YENİ ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARI.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	25
ÇOCUK KATILIMI: TEORİK VE PRATİK ÇERÇEVE	25
2.1. ÇOCUK KATILIMININ ANLAMI	25
2.2. ÇOCUK KATILIMINA DAİR MODELLER VE İLKELER	29
2.2.1. Roger Hart'ın Katılım Merdiveni	30
2.2.2. Katılım Patikaları Modeli	32
2.2.3. Lundy Modeli	37
2.2.4. Çocuk Katılımı Rehber İlkeleri.....	41
2.3. UYGULAMADA ÇOCUK KATILIMI.....	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	54
METODOLOJİ	54
3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	54
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ.....	56

3.3. ANALİZ.....	59
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	60
BULGULAR.....	60
4. 1. KURUMLARIN YAPISI VE FAALİYETLERİ.....	61
4.1.1. Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	62
4.1.1.1. Organizasyon Yapısı	63
4.1.1.2. Faaliyetler	63
4.1.2. Maya Vakfı.....	65
4.1.2.1. Organizasyon Yapısı	65
4.1.2.2. Faaliyetler	66
4.1.3. Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği.....	67
4.1.3.1. Organizasyon Yapısı	67
4.1.3.2. Faaliyetler	68
4. 2. KATILIM SÜREÇLERİ.....	70
4.2.1. Katılım Alanları	70
4.2.2. İfade	80
4.2.3. Dinleyici	89
4.2.4. Etki	94
4.2.5. Katılımı Etkileyen Faktörler	98
4.2.5.1. Çocuk ve Çocuk Katılımı Algısı.....	98
4.2.5.2. Kurum İçi ve Dışsal Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler	101
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	114
EK 1: Derinlemesine Görüşme Rehber Formu	122

KISALTMALAR

BM: Birleşmiş Milletler

BM ÇHS: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

CESESMA: Centre for Education in Health and Environment

ÇHK: Çocuk Hakları Komitesi

ÇOÇA: İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi

ERG: Eğitim Reformu Girişimi

TTM: Tarlabası Toplum Merkezi

UÇM: Uluslararası Çocuk Merkezi

UNICEF: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

STGM: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TÜBİTAK: Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜSSİDE: Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

vs.: vesaire

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Roger Hart'ın Katılım Merdiveni	31
Şekil 2.2. Katılım Patikaları	33
Şekil 2.3. Lundy Modeli	38

TABLO LİSTESİ

Tablo 3. 1. Araştırmaya Dahil Edilen Dokümanlar	58
Tablo 4. 1. Kurumların Yapısı ve Faaliyetleri	61
Tablo 4. 2. Kurumlardaki Katılım Alanları.....	71
Tablo 4. 3. Kurumlardaki Yöntem ve Araçlar	81

ÖZET

Bu tezin temel amacı, çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının (STK) kendi iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımını hayata geçirmeye yönelik yaptıkları çalışmaların neler olduğu, nasıl süreçler izledikleri ve bu özelde hangi olasılıklar ve sınırlılıklarla karşılaştıklarını belirlemektir. Bu amaçla çocuk alanında çalışan Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Maya Vakfı ve Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği kurumlarının çocuklarla birebir çalışan sorumlularla derinlemesine üç görüşme yapılmış ve bu görüşmeler betimsel ve sistematik analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Analiz ışığında elde edilen temalar doğrultusunda kurumların bülten, rapor, kılavuz ve rehberleri incelenmiş ve görüşmelerdeki verilerle karşılaştırılarak destekleyici ve alternatif açıklamalara olanak tanyacak alanlar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular; Lundy modeli, Roger Hart'ın katılım merdiveni modeli ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilkeleri çerçevesinde yorumlanarak kurumların hangi alanlarda ve aşamalarda çocukların görüşlerini kararlara dahil ettikleri, bunu yaparken hangi yöntem ve araçları kullandıkları, sistemli ve düzenli şekilde işleyen bir mekanizmanın olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucunda, görüşülen ve çocuk alanında çalışan üç ayrı kuruluşta STK'ların ağırlıklı olarak çocuklardan faaliyetlere dair görüşlerinin alındığı, daha sistemli ve düzenli işleyen geri bildirim mekanizmalarına ihtiyaç olduğu ve çocukların karar alma süreçlerinin başından sonuna dahil oldukları alanların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk Hakları, Çocuk Katılımı, Sivil Toplum Kuruluşları

ABSTRACT

The main purpose of this thesis is determining what the non-governmental organizations (NGO) of the field of children do to bring child participation into practice in their internal functioning and activities, what processes they follow, and what possibilities and limitations they encounter in this particular case. For this purpose, three in-depth interviews were conducted with people who are working in the field of children in Mavi Kalem Association, Maya Foundation and Association for Supporting Tarlabası Community institutions, and these interviews were interpreted with a descriptive and systematic analysis method. In line with the themes obtained in the analysis, the bulletins, reports, guides and the institutions were examined and compared with the data in the interviews, areas that would allow for supportive and alternative explanations were determined. The findings were interpreted within the framework of the Lundy model, Roger Hart's ladder of participation model and the principles of the Convention on the Rights of the Child. It has been determined that NGOs working in the field of children mainly receive opinions from children on activities. As a result of this study, it was made the conclusion in some matters by interviewing three different organizations working in the field of children it has been determined that NGOs tend to get opinions from children about activities, they need more systematic and regular functioning feedback mechanisms, and the areas where children are involved from the beginning to the end of the decision-making processes are limited.

Keywords: Children's Rights, Child Participation, Non-Governmental Organizations

GİRİŞ

Çocukların katılım hakkı, 1989’da imzalanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin hak olarak tarif etmesi ve yasal olarak güvence altına alma adımı ile tartışmaya açılmıştır. Sözleşmenin 12. maddesinde çocuk katılımı, “çocukların görüşlerini serbestçe ifade etmeleri, bu görüşlerin ciddiye alınması ve tüm çocukların kendilerini ilgilendiren karar alma süreçlerinde etkin rol almaları” olarak tanımlanmaktadır. Bu madde ile çocukların kendi hayatlarına dair söz söyleyebilen ve harekete geçebilen özneler olarak görülmesi anlayışı merkeze alınmıştır. Bu kabulün herkes tarafından benimsendiğini söyleyebilmek ne yazık ki gerçekçi değildir. Çocuk katılımının önündeki ilk engel, yetişkinlerin çocuk algısı ile başlamaktadır. Yetişkinler nezdinde çocuk; yetişkin olmak için hazırlanan, gelişmemiz-gelişmekte olan, deneyimsiz, fail olamayan küçük bireylerdir. Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), çocuk algısını yeniden tanımlarken yetişkin-çocuk ilişkisinin de tartışmaya açmaktadır. Yetişkinler, yalnızca çocuğu koruyan ve hizmet eden kişiler olarak görülmemelidir (Beyazova vd., 2016, s. 68). Bu yolla yetişkin ile çocuk arasındaki güç ilişkisini bertaraf edecek yeni rollerin imkanını bize hatırlatmaktadır. Yetişkinlerin çocuğun hayatında yol arkadaşı, kolaylaştırıcı ve arabulucu gibi rolleri olduğunu bize göstermektedir.

ÇHS’ye göre çocuklar hak sahibi bireylerdir ve katılım için minimum yaş sınırı yoktur. Her çocuk kendi gelişen kapasitesine uygun güvenli ortam ve araçlarla kendini ifade edebilir. ÇHS, bu görüş ile çocuğa yönelik korumacı bakış açısını da değiştirmektedir. Buna göre çocuklar kendi haklarının koruyucusu ve savunucusudur. Bu görüş, çocuğun kendini koruması için çocuğa sorumluluk yüklemeyen bir yerden değil, aksine çocuk korumanın temeline çocuk katılımını alanlar yaratmayı amaçlamaktadır. Çocuk katılımının bu tarafı ile ÇHS’nin koruyucu-önleyici yönlerini geliştireceğine inanılmaktadır (Hart, 2016, s.14).

Çocuk katılımının hayata geçmesinde ve sürdürülmesinde, hükümetlerin merkezi rolü olsa da tüm yetişkinlerin sorumluluğundadır. Buna göre, öncelikle toplumdaki tüm bireylerin çocuğa dair algılarında değişime ihtiyaç vardır. Bu da yetişkin-çocuk arasındaki güç ilişkisinin ters yüz edilmesi ve çocukların görüşlerinin dinlenmesi ile mümkündür. Yetişkinlerin çocuğu dinlemesi ve fikirlere önem verdiğini göstermesi çocuğun topluma ait hissetme duygusunu pekiştirmektedir (Hart, 2016, s.20). Dinlemek ve saygı göstermek tek başına yeterli değildir. Çocukların görüşlerinin hayata geçirilmesi için de çaba gösterilmelidir.

Çocukların kararlara katılabilmesi için uygun ortamı oluşturmak ve çocukların görüşlerini oluşturabilmeleri için gerekli bilgilendirmeyi yapmak yetişkinlerin sorumluluğundadır. Tam da bu sebeple yetişkinlerin de desteklenmesi ve bu konudaki kapasitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Beyazova vd., 2016, s. 69). Bu noktada yol gösterici olabilmesi açısından çocuk katılımının hayata geçebilmesi için pek çok model geliştirilmiştir. Bunlardan ikisi, Roger Hart (1997)'in katılım merdiveni modeli ve Laura Lundy (2007)'nin katılım modelidir. Roger Hart, modelinde katılımın farklı boyutlarını tariflerken neyin katılım olarak adlandırılmayacağını anlatmaktadır. Lundy modelinde ise hangi koşullarda katılımın gerçekleşebileceği tariflenmektedir. Her iki modelin ortak noktası, çocuklarla kurulacak ilişkide ve katılımın gerçekleştiği her alanda çocuklara dürüst ve net yaklaşım sergilenmesi gerektiğidir. Buna göre, çocuk katılımının hayata geçmesindeki temel ilke dürüstlük ve netliktir. Bunun yanında Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009 yılında yayınladığı 12. Genel Yorum'da çocuğun katılım hakkının hayata geçebilmesi için temel ilkeler ortaya konmuştur. Buna göre; saydam ve şeffaf bir bilgilendirmenin yapılması, çocukların gönüllü olarak katılma ve katılmama hakkına sahip olması, ayırım yapılmaksızın tüm çocukların dahil edilmesi, her çocuğun görüşüne saygı duyulması ve çocukları ilgilendiren her konuda onların görüşlerinin alınması gereklidir. Ayrıca katılım süreçlerinde çocuk dostu olup çocukların eğitimlerle desteklenmesi, güvenli ve risklerden uzak ortamın sağlanması, çocuk görüşlerinin hangi alanda kullanılacağı ve nasıl yorumlandığına dair geri bildirim verilmesi gibi ilkeleri içermektedir.

Çocukların katılım hakkının hayata geçmesinden sorumlu bir diğer aktör, sivil toplum kuruluşlarıdır. Bunun için çocuk alanında çalışan STK'ların ÇHS'nin ilkelerini benimsemesi ve çocuğu hak sahibi bir birey olarak yaklaşması gerekmektedir. STK'ların çocukların katılımını geliştirmek için yapabileceği çalışmalar şöyledir:

- Kendi yaptığı çalışmalarda, çocukların görüşlerini alabilecekleri ve kararlara doğrudan katılımlarını sağlayabilecekleri mekanizmalar geliştirebilir ve kendi işleyişlerine entegre edebilirler,
- Sorumluluk sahibi tüm tarafların çocuk katılımına uygun süreçlerin işletilmesi ve geliştirmesi için destek olabilir/farkındalıklarını geliştirebilirler,
- Çocuk algısına dair bakışın değişimi ve çocuk haklarının yaygınlaşması için farkındalık çalışmaları gerçekleştirebilirler,
- Katılımı anlamlı kılmak için kendi çalışmalarında ve iş birliği içinde oldukları kurumlardaki çocukların kullanıldığı/maskotlaştırıldığı durumlara yönelik mücadele edebilirler,
- Çocukların seslerinin duyulmasını sağlayacak ve kendilerini ilgilendiren konularda kararlara dahil olmalarına aracılık edecek farkındalık ve savunuculuk çalışmalarını yürütebilirler,
- Çocukların liderliğinde yürütülen dernek ve inisiyatif çalışmalarına destek verebilir ve iş birlikleri kurarak bu dernek ve inisiyatiflerin güçlenmesine katkı sağlayabilirler,
- Çocuk haklarına dair izleme ve savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirebilir, bunu yaparken çocukların görüşlerini dahil edebilirler. (Uluslararası Çocuk Merkezi, 2019)

Görüldüğü üzere, çocuk katılımının hayata geçmesinde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve yapacakları çalışmaların yeri oldukça önemlidir. BM ÇHS'de de sivil toplum kuruluşlarında çocuk katılımının hayata geçmesi için bir dizi öneriler bulunmaktadır. Buna rağmen Türkiye'deki çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının, çalışmalarının merkezinde her ne kadar çocuklar yer alsada çocuğun konumu çoğu kez edilgendir (Çiftçi, 2011, s.213). Çocukların bulunduğu

her ortamda çocuk katılımının gerçekleşmesi elzemdir bu sebeple çocukların edilgen konumunu kendi iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde dönüştürmeye çalışan STK'ların oluşturduğu mekanizmalar, bu tezin merkezinde yer almaktadır.

Hak temelli bir yaklaşıma sahip olduğunu belirten ve BM ÇHS'i temel alan çocuk alanında çalışan STK'ların kendi iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımını hayata geçirmeye yönelik yaptığı çalışmaların neler olduğu, nasıl süreçler izledikleri ve bu özeldde hangi olasılıklar ve sınırlılıklarla karşılaştıklarını belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak araştırmanın soruları şunlardır:

- Çocuk alanında çalışan STK'ların çocuk kurumlarında katılımını hayata geçirmek için neler yapmaktadır?
- Kurumun faaliyetlerine katılan çocuklar karar süreçlerinin hangi aşamasında ve nasıl yer almaktadır?
- Kurumlar çocuk katılımını hayata geçirmede ne gibi faktörler rol oynamaktadır?
- STK'larda çocuk katılımını geliştirmeye yönelik ne tür öneriler ortaya konabilir?

Çocuk ve çocukluk sosyolojisi alanındaki çalışmalar, Batı literatüründe 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlasa da Türkçe literatürde çocuğu özne olarak kabul eden ve buna yönelik araştırmaların yapılması son yıllarda artış göstermektedir (Demiral, 2020, s.3). Sivil toplum çalışmaları özelinde de çocuk katılımını merkeze alan çalışmalar artmaktadır. Bu sebeplerle Türkiye'deki çocuk alanında çalışan STK'ların çocuk katılımını kurumlarında nasıl hayata geçirdiklerini ortaya koymak, karar süreçlerinin hangi aşamasında yer aldıklarını ve karar alma süreçlerinde hangi faktörlerin katılımı etkilediğini tespit etmek, çocuk hakları kültürüne ve çocuk katılımının hayata geçmesine yönelik çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARI

1.1. TARİHSEL SÜREÇTE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Çocuk ve çocukluk; topluma, kültüre, bireylere ve dönemlere göre değişen ve gelişen bir kavramdır. Evrensel bir tanım yapmak oldukça zordur. Genellikle tanımlama gelişim dönemleri ve yaş düzeyleri üzerinden gerçekleşir. Farklı disiplinlere göre çeşitlilik gösterebilen tanımlamalar yetişkinlerin çocuk algısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu bölümde çocuk ve çocukluk kavramlarının Batı ve Türkiye literatüründe nasıl tanımlandığı ve tarihsel olarak geçirdiği değişim üzerine tartışılacaktır.

Aries'in (1962), çocukluğun biyolojik olarak verili ve doğal değil, sosyal ve tarihsel olarak inşa edildiği fikrini ortaya koyması ile çocukluk ayrı bir kavram olarak incelenmeye değer görülmeye başlanmıştır. Aries'in tezi, çocuklara yönelik tutumların zaman içerisinde değişim ve dönüşüm gösterdiği ve bu değişen tutumlarla birlikte çocukluk kavramının ortaya çıktığı yönündedir. Aries tezinin temelini orta çağ sanatındaki çocuk temsillerindeki eksikliğe dayandırmakta, anlamın inşasında temsilin önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre, orta çağda çocuklar ayrı bir kategori olarak değil daha ziyade minyatür yetişkinler/yetişkin olmakta olan kişiler olarak görülmekteydi. Çocuk, ne zaman yetişkinlerden ayrı olarak ihtiyaçlarını gidermeye başlıyorsa o zaman yetişkin dünyasına ait olmaktadır. Bu bakış, çocuğu yetişkinlerden ayıran özelliklerin farkında olmamaya tekabül etmektedir. Ancak Aries, çocukluk fikrinin olmayışının çocuklara olan sevginin var olmadığı anlamına gelmediğine dikkat çekmektedir. Orta çağdaki sevgi anlayışını bugünkü anlamı ile yorumlamanın sorunlu olabileceği noktasında ise eleştirilerin odağı olmuştur (Gittins, 2015, s. 48). Eleştirilerin odağında olsa da çocukluk tarihi çalışmalarında öncül olan bir çalışmadır. Çocuğun ve çocukluğun araştırmaya değer olgular olduğuna dikkat çekmiştir.

Gittins (2015), çocukluk tarihi çalışmalarını üç ana kategoriye ayırmaktadır. Buna göre, çocukluk öncelikle ailelerin ve hanelerin sosyo-ekonomik durumlarına odaklanarak zaman içerisinde değişen maddi koşullar üzerinden incelenmektedir. Diğer çalışmalar, psiko-tarihçilerin Freud'un teorisinden yola çıkarak, çocuk yetiştirmedeki duygusal ve psikolojik değişiklikleri ve geçmişteki çocukluk deneyimlerini yeniden yapılandırmaya ve anlamaya çalıştıkları girişimlerdir. Son olarak, sosyal politika tarihi ile ilgilenenler tarafından çocukluğa, çocuk yetiştirmeye ve çocuklara yönelik hükümetlerin tutumlarındaki yasal ve siyasi değişimlerin incelenmesidir. Bunlarla birlikte bazı tarihçiler, post modern teorisinin etkisi ile çocukların ve çocukluğun yetişkinler için ne anlama geldiği, tutumların nasıl değiştiği ve geliştiği, nasıl analiz edilebileceği fikri ile ilgilenmeye başlamıştır (Gittins, 2015, s.35).

Çocukluk tarihi çalışmalarının da ortaya koyduğu üzere, Antik Yunan'dan, Orta çağ'a, Rönesans'tan Aydınlanma ve sonrası sürece farklı koşullar altında ve toplumdaki topluma, çocuk ve çocukluğa dair farklılaşan ve ortaklaşan deneyimler ve algılar vardır. Stearns (2021), çocukluğun tarihini incelediği karşılaştırmalı çalışmasında, küresel ve tarihsel bir çerçevede içinde çocukluğa bakmaktadır. Stearns'e göre, çocuk olmak ve çocuk yetiştirmek kişisel birer deneyim olsa da coğrafi ve tarihi bağlamda gerçekleşmektedir. Çalışmasının başında, küçük çocukları kundağa sarma pratiğini örnek verir. Yaklaşık 4000 yıl önce Orta Asya'da başlamış olabileceği düşünülen bu pratiğin bazı toplumlarda kabul gördüğü bazı toplumlarda reddedildiği ve tam da bu sebeple pek çok farklı çocukluk deneyimine yol açtığını söyler. Günümüzdeki çocuk ve çocukluk anlayışı, bu dönemlerde ortaya atılan görüşlerden beslenmektedir denebilir. Antik Yunan'da Hipokrat'ın sınıflandırmasına göre çocuk, yedi yaşına kadar "infans", on dört yaşına kadar "puer", daha sonra "adolescens" dönemdedir, günümüzde de kabul gören bir yaklaşımdır. (Bumin, 2013, s.9).

Çocuk kavramı, yetişkin olmayan olarak tanımlanan somutlaşmış bir bireyle ilgilidir, çocukluk ise yetişkinler tarafından yetişkin olmayanlara atfedilen statüye atıfta bulunmak için kullanılan daha genel ve soyut bir kavramdır (Gittins, 2015,

s.35). Çocuk; Hipokrat'ın tanımlamasına benzer şekilde bazen fiziksel ve/veya cinsel olgunlukla, bazen yasal statü (18 yaşından küçük herkesin çocuk kabul edilmesi, cezai ehliyet ve çalışma yaşı vb.) ile, bazen sadece kronolojik yaş ile tanımlanmaktadır. Çocukluk, tam da bu sebeplerle belirli bir zaman ve mekân içinde bile belirsiz bir durumdur. Bunların yanında, çocuk olma hali geçicidir ve yetişkinlerin bir şekilde deneyimlemiş olduğu bir dönemdir. Ne kadar sürdüğü ise kültürel ve tarihsel olarak değişkendir.

Çocuklar ve yaşlılar, buldukları biyolojik evrenin koşulları sebebiyle yaşama tutunabilme açısından daha kırılgan gruplardır. Çocuk ölümlerinin kontrol altına alındığı döneme kadar, -tıbbın kurumsallaşması, önleyici sağlık uygulamalarının ve doğum kontrolünün gelişmesi- çocukların erken yaşta ölmesi oldukça normal kabul edilmekteydi. Bu da aslında çocuğa ve çocukluğa bakışı her anlamda etkileyen bir durumdur. Yaşama şansının çok düşük olduğu toplumlarda çocuğa, her an kaybedilecek gözülle bakılır, daha erken yaşta yetişkin hayatında yer alması gerekirdi (Bumin, 2013, s.22).

15-16. yüzyıl; aile, aile hayatı ve çocukluk kavramlarının değiştiği, bu kavramlara dair ideallerin dönüştüğü ve davranışların da değişmeye başladığı dönemdir (Gittins, 2015, s.41). Bu yüzyıllar, özellikle Batı dünyasını kökten değiştirecek bir dönüşümün hâkim olduğu zamanlardır. Kapitalizmin gelişmeye ve feodalizmin çökmeye başladığı, dini inançların değiştiği ve reformların ortaya çıktığı bu dönemde; değişimler insanların hayata dair bakışlarını etkiledi, teknolojik ve bilimsel gelişmeler baş gösterdi ve coğrafi keşifler meydana geldi. Bu gelişmeler, çocukların yetiştirilmesinde de dönüşüme sebep olmuş, Rönesans ile çocuk refahına olan ilgi artmıştır (Onur, 2005, s.24). 16. yüzyılda, ilk kez püritenler çocuk gelişimi üzerine model geliştirmeye başlamışlardır. Bu da çocuklara yönelik tutumun dönüşümüne işaret etmektedir. Püritenlere göre çocuk, ilk günahla birlikte doğmuştur ve doğası gereği kötüye yönelecektir. Bu inancıya göre, çocuk öğrenebilme yetisine sahip olduğu için erken yaşlarda müdahale edildiği takdirde doğru yola yönelebileceği düşünülmektedir. Tam da bu sebeple çocuğun nasıl yetiştirileceği; çocuğu iyiye-doğruya yönlendirmek isteyen ebeveynler için

mücadele alanı haline gelmiştir (Onur, 2005, s.24). Hobbes'un insan doğasına dair öne sürdüğü fikirlerinde de çocuk, günahkardır. Bu yüzden toplumsal düzeni bozma potansiyeli taşıyan, eğitilmesi gerektirir (Hobbes'tan aktaran Onur, 2005). Bu algının tam tersi olan çocukların masum-saf olduğu düşüncesi, Rousseau'nun öncüsü olduğu yetişkin-çocuk ikiliğinin temelini oluşturan anlayıştır. Buna göre, çocuk yetişkinden farklıdır, çocuğun masumiyetinin korunmasını ise eğitim ile sağlanabilmektedir (Rousseau'dan aktaran Onur, 2005). Her iki düşünür çocuğu tanımlarken karşıt görüş üzerinden ilerlese de her ikisi de çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiğini merkezine almaktadır. Çocuğun günahkâr olduğu için terbiye edilmesi ya da masumiyetinin korunması için eğitilmesi gerektiği fikri yetişkin-çocuk ikiliğine güç ilişkisi getirmektedir. Buna göre yetişkin, çocuğun doğru yolda ilerlemesinde yol gösterici kişidir. Locke ise düalizm üzerinden kurulan çocuk anlayışını kabul etmekle birlikte çocukların doğuştan günahkâr ya da masum olduğu düşüncesini reddetmektedir, ona göre çocuğun zihni boş bir levha -tabula rasa- gibidir (Locke'tan aktaran Onur, 2005). Yani levhanın nasıl doldurulduğu, erdemli yurttaşın nasıl olması gerektiği sorusunun da cevabını oluşturur. Rousseau ve Locke'un düşünsel açıdan farklılaştığı yer ise çocuğun mülkiyetinin kime ait olduğudur. Locke, yetiştirilmesinde temel aktörün baba olduğu fikrini savunurken, Rousseau burada devleti merkeze alır.

Dönemin ruhu, pozitivist akımın getirişiyle rasyonel aklı merkeze almaktadır. Bu görüşe göre, her türlü değişim ve gelişim insan aklı ve eylemleri ile gerçekleşmektedir. Akıl, doğaya hükmetmektedir. Ehlileştirilmesi gereken doğa, onu ehlileştiren ise bilimdir. Çocuğun doğasını çeşitli şekillerde tartışan düşünürlerin ortak olarak işaret ettiği, çocuğun güdülerine göre hareket eden, doğaya-hayvanlara benzeyen yönleri nedeniyle, yetişkinler tarafından kesinlikle "yetiştirilmesi" gerektiğidir. Modern çocukluğun inşasında ve çocuk algısının şekillenmesinde düşünsel temelleri atan bahsi geçen düşünürler, bugünkü algımızda ve çocuğu-çocukluğu tanımlamamızda öncü rol oynamaktadır.

Dönemin felsefi ve teorik düzlemi ve elbetteki bunun yansıması olarak pratik düzlemde "bilim-doğa, akıl-beden, yetişkin-çocuk, erkek-kadın" güç ve hiyerarşi

içeren ikilikleri üzerine kuruludur. Bu bakış günümüzde de farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Yine dönemin politik, sosyal ve ekonomik dönüşümü, burjuva sınıfının yükselişini beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak orta sınıf burjuva aileler çocuğun yetiştirilmesinde merkezi önemde yer almaya başlamıştır.

18-19.yüzyıla gelindiğinde, ev içinde ve ev dışında burjuva aile üyeleri arasında iş bölümünde birtakım değişimler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu anlamda, ev ve işin mekansal olarak ayrılması, annenin evdeki rolünde ev işleri, çocuğun bakımı ve buna bağlı olarak denetleme yetkisi gibi işler merkezi konuma yerleşmiştir. Evin dışında para kazanması gereken babanın çocuğun yetiştirilmesindeki rolü geri plana düşmüştür (Boos-Nünning'den aktaran İnal, 2018, s. 21-22). Burjuva ailelerde çocuğun ihtiyaçları ve eğitimi gibi konulara dair bilgi birikiminin artması diğer alt sınıflardaki ailelere örnek oluştursa da alt sınıftaki ailelerin yaşam koşulları bu konuları hayata geçirmeyecek haldedir. Engels'in İngiltere'de Emekçi İşçi Sınıfın Durumu adlı çalışmasında, işçi ailelerin yaşam koşullarını, çocukların sağlık ve eğitim durumlarını ve annelerin çocuk bakımında yetersiz kalmalarındaki sebeplerin nedenini irdelemektedir.

Engels, işçi sınıfının yaşam koşullarının bir sonucu olarak, salgın hastalıklardan en çok etkilenen sınıf olduklarının altını çizerek, sağlık sorunlarının temelinde yetersiz beslenme yattığını söyler ve işçi sınıfı çocuklarında gelişimsel süreçlerin sekteye uğraması ve uzun-ağır çalışma koşullarının bir sonucu olarak raşitizm gibi pek çok hastalığın sıkça görüldüğünü ifade eder. İşçi sınıfı çocuklarının eğitim durumlarını da şu şekilde açıklar:

“İngiltere’de eğitim araçları nüfusa oranla her türlü ölçünün ötesinde sınırlıdır. İşçi sınıfına hizmet veren az sayıda okul ancak bir azınlığa yetmektedir; üstelik hepsi kötüdür....Okula devam zorunluluğu yoktur. Fabrikalarda, görebileceğimiz gibi, yalnızca görünüşte böyle bir zorunluluk vardır, o kadardır. 1843 eğitim dönemi için bakanlık bu görünüşte var olan devam zorunluluğunu, gerçek bir devam zorunluluğuna dönüştürmek isteyince, işçi sınıfı devam zorunluluğunu açıkça desteklediği halde, sanayi burjuvazisi bütün gücüyle buna karşı çıkmıştır. Ayrıca, bir

yığın çocuk hafta boyunca fabrikalarda ve evlerde çalışmaktadır; bu nedenle okula devam edemezler.” (Engels, 2010, s.160)

Engels bu çalışması ile kimin çocuk olarak kabul gördüğünü, kimin çocukluk dışına itildiğini de bize göstermektedir. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde çocuklar 5 yaşından itibaren uzun saatlerde, ağır şartlar altında çalış(tırıl)maktadırlar. “Öteki” çocuklar, sanayileşmenin bir getirisi olarak, bazı işlerde (dokuma tezgâhları, madenler, ev hizmetleri vb.) hem ucuz işgücü hem de bu gibi işlere daha “uygun” olarak görülmektedir. Burjuva oğlan çocuğunun dışındaki “öteki” çocukların ihtiyaçları, yaşam koşullarındaki zorluklar göz ardı edilmektedir. Bu bakış, “öteki” çocukların, çocuk olmanın dışına itildiğini göstermektedir. Buna göre burjuva oğlan çocukları, geleceğin yetişkinidir ve erdemli yurttaş olarak yetiştirilmeye değerdir. Geri kalan çocuklar ise ucuz işgücü olarak sanayi ordusunun bir parçasını oluşturur.

19. yüzyılın ortalarına doğru, çocuk emeği sömürsünün önüne geçmek amacıyla - özellikle küçük yaştaki çocukların çalıştırılmasının önüne geçmek için- bir dizi yasa çıkarılarak hiç olmazsa bu konuya yönelik düzenleme getirilmeye çalışılır (İnal, 2018, s.31). Çalışma saatlerinin yaşa göre belirlenmesi, gece çalışmanın yasaklanması, atölyelerde koşulların iyileştirilmesi ve işe alınmak için asgari ölçüde eğitimin zorunlu hale getirilmesi gibi bir dizi önlemler alınmıştır. Çalışma yaşının 13 yaşına çıkarılması ise çocukların çalıştırılmasını önlemede etkili bir yöntem olur (Heywood’dan aktaran İnal, 2018, s.31). Bunların yanında, devletin müdahalesi, ailenin çocuğa yönelik davranışlarını kontrol etmeye dönük adımlar olarak karşımıza çıkmıştır. Çocuğun ihmali ve istismarına yönelik de bir dizi düzenlemeler yasalaşmaya başlamıştır.

1.1.1. Çocuk Haklarının Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması bahsi geçen gelişmelerin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda savaştan en çok etkilenen gruplardan olan çocukların korunması önem kazanmıştır. Çocukları korumak ve ortaya çıkan yeni sorunları çözmek amacıyla Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, Türkiye dahil üye devletler tarafından imzalanmıştır. Beyanname, çocuk haklarını düzenleyen ilk

belge olma özelliğini taşımaktadır. Beyanname maddeleri şu şekildedir (Erbay, 2019, s. 36-37):

1. Çocuk, beden ve ruhen doğal biçimde gelişmesine olanak sağlayan şartlar içinde bulundurulmalıdır.
2. Acıkan çocuk beslenmeli, hasta çocuk tedavi edilmeli, fikren geri kalmış çocuk eğitilmeli, yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmeli, terk edilmiş çocuk korunmalıdır.
3. Herhangi bir felaket anında yardım öncelikle çocuğa yapılmalıdır.
4. Çocuk hayatını kazanabilecek hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı korunmalıdır.
5. Çocuk yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak bir ruh ve düşünce içerisinde yetiştirilmelidir.

1939'da İkinci Dünya Savaşı başladığında iyi niyet göstergesi olan bu beyanname, savaşın başlamasını engelleyemeyen Milletler Cemiyeti'nin dağılmasıyla geçerliliğini yitirmiştir. Çocuk haklarına dair gelişmeler savaşın başlamasıyla bir kez daha kesintiye uğramıştır. 20. yüzyılda dünyada yaşanan gelişmelerle -sömürge halkların bağımsızlıklarını kazanması ve yeni devletlerin kurulması, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda Yahudi, Roman, engelliler, eşcinsellere yönelik holokostun yaşanması- insan haklarını gündeme taşımıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası barışı tesis etmek amacıyla 1945'te Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Kuruluşun ardından ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasal hakları kapsayan BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini yayınlanmıştır. Beyannameyi takiben Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesinin genişletilerek yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir.

Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, salt korumacı yaklaşımı içermektedir. Çocuklar, felaket anında kurtarılması gereken kişilerdir. Bu bildirden sonra gelen aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, beyannamenin kapsamını genişletmiştir. Çocuklar arasında ayırım yapılmaması ve çocukların

gelişimlerini destekleyecek tüm imkanlardan faydalanması gerektiği vurgulanmıştır (Erbay, 2019, s. 37). Bildirge, çocukların korunmasından ailelerin ve devletin sorumluluk yüklemiş, çocukları hak sahibi yurttaşlar olarak tanımlamıştır.

1.1.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS)

1979'a gelindiğinde Uluslararası Çocuk Yılı'nda, Polonya hükümeti, çocukların haklarına dair belge hazırlanmasını önermiş, BM Genel Kurulu öneriyi dikkate alarak 23 üye devletin temsilcilerinden bir çalışma grubu oluşturmuştur (Erbay, 2019, s.41). On yıl süren çalışmanın ardından 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS) kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların Magna Cartası ya da İnsan Hakları Yasası olarak tanımlanabilecek en önemli uluslararası belgedir (Türkiye Çocuk Politikaları Çalıştay, 2009, s.8).

BM ÇHS, çocukları yalnızca korunması gereken bireyler olmaktan çıkarıp medeni ve siyasi haklara sahip bireyler olduğunu öngörmüştür. Sözleşme, çocukla ilgili olarak üç ana sabitten oluşmaktadır. Bunlar (Zermatten, 2019, s.34):

- Çocuklar yardıma, bakıma ve hizmete ihtiyaç duymaktadır.
- Çocuklar engellilik, göç, adalet gibi zor durumlardan kaynaklı olarak koruma ve özel bir ilgiye ihtiyaç duymaktadır.
- Çocuklar düşünebilir, düşüncelerini dile getirebilir, tercihlerini ortaya koyabilir ve kararları etkileyebilirler.

Bu üç sabit ÇHS'de üç genel kategoride toplanmaktadır: Koruma (Protection), Sağlama (Provision), Katılım (Participation). Koruma; çocukları ihmal, istismar ve sömürü gibi konularda nasıl korunması gerektiğini belirlemekte ve çocukların güvenliğini garanti altına almaktadır. Sağlama; çocukların eğitim ve sağlık bakımı gibi temel ihtiyaçlarının sağlanmasını ele almaktadır. Katılım ise, çocukların gelişim halindeki yeteneklerinin, olgunlaşma dönemine göre doğru karar verme ve

topluma katılma durumunu sağlayacağını öngörmektedir. Bu üç hak birbirini tamamlamaktadır. Çocuğun düşüncesini özgürce ifade etme, görüşünü ortaya koyma imkânı olmadığı bir durumda korumadan bahsedebilmek mümkün değildir. BM ÇHS, çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda karar verebileceği fikrini gündeme getirmiştir. Sözleşmenin 12. maddesi çocukların kendi görüşlerini ifade edebilecek yetkinlikte olduğunu ve kendilerini ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine katılım hakkına sahip olduklarını tanımlamıştır. Hem bir birey olarak çocuğun hem de bir grup olarak çocukların katılım hakkını ele almaktadır. Tüm çocukların kendini ifade etme ve düşüncelerinin dikkate alınma hakkı, Çocuk Hakları Komitesi, ayırım gözetmeme, yaşam ve gelişim ile çocuğun yüksek yararının öncelikli düşünülmesi hakları ile 12. maddeyi Sözleşme'nin dört genel ilkesinden biri olarak belirlemiş olup, bu maddenin yalnızca bir hak tesis etmediğini, aynı zamanda diğer tüm hakların yorumlanması ve uygulanmasında da dikkate alınması gerekliliğini vurgulamaktadır.

1.2. TÜRKİYE BAĞLAMINDA ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Türkiye bağlamına baktığımızda, çocuk ve çocukluğun kendinden menkul bir gündem haline gelmesi Tanzimat Dönemi'ne (1839-1871) tekabül etmektedir (Okay, 1998; 26, Onur, 2005; Öztan, 2013). 18.yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu, dünya sistemi içerisinde askeri, ekonomik, siyasal ve sosyal gücünü iyiden iyiye yitirmeye; bir yandan Avrupa'daki ideolojik akımların etkisi altına girmeye başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için askeri, siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzlemde bir dizi modernleşme girişiminde bulundu. Tanzimat döneminde eğitimin laikleştirilmesi gündemdeyken, henüz tek tipleştirilmiş, ulusal çıkarlara hizmet eden bir model geliştirilmemiştir. Daha ziyade iyi eğitim görmüş yönetici, diplomat, yazar, doktor ve akademisyen kuşak kazandırmak amacı güdülmüştür (Zürcher, 2016, s.101). Tabana yayılmış bir eğitim politikası henüz söz konusu değildir. Öztan (2013) çalışmasında, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e "ideal çocuk" tasvirinin kuruluşunu, devletin bu dönemlerdeki politikaları üzerinden

incelemektedir. Bu dönemde çocuklara yönelik geliştirilen politikaların içerisinde “korunmaya muhtaç çocuklar”ın devlet himayesi altında korunmasının güvence altına alınması yer almaktadır (Özta, 2013, s. 41).

Bunun yanında kültürel anlamda da dönüşüm söz konusudur, çocuk edebiyatında da gelişmeler yaşanmaktadır. Tanzimat ruhuna uygun şekilde çıkan neşriyatlar, özellikle ebeveynlere çocuk yetiştirme konusunda öneriler sunmaktadır. Geleceğin müstakbel devlet görevlilerinin siyasal otoriteye uygun şekilde yetiştirilmesi salık verilmektedir. Siyasal otoriteye bağlılığın ilk koşulu ise aileye bağlılıktır, bunun yanında vatana bağlılık, toplumsal disiplin, itaatkarlık, dürüstlük, çalışkanlık gibi temalarla karşılaşmaktadır (Özta, 2013, s. 41).

2. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise “çocukluk” kavramı vatandaşlık temelli olarak yeniden formüle edilmiştir. Çocuklar, müstakbel yurttaşlar olarak vazifelendirilmiş, kamusal bir özneye dönüşmüştür (Özta, 2013, s. 45). Jön Türkler, yeni bir iktidar pratiği getirme girişimiyle toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek adına çocukları merkezi bir konuma taşımıştır. Bu dönemde milliyetçilik, vatanseverlik, dürüstlük, çalışkanlık gibi temalar ön planda tutulmuştur. İdeal bir çocuk ve elbette ki ideal bir yurttaşın oluşmasında başat rol üstlenmektedir, rejimin başarısı için çocukların nesneleştirildiği söylenmektedir. Milli bayramlar, çocuklara özel şiir kitapları, dergiler, ders kitapları bu amaca hizmet etme amacı taşımaktadır (Özta, 2013, s. 47).

Buraya kadar, orta ve üst sınıf çocuklar ve özellikle oğlan çocuklar “ideal çocuk” tanımına girmektedir. Eğitime erişim imkânı bulabilen kız çocukları ise yine üst ve orta sınıf ailelerin çocuklarıdır ve çok az bir kesimi kapsamaktadır. “Kimsesiz ve bakıma muhtaç, yetim çocuklar” daha ziyade koruma politikaları açısından ve hayırseverlik özelinde karşımıza çıkmaktadır. Sıradan Osmanlı çocuklarının gündelik hayatı ve yetişkinlerin çocuklara bakışına dair çalışmalar oldukça azdır. Maksudyân’ın (2015) 1894’ten 1915’i kapsayan tarihsel süreçte, üç farklı kuşak Ermeni yetimler üzerinden, Türkiye’deki tarih yazımında sık rastlanmayan şekilde çocukları merkeze koyan çalışması, Osmanlı toplumunda çocuk algısına azınlıklar

özelinde bir bakış sunmaktadır. Bu bakış, dönemin çocuk algıları açısından fikir vermektedir.

“Kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların, özellikle de tüm ailesini kaybetmiş yetimlerin ve terk edilmiş çocukların mülkiyeti 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bir rekabet alanıydı. ‘Sahipsiz çocuklar’ için verilen mücadele, çökmekte olan bir imparatorluğa mensup cemaatlerin artan demografik kaygılarına işaret ediyordu.” (Maksudyân, 2015, s. 43)

Erken Cumhuriyet döneminde çocuk ise, 19. yüzyıl Osmanlı’daki Batılılaşma odaklı çeşitli politikaların mirası ile yeni kurulan cumhuriyetin değerleri harmanlanarak milli bir dava olarak merkeze alınmıştır. Cumhuriyet aydınları, çocuk meselesinin cumhuriyetin ilanı ile tarihi bir başlangıç yaptığını, bu başlangıcın bugünü ve geleceği garanti altına aldığını belirterek hedefin Atatürk ilke ve inkılaplarına, cumhuriyet değerlerine sahip çıkan yeni kuşaklar yetiştirmek olduğunu söylemektedir (Gürkan, 2013, s. 63).

"Cumhuriyet Türkiye'sinin ele aldığı ve üzerinde ısrarla durduğu davaların en başında çocuk davası gelmektedir. İmparatorluk devrinde tamamıyla ihmal edilmiş ana ve babaların eline bırakılmış olan çocuk, ancak cumhuriyet hükümetiyledir ki kaderin zavallı bir oyuncuğu olmaktan kurtularak milli bir dava halinde ortaya çıkabilmiş ve yüzyıllarda beklediği alakaya nihayet kavuşabilmiştir... Gerçekten çocuk davası, bizim gibi nüfusça fakir olan milletlerde önce milli hakimiyet ve bütünlüğü koruma sonra da bilgi ve sanat davası halinde tecelli eder." (Ünsal'dan aktaran Öztan, 2013, s. 64)

Buna göre çocuk, nüfus politikası içerisinde nesneleştirilerek geleceğin yurttaşı, yeni kurulan cumhuriyetin mirasçısı ve yegâne istikbali ve teminatı haline getirilmektedir. Bu amaçla hem eğitim-öğretim alanında hem de gündelik yaşamda çocukların yurttaş formasyonu almalarını sağlamak adına bir dizi eğitim politikası geliştirilmiş, müfredat ve popüler yayınlar bu formasyona uygun olacak şekilde oldukça didaktik anlatılarla hazırlanmıştır (Öztan, 2013, s. 67). Öztan’ın

çalışmasına göre, çocuğa atfedilen özellikler, bir yandan Batılı imge ve modernleşme tasavvuru ekseninde şekillenirken bir yandan da merkezine Türklüğü getirerek “Türk, öğün, çalış, güven” düsturu benimsenmiştir. Böylece cumhuriyet döneminde ideal çocuğun özellikleri “çalışkan, savaşkan, tutumlu, dürüst, iyi/hayırlı evlat, sağlık ve gürbüz” olarak şekillenmektedir. Tüm bu sayılan özellikler aynı zamanda etnikleştirilmekte ve bir kısmı militarizasyona maruz kalmaktadır. Yani sayılan özellikler Türklük çerçevesinde ele alınmakta ve her Türk çocuğunun da tıpkı Orta Asya’daki ataları gibi asker olarak doğduğu argümanı tekrarlanmaktadır (Gürkan, 2013, s.77). Çocuğun yetişkinlerin gözünde anlamı ise, “umut, güven, gelecek, mutluluk ve sevilesi bir varlık”tır. Ancak sevilesi varlık olması için de makbul çocuk olma özelliklerini barındırması gerekmektedir. Gürkan’ın çalışmasındaki bir tespiti de bu dönem yayınlanan çocuk edebiyatında tek bir ideal çocuktan ziyade, makbul çocuk olma halinin çok çeşitli olduğudur ve cinsiyet rollerine bağlı olarak değişkenlik gösterdiği (Gürkan, 2013, s. 67).

Özetle, erken cumhuriyet döneminde çocuk, devlet nezdinde, kız-oğlan fark etmeksizin cumhuriyet için sadık ve fedakâr bir yurttaş olma yolunda olan, milletin ve devletin çıkarlarını kendisinin üstünde tutan ve ülkesinin kalkınması ve gelişmesi için çok çalışması gerekenlerdir.

1.3. GELİŞİM TEORİLERİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

19. yüzyılın başlarında araştırmacılar, bebeklere yönelik araştırmalara da ilgi duymaya başlamıştır (Burman’dan aktaran Mayall, 2018, s. 6). Bu araştırmacılar arasında öncü kabul edilen Charles Darwin’in çalışmaları, bebeklere dair araştırma pratiğini değiştirmiştir. Araştırmacılar; çocukların bebeklikten yetişkinliğe geçişteki evrelerini gözlemlemeye ve ölçmeye başlamalarıyla beraber bilimsel ve objektif bir bakış ile çocukların yaşamlarının düzenlenmesini meşrulaştırmışlardır. Bu çalışmalar, eğitimin zorunlu hale getirildiği politikalarla da normal çocuk kavramı gündeme gelmiş ve modern devletin gelecekteki yurttaşlarının yetiştirilmesine hizmet etmiştir (Woodhead, 2009, s. 49; Mayall, 2018, s.6).

Psikolojinin uygulamada tıbbi alanda konumlandırılması, kullandığı yöntemler ve davranışların “doğal” kabul edilmesi, diğer alanlara göre meşru ve hâkim alan olarak kabul görmesini sağlayan özellikleridir. 20. yüzyılda psikoloji alanında çocukların nasıl gelişim gösterdiklerine dair yapılan çalışmalar, çocuk refahı, bakımı ve eğitiminde temel olarak alınmıştır. Özellikle İngiltere’de kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği göç, değişen istihdam modelleri, yoksulluk, yüksek bebek ölüm oranları vb. sorunlar ile karşı karşıya kalınması ile işçi sınıfının verdiği mücadeleler sonucunda birtakım reformlar ve politikalar (okula başlama yaşı, cezai sorumluluk, çalışma yaşı, evlilik ve oy kullanma hakkı vb.) benimsenmeye başlanmıştır. Bu dönemde çocuklar, yetişkin bakış açısıyla adları, cinsiyetleri, dinleri, sınıfları ve diğer sosyal kategorileri ve en önemlisi yaşlarına göre kategorilendirilmiştir (Woodhead, 2009, s.48).

Woodhead (2009), 20.yüzyıldaki çocuk gelişimi alanındaki çalışmalarını üçe ayırmaktadır. Bunlar, çocukların başlıca gelişimsel kilometre taşlarını tanımlamak, gelişimin altında yatan süreçleri açıklamak ve büyüme ve gelişmedeki bireysel farklılıkları şekillendirmede çevresel faktörlerin etkisini ölçmek, nedenlerini ve önemini belirlemektir (Woodhead, 2009, s.49). Gelişimsel kilometre taşları belirlenirken amaç, evrensel gelişim kalıplarının belirlenmesi ve erken ya da gecikme noktasında normalden sapmaları tanımlamaktır. Çocuk gelişiminde, bireysel, toplumsal ve kültürel bağlamlar önemsenmeden evrensel çocuk gelişimi hedefleri olduğu görüşü hâkim olmuştur. Burada bir diğer husus, ‘normal çocuğun’ Batı merkezli bir bakış ile tanımlanması ve diğer toplumlardaki çocukların norm dışı varsayan bir bakışa maruz kalmasıdır. İkinci öncelikte ise gelişimin altında yatan süreçleri açıklamak, büyüme ve değişim süreçlerini neyin yönlendirdiğini bulmaktır. Buradaki çalışmaların önemli bir kısmını, Piaget’in yapısalcı yaklaşımı ve Vygotsky'nin sosyokültürel bakış açısı temelinde olan çalışmalar oluşturmaktadır. Üçüncü bir öncelik, büyüme ve gelişmedeki bireysel farklılıkları şekillendirmede çevresel faktörlerin etkisini ölçmek, psikolojik uyum ve esenlik üzerindeki riskleri ve özellikle uyumsuzluk, suçluluk veya normallikten diğer sapmalarda olumsuzlukların nedensel faktörler olarak oynadığı rolü belirlemek olmuştur. Woodhead’in özetlediği bu kuramsal yaklaşımlar, çocukluğa dair

bugünkü anlayışların oluşmasında önemli rol oynamıştır. Lansdown (2005) ise klasik gelişim teorilerinin araştırma yöntemlerinin fizik ve biyolojiden etkilendiğini ve araştırmaların yapısının çocukların gündelik ortamlarından uzak, laboratuvarlarda; önceden ayarlanmış, yapay testler kullanılarak çocukların yeterliliklerinin değerlendirildiği, çocuklara dair varsayılan normları test etmenin amaçlandığı, davranışların altında yatan nedenlerin öğrenilmeye çalışıldığı ve yetişkinlerin çocuklar hakkındaki düşüncelerine odaklandığını belirterek özetlemektedir.

Klasik gelişim psikolojisi alanında görüşleri egemen olan Piaget'in çalışmaları, çocukların bilgiyi nasıl oluşturduklarına dair bizlere detaylı bilgi vermiştir. Piaget'in diğer araştırmacılardan farkı, çocukların ne bildiğini veya ne zaman bildiklerine değil, çocukların bildiklerine nasıl ulaştığına odaklanmasıdır (Mooney, 2013, s. 62). Çalışmaları ile deney yoluyla, çocukların akıl yürütme yapılarının yetişkinliğe ulaşana kadar evrimini veya ardışık adaptasyonunu göstermeye çalışmıştır (Walkerdine, 2008, s.116). Çocukların düşünme becerilerini geliştirirken hepsinin aynı aşamalardan geçtiğini savunmuştur ancak bu aşamaları tamamlama yaşının gelişirken değişebileceğini söylemiştir. Çocukların dünya anlayışlarını oluştururken yalnızca edilgen ve alıcı konumda olmadıklarına ve bu anlayışı oluştururken katılım gösterdiklerine inanmıştır.

Bu alanda çalışmaları öncü kabul edilen diğer bir psikolog Vygotsky ise çocuğun gelişimini "tarihsel açıdan belirlenmiş ve sosyal olarak konumlandırılmış kültürel anlamlara katılım ve bunlardan edinim süreci" (Vygotsky'den aktaran Göncü, 2019, s. 33) olarak tanımlamaktadır. Çocuğun gelişimsel süreci, kendi kültürel bağlamıyla dönüşümünü içermektedir. Vygotsky bu yaklaşımı ile çocuğun toplumsallaşmasına işaret etmekte, çevresiyle olan ilişkisi ile yetiştirildiğini öne sürmektedir. Çocuğun toplumsallaşması ve dili kullanmayı öğrenmesi yetişkin-çocuk arasındaki deneyim aktarımı ya da akrandan akrana oynanan oyunlarla gerçekleşmektedir.

Ekolojik sistemler teorisini ortaya koyan Bronfenbrenner (1979) için ise “gelişim, kişinin gelişen ekolojik çevre anlayışı ve onunla ilişkisinin yanı sıra kişinin özelliklerini keşfetme, sürdürme veya değiştirme kapasitesi”dir. Çevreyi matruşka bebekleri gibi, iç içe geçmiş bir dizi yapı olarak tarif etmektedir. Bu yapının en iç düzeyinde kişi “gelişmekte olan kişi” ve ikinci seviye onun en yakın çevresi (ev, sınıf, okul) bulunmaktadır. Bronfenbrenner, bu yapıların arasındaki bağlantılara işaret ederek, belirli bir ortamda yaşananlar kadar bu bağlantılarla olan ilişkinin gelişme için belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Ekolojik çevrenin üçüncü seviyesi ise kişinin bulunduğu ortamında dışında meydana gelen olaylardır. Bu olaylar (medya, politika, ekonomi, inanç sistemleri vb.), kişinin gelişimini etkilemektedir. Burada örnek olarak, modern sanayileşmiş toplumlarda küçük çocukların gelişimini etkileyen en güçlü etkilerden birinin ebeveyn istihdam koşulları olduğunu öne sürmektedir. Bir diğer örnek olarak ise, toplumda meydana gelen şiddetli bir ekonomik krizin, ailenin maddi sıkıntıya maruz kaldığı dönemdeki çocuğun yaşına bağlı olarak, yaşam boyu çocukların sonraki gelişimlerini olumlu veya olumsuz etkileyebileceğini söylemektedir. Bronfenbrenner’a göre laboratuvar ve test odaları, gelişimsel süreçleri incelerken çocukların çevre ile olan zayıf ve güçlü bağlantılarını ortaya çıkarmada yeterli değildir. Burada bir diğer vurguladığı nokta ise, gelişmekte olan kişinin kurduğu ilişkilerdir. İlişki içerisindeki rolü, o kişiye nasıl davranıldığı ve o kişinin nasıl davrandığı, ne düşündüğü ve hissettiği gelişimsel süreçlerde etkilidir.

Gelişim teorilerinin çocuğu ve çocukluğu algılayışımızda, davranışlarımızda ve çocuğa yönelik geliştirilen politikalarda önemli etkileri olmuştur. Söz konusu görüşleri Lansdown (2005) şu şekilde özetlemektedir:

- Çocuk gelişimi evrensel bir süreçtir.
- Yetişkinlik kural koyucu bir statüdedir.
- Çocuk gelişiminin hedefleri evrenseldir.
- Normdan sapma çocuk için risk oluşturur.

- Çocukluk, çocukların sosyal çevreye katkı sağlamaktan ziyade yetişkin korumasını, eğitimini, akıl ve yönlendirmesini edilgen bir şekilde aldığı uzun bir bağımlılık dönemidir (Landsdown, 2005, s.29).

Gelişim teorilerine yönelik eleştiriler, çocuklar ve yetişkinler arasındaki güç ilişkilerini beslediği, çocukların yaşamlarını kontrol etmeyi ve müdahale etmeyi amaçladığı ve çocuğun şimdiki var oluşu değil ileride nasıl bir yetişkin olacağına dair bir motivasyonla yürütülen araştırmalar olduğu şeklinde sıralanabilir (Woodhead, 2009; Landsdown, 2015).

Çocuğun “henüz var olmamış”, “insan olma yolunda olan” olarak tanımlanmış olması yetişkinlerin kural koyucu statüsünü pekiştirerek çocuğu değersizleştirmekte ve nesneleştirmektedir. Çocuk gelişimini evrensel bir süreç olarak görmek, çevresel ve kültürel faktörleri görmezden gelerek, kimin normal bir gelişimsel süreç geçirdiğini tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu da söz konusu “evrensel”, “doğal” ve “verili” kabul edilen gelişim süreçlerinin dışında kalan yani normdan sapan çocukların riskli grup olarak görülmesine sebep olmaktadır. Diğer yandan, Woodhead, gelişim çalışmalarının araştırma söylemleri içinde çocukları nesnelleştirmiş olsa bile, çocukların gelişimlerdeki aktif rollerini tanımladıklarını kabul etmektedir. Gelişim çalışmalarına yönelik eleştiriler, yeni çocukluk çalışmalarının ortaya çıkışıyla yakından ilişkili olmuştur.

1.4. YENİ ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARI

1980'lerde Ariès'in açtığı tartışmalarla birlikte psikolojinin ortaya koyduğu tartışmalardan hareketle çocukluk yeni bir sosyolojik yaklaşımla tartışılmaya başlanmıştır. Qvortrup ve Mayall'ın Amber'den aktardığı gibi, ana akım sosyolojide çocuklarla ilgili çalışmalar neredeyse yoktur. Çocukluk, sosyalleşme çalışmalarında kendini gösterebilmektedir ve çocukların yetişkinliğe nasıl geçiş yaptığı ile ilgilenmektedir. Sosyolojideki hâkim yaklaşımın ve yüksek statünün makro sosyolojide olması ve erkek egemen yapı, çocukların ve çocukluğun incelenmeye değer görülmemesine sebep olmuştur (Mayall, 2018, s. 11).

Yeni çocukluk çalışmaları olarak adlandırılacak akım, 1990'lara doğru kabul görmeye başlamasıyla birlikte eğitim, psikoloji ve sosyal politika gibi hâkim alanların dışına çıkmış, James ve Prout'un yaklaşımı paradigma değişimine neden olmuştur. Yeni çocukluk çalışmaları çocuklara dair yapılan çalışmaların çocukları özne olarak incelemekten uzak bir anlayışta yapıldığını öne sürmekte ve çocukların gelecekte nasıl bir yetişkin olması gerektiğine odaklandığını, çocukların sesinden yoksun olduğunun altını çizmektedir. Bu anlayış ile çocuk gelişmemiş-gelişmekte olan, yetişkin olma yolundaki küçük birey, olgun olmayan, mantık dışı ve yetersizdir.

Değişen paradigmanın temel özellikleri şu şekildedir: (James ve Prout'dan aktaran Jenks, 2015, s. 94-95):

1. Çocukluk toplumsal bir inşa olarak anlaşılır. Bu haliyle, insan yaşamının ilk yıllarını bağlamsallaştırmak için yorumlayıcı bir çerçeve sağlar. Biyolojik olgunlaşmamışlıktan farklı olarak çocukluk, insan gruplarının ne doğal ne de evrensel bir özelliğidir, ancak birçok toplumun belirli bir yapısal ve kültürel bileşeni olarak ortaya çıkar.
2. Çocukluk, sosyal analizin bir değişkenidir. Sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi diğer değişkenlerden asla tamamen ayrılamaz. Karşılaştırmalı ve kültürler arası analiz, tek veya evrensel bir fenomenden ziyade çeşitli çocuklukları ortaya çıkarır.

3. Çocukların sosyal ilişkileri ve kültürleri, yetişkinlerin bakış açısı ve ilgisinden bağımsız olarak, başlı başına incelenmeye değerdir.
4. Çocuklar, kendi sosyal hayatlarının, çevrelerindeki ve içinde yaşadıkları toplumların hayatlarının inşasında ve belirlenmesinde aktiftirler ve aktif olarak görülmelidirler. Çocuklar sadece sosyal yapıların ve süreçlerin pasif öznelere değildir.
5. Etnografi, çocukluk çalışmaları için özellikle yararlı bir metodolojidir. Çocuklara, genellikle deneysel veya anket araştırma tarzlarıyla mümkün olandan daha doğrudan bir ses ve sosyolojik veri üretimine katılım sağlar.
6. Yeni bir çocukluk sosyolojisi paradigması ilan etmek, aynı zamanda çocukluğu yeniden inşa etme sürecine dahil olmak ve buna yanıt vermektir.

James ve Prout, çocukluğu toplumsal bir inşa olduğunu kabul ederek tek bir çocukluk fikrinin olamayacağına, farklı çocuklukların varlığına vurgu yapmaktadır. Çocukluk kavramının analitik bir kategori olarak başlı başına araştırmaya değer olduğunun altını çizmektedir. Buradan hareketle son iddiaları ise çocukların toplumun pasif birer öznesi olmadıklarını, kendi yaşamlarını ve yaşadıkları toplumları etkileyen aktif birer birey olarak kabul edilmeleri gerektiğini vurgulayarak çocukların katılımı tartışmalarına alan açan bir giriş yapmaktadırlar. Bu nokta oldukça önemli zira çocukluk çalışmalarında araştırmanın öznesini çocuklara doğru yönelmesine teşvik etmekte ve bu çalışmalarda kullanılacak uygun metodolojinin etnografi olduğuna işaret etmektedir.

James, çocukluğun farklılıklarına vurgu yaparken ortaklıkları, ortaklıklara vurgu yaparken farklılıkları gözden kaçırma riskinin olduğunu dile getirmektedir. Çocukluk, çocuklar için hem ortak hem de gündelik hayattaki çeşitlilikler nedeniyle farklı boyutları olan bir dönemdir. Teoride ve pratikte de karşı karşıya kalınan bu sorunda, tek ve kolay bir yanıt vermek oldukça zordur. Farklılıkların gözden kaçırılması ise bütün çocukların hem ortak hem de belirli bir toplum bağlamındaki çıkarlarına hizmet edebilecek politik önlemlerin alınmasından ve gündemlerin oluşturulmasından vazgeçilmesi anlamına gelmektedir (James, 2009). James, bu

sebeple çocukluğu hem ortak hem farklı yönleri olan bir “deneyim” olarak tanımlamaktadır.

Alanın önde gelen diğer bir teorisyeni olan Qvortrup (2009) ise çocukluğu yapısal bir form olarak kavramsallaştırmaktadır. Buna göre, çocukluk her bireyin hayatında geçici bir yaşam evresidir. Bu yaşam evresinin üyeleri değişse de tıpkı kuşak, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi çocukluk da kalıcı bir yapıdır. Qvortrup, çocuğun yetişkin olma yolunda olduğu gerçeğini kabul ederek -çocukluğun yetişkinliğe hazırlık aşaması olduğu iddiası ile değil- farklı olanın çocukların bu süreçte yaşadıkları koşullar olduğunu söylemektedir. Çocukluğu bir yapı olarak düşünmek ve çocukluğun toplumsal koşullara göre değişebileceğini kabul etmemiz, çocukların yaşamlarını veya yaşamlarını sürdürdükleri çerçeveyi araştırmamız, çocuğu ve çocukluğu etkileyen parametreleri hesaba katmamız ve derinlemesine bilgi sahibi olmamız için bir temel oluşturur (Qvortrup, 2009, s.31).

Yeni çocukluk çalışmaları ile gelen bir diğer değişim, çocuklar ve çocukların akranları ile oluşturdukları kültürleri kendi başına araştırma unsuru olarak değer görmeye başlamasıdır (Corsaro, 2009, s. 301). Corsaro, akran kültürünü, yetişkinlerin dünyasını anlamlandırmaya çalışırken, çocukların akranlarıyla etkileşim içinde ürettiği ve paylaştığı bir dizi etkinlik veya rutin, eser, değer ve endişe olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, akran grubu ve akran kültürü arasındaki farklı olduğunu dile getirmektedir. Çocuklar akran gruplarının üyeleridir. Burada çocukların üreten konumda olması, çocukları kendi kültürlerini üretmede aktif rol oynayan birer birey olarak konumlandırmayı içermektedir. Corsaro, çocukların akran kültürü ürettiğini iddia etmenin yetişkinlerin dünyasından tamamen ayrıldığını anlamına gelmediğinin altını çizmektedir. Buna göre, çocuklar her zaman iki kültüre de katılırlar ve bu kültürün parçasıdırlar, çocuklar ve yetişkinlerin kültürleri zaman ve mekânda farklı şekillerde iç içe geçmiştir. (Corsaro’dan aktaran, Corsaro 2009, s. 302). Corsaro, çalışmalarını yorumlayıcı yeniden üretim olarak adlandırmaktadır.

Bununla birlikte faillik kavramı tartışmaları karşımıza çıkmaktadır. Yapı-fail tartışmaları, çocukların kendi gelişimsel süreçlerinde ve sosyalleşmelerinde rol

oynadıkları gibi toplumda da yetişkinler kadar aktif birer katılımcı olarak düşünülmesini gündeme getirmiştir. Mayall'a göre (Mayall'dan aktaran James, 2019, s. 41), fail diğer insanlarla bir şeyler yapan ve bunu yaparken de bir şeylerin olmasını sağlayan, böylece sosyal ve kültürel yeniden üretim süreçlerine katkıda bulunan kişidir. Bu yeniden üretim süreci doğrusal olarak hareket etmemektedir. Çocuklar, yeniden üretim sürecinde yanlış anlama, yorumlama ve yeniden çözümleme gibi belirsizlik ve zorluklar yaşayarak bu süreci gerçekleştirmektedir (James, 2009, s. 42). James'in altını çizdiği bu bağlamda, yeniden üretim sürecinin sadece akran kültürleri içinde değil, çocukların hayatlarını sürdürdüğü sosyal kurumların (okul, hukuk sistemi ya da aile) dokusunu şekillendirdiğini, bu sürecin karmaşıklık içerdiğini dile getirmektedir.

Çocukların kendi yaşamlarını, çevresini ve toplumu şekillendirmede aktif bireyler olarak görülmesi, yeni çocukluk sosyolojisinin gelişimi ve BM ÇHS'nin 12. maddesinde çocuk katılımını bir hak olarak tanımlamasıyla, çocuk algısı ve yetişkin-çocuk ilişkisi ile çocuk katılımı teorik ve pratik olarak tartışmaya açılmıştır. Çocuk katılımının anlamı, çeşitli boyutlarıyla analiz edilmiş, uygulamada çocuk katılımına yönelik modeller geliştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK KATILIMI: TEORİK VE PRATİK ÇERÇEVE

2.1. ÇOCUK KATILIMININ ANLAMI

Taraf Devletler kendi görüşlerini oluşturma kabiliyetine sahip çocuğun bu görüşleri çocuğu etkileyen her türlü meselede özgürce ifade etme hakkını temin edecek, çocuğun görüşlerine, yaşı ve olgunluğuna uygun olarak gerekli ağırlık verilecektir.

Çocuk Haklarına dair Sözleşme Madde 12

BM ÇHS kabulü ve yukarıda alıntıladığım 12. maddesi çocukların katılım hakkını güvence altına alır. Çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının yanı sıra sivil haklarını da güvence altına alan Sözleşmenin yanında yeni çocukluk çalışmalarının çocuk katılımının kabul görmesinde ve ilginin artmasında önemli etkiye sahiptir. Yeni çocukluk çalışmalarının etkisi ile değişen paradigma ile çocukların hayatlarını ve çevrelerini şekillendirmede etkin birer üye olarak görülmesi ve yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olabilmesi çocukların katılımının gündem haline gelmesindeki faktörlerdir (Sinclair, 2004, s. 106).

Katılımın ne anlama geldiğinin tam olarak anlaşılabilmesi bir sorundur. Türk Dil Kurumuna göre katılım basitçe “katılma işi, iştirak” olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında “içinde yer almak” ya da “aktif olarak dahil olmak” veya “paylaşmak” eylemlerini de içermektedir. Çocukların katılımı dediğimizde ise, birden fazla tanım karşımıza çıkmaktadır. Genellikle bir oyuna, etkinliğe ya da aktiviteye katılmak olarak algılanmaktadır. Ancak katılım yalnızca bir olayın içerisine dahil olmanın ötesini içermektedir. Çocuk katılımının pek çok farklı tanımı vardır. Bunlardan biri, çocukların gündelik yaşamlarında onları ilgilendiren

konularda farklı düzeylerde karar verme süreçlerine aktif olarak katılımlarını içeren çok katmanlı bir kavram olarak ifade edilmektedir. (Sinclair, 2004) Katılım, yalnızca gündelik yaşamla da sınırlı değildir. Çocuğu etkileyen her meselede çocuğun dinlenmesini, görüşlerine saygı duyulmasını ve gereken ağırlığın verilmesini de içermektedir. Bu sebeple, çocukların katılımı, çocuklara saygı duyan, onları dinleyen ve onların işleriyle ilgilenen yetişkinlerle dünyayı yorumlama etkinliği, büyüme yoluyla kendi kendine sorumluluk alma ve kendi kendini güçlendirme hakkını içeriyor olarak görülmelidir. (Venninen vd., 2012, s. 212)

Çocukları ilgilendiren kararlar denildiğinde işaret edilen, çocukların ve gençlerin buldukları ortamları (ev, sokak mahalle, kurum, şehir ve pek çok mekânsal ve sosyal düzlem), olayları ve buralarda kurdukları ilişkileri içinde barındırmaktadır. Bu nedenle katılım aynı zamanda ilişkisel ve deneyimsel bir kavramdır. Bunun yanında eğitim, ulaşım, kentsel planlama, bütçe harcamaları, sosyal koruma, adalete erişim gibi çocukları doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyen her türlü konu dahildir. Hart (2016) ise, kişinin ve içinde yaşadığı toplumun yaşamını etkileyen kararların paylaşılması *süreci* olarak tanımlamaktadır. Yapay ve yapılandırılmış bir danışma mekanizmasının ötesinde köklerini çocukların eyleyciliğine ve kültürüne dayandırılması gereken bir *süreç*dir. Katılımın bir süreç olarak tanımlanması, katılımın sınırlı ve tek seferlik olmadığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda katılım deneyimleyerek öğrenilmektedir. Toplum ve bireyin kendisi ile kurduğu ilişkiyi güçlendirmekte ve zamanla gelişmektedir.

Bununla birlikte, ÇHS bağlamında çocuk katılımı, ifade özgürlüğünü içermektedir. Çocukların medeni hakları ise, BM ÇHS'de tanımlanmış ve onaylanmıştır. Çocukların medeni hakları ile bütüncül şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. ÇHS 12. maddesi, çocukların görüşlerini ifade etmesi hakkını tanımladığı gibi bu görüşlerin gereken önemle dikkate alınmasını da tanımlamaktadır. Bununla birlikte çocukların katılımı, demokrasinin inşasına ve toplumsal değişim sürecine çocuklarla ortak bir şekilde müdahale etmek olarak

görülebilmektedir. Hart (2016) için, çocuk katılımı aynı zamanda demokratikleşme deneyimidir; aktif vatandaşlık uygulaması için esas oluşturmaktadır. Avrupa genelinde, gençlere yönelik öncelikler arasında gençlerin vatandaşlık eğitimine erişimi ve gençlerin karar verme süreçlerine katılımının teşvik edilmesi yer almaktadır (Sinclair, 2004). Theis (2009), çocuk katılımı kavramının çocukların katılımını bir gündem haline getirmek için yeterince güçlü bir teorik temel sağlamada başarısız olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında çocuk katılımının vatandaşlık ve haklar temeline oturtulduğunda doğru anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Ancak vatandaş olarak çocuk, toplumun algısındaki çocukluk kavramı ile çelişmektedir. Vatandaşlık kavramı, toplumdaki bireylerin hak ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Bununla birlikte çocukluk tanımının kendisi çocukların yetişkinlerin haklarının çoğundan -oy kullanma hakkı, ekonomik haklar gibi- mahrum bırakılmaktadır. Birçok hak ve özgürlüğün kullanımı üzerinde yetişkinlerin söz hakkı mevcuttur. Bu sebeple, çocukların katılımının desteklenmesi ve etkili olabilmesi için ÇHS'deki ilgili hakların kapsamının ve yükümlülüklerinin net olarak anlaşılması gerekmektedir (Landsdown, 2010). Theis buradan hareketle, çocuk katılımının medeni haklardan ziyade çocukların aktif performanslarına odaklandığını belirterek çocuk katılımı kavramının teorik arka planının zayıf kalmasının sebeplerini açıklamıştır. Çocuk katılımının vatandaşlık hakları çerçevesinde ele alınması, çocukların kamusal roller üstlenmelerini, kamu kararlarını etkilemelerini ve haklarını aktif olarak kullanmalarını desteklemektedir. Çocukların haklarını talep edip savunmaları için ön koşuldur (Theis, 2019, s.345). Çocuk katılımının yaslanması gereken bu arka plan ile çocukların sivil toplumun bir parçası ve siyasi birer aktör olarak görülmesi gerekmektedir. Katılımın tek seferlik ya da proje faaliyetinin ötesine geçebilmesi için çocuk özelinde vatandaşlık ve medeni haklar bağlamında hükümet ve hükümet dışı kuruluşlarda ortak bir anlayış ve orta tanımlamalara ihtiyaç vardır (Theis, 2019, s. 349).

Malone ve Hartung (2010), teorik ve pratik süreçlerde çocukların katılımının yetişkinler tarafından düzenlenen yapısal organizasyonlara dayandırıldığını, çocuk tarafından başlatılan katılım kavramının daha az teorikleştirildiğini belirtmektedir.

Bunun yanında katılım kavramının teorik çerçevesinin zayıf kalmasının sebebinin pratik bir araç olarak ele alınmasında yattığına işaret etmektedir. Çocuk katılımının yetişkinlerin çocuklara dayattığı bir çerçeveden değil, çocukların her gün kendi kültürel pratikleri ile katıldıklarını ve çevrelerini şekillendirdiklerini kabul ederek tanımlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Buradan hareketle çocukların önceden tanımlanmış ve yapılandırılmış katılım pratiklerine dahil olmasından ziyade, kurulan yapıların çocukların değerlerine ve katılım pratiklerine uyum sağlamak için değişmesi gerektiği savunulmaktadır.

Sinclair (2004), katılım kavramının uygulamada genellikle, sadece dinleme ya da danışma anlamında kullanıldığına, kavramın bu anlamda son derece pasif bir çağrışım yaratarak aktif katılımın önüne ket vurduğuna işaret etmektedir. Çocuk katılımı kavramının bu çağrışımının değişmesini sağlayabilmek için katılım faaliyetinin gerçekleşeceği alanlarda katılım kavramından ne anlaşıldığını ortaya koymak ve amaç netliğinde ortaklaşmak önemlidir. Katılımın etkili olabilmesi ve kalıcı değişimin gerçekleşebilmesinin ön koşulları yetişkinlerin tutum ve davranışlarının ele alınması, daha katılımcı yapılar ve süreçler yaratılması, kapsayıcı hale getirilmesi ve çocuk/gençlerin katılmaya motive edilmesi olarak sıralanmaktadır (McNeish ve Newman'dan aktaran Sinclair, 2004, s.114). Çocuk katılımının amaç olarak merkeze alınması ile katılım faaliyetindeki bir eklenti olmaktan çıkarıp yerleşik bir konuma gelmesinin katılım kültürünü geliştireceği düşünülmektedir. Kurumların danışma odaklı olmaktan katılım odaklı olmaya doğru yol alabilmeleri için kurumların katılım kültürlerini oluşturmaya ve geliştirmeye başlamaları ile mümkün kılınabileceğine vurgu yapılmaktadır (Kirby ve diğerlerinden aktaran Sinclair, 2004, s. 114). Bu da kurumların mevcut yapılarını ve kültürlerini sorgulaması ile başlamaktadır (Wade ve Badham'dan aktaran Sinclair, 2004, s.114).

ÇHS 12. madde, "*kendi görüşlerini oluşturma kabiliyetine sahip çocuğun*" ibaresine yer vererek, katılımı belli bir alt yaş ile sınırlamamaktadır. Landsdown (2010), çocukların çok küçük yaştan itibaren çocukların görüşlerini ifade edebildiği

ancak bunu illa yetişkinlerin ifade araçlarını kullanarak yapmaları gerektiği anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Çok küçük yaştaki çocukların bu haktan yararlanabilmesi için oyun, beden dili, yüz ifadesi veya çizim ve resim gibi sözel olmayan iletişim biçimlerinin tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini gerektirmektedir (Landsdown, 2010, s.12). Küçük yaştaki çocukların, dezavantajlı, engelli çocukların ve kız çocuklarının bu haktan yararlanabilmesi için özel önlemler alınmalı, ifade alanları geliştirilmeli ve teşvik edilmelidir. Çocuklar, görüş geliştirebilmeleri için uygun ve yeterli bilgiye, zamana, desteklendikleri güvenli alanlara erişebilmelidir (Landsdown, 2010, s.12).

Görüldüğü üzere çocuk katılımını bir hak, ilke ve pedagojik yaklaşım, bir süreç ve demokratikleşme için bir araç olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Öncelikle bir hak olarak bilinmesi ve yetişkinlerin buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Çocukların bulunduğu her alanda çocuk katılımı bir ilke olarak benimsenmeli ve çocuklarla kurulan her türlü temasta buna göre hareket edilmelidir. Bunun için çocuklara saygı duymak, çocukların yapabilirliklerine güvenmek ve çocukları ciddiye almak şarttır. Aynı zamanda çocukları eşit birer yurttaş olarak görmeyi de içermektedir. Hem birey olarak hem de grup olarak çocukların ihtiyaçlarına ve görüşlerine uygun bir biçimde katılımcı pratiklerin deneyimlenmesi ile de gelişmekte ve dönüşmektedir.

2.2. ÇOCUK KATILIMINA DAİR MODELLER VE İLKELER

Çocukların katılımı kavramının tek başına yeterli olmaması, kavramın merdivenlere, derecelere, seviyelere, kolaylaştırıcı ortamlara; 'anlamli' ve 'etik' gibi destekleyici sıfatlara ihtiyaç duymasına neden olmaktadır (Theis, 2009, s.344). Bu bölümde anlamli ve gerçek katılım kavramları üzerinde durularak modellerden ve çocuk katılımı ilkelerinden bahsedilecektir.

2.2.1. Roger Hart'ın Katılım Merdiveni

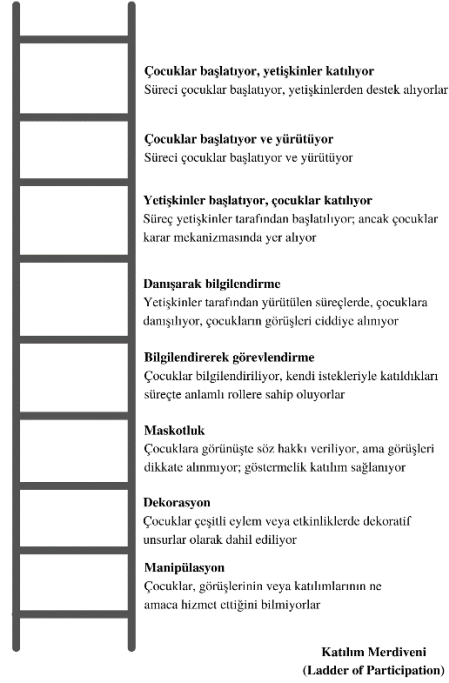
Çocukların katılımlarını yetişkinlerin uygulamada nasıl destekleyeceğini ortaya koymaya çalışan pek çok model geliştirilmiştir (Hart, 1992; Shier, 2001; Lundy, 2007). Bu modellerin içinde tartışmayı başlatan, en çok referans verilen ve diğer modellere bir temel oluşturan Roger Hart'ın "Katılım Merdiveni"dir. Hart, Sherry R. Arnstein'nın 1969 tarihli "Katılım Merdiveni"nden uyarladığı bu modelde, temelde çocukların katılım düzeylerini çocuklar ve yetişkinler arasındaki güç paylaşımındaki dereceler üzerinden merdiven metaforu ile anlatmaktadır. Merdivendeki her bir basamak, çocukların süreci başlattıkları ve yetişkinleri karar verme süreçlerine katılmaya davet ettikleri sekizinci seviyeye kadar, çocukların süreci kontrol etme derecesini tanımlamaktadır. Merdivenin ilk üç basamağı (zorlama-manipülasyon ya da aldatma, dekorasyon, maskotluk-tokenizm), neyin katılım olmadığını göstermektedir.

İlk basamak olan zorlama-manipülasyon ya da aldatma, *"yetişkinlerin kendi mesajlarını iletmek için bilinçli olarak çocukların sesini kullanmaları"*dır. Tamamını yetişkinlerin yaptığı ancak çocuklar tarafından yapıldığı izlenimini verildiği durumları anlatmaktadır. Bu basamakta çocuklar, görüşlerinin ve katılımlarının etkisinin ne amaca hizmet ettiğinin farkında değildir.

İkinci basamak olan dekorasyonda ise çocukların kostümler ya da tişörtler giyip herhangi bir olayın reklamını yaptıklarında görülür ancak olayla ilgili hiçbir bilgileri yoktur ve çocuklar örgütlenmesine de katılmamışlardır (Hart, 2016, s. 41).

Üçüncü basamak olan maskotluk ise, çocukların katılımlarının sağlandığı izlenimini veren ancak görüşlerinin dikkate alınmadığı, görüşlerini oluşturmak için yeterli bilgi ve zamanlarının olmadığı oldukça yaygın olarak kullanılan bir yoldur.

Şekil 2.1. Roger Hart'ın Katılım Merdiveni

Kaynak: Sarıışık ve Tüzün, 2015, s.24.

Hart'ın çocuk katılımının farklı düzeylerde gerçekleştiğini belirttiği merdivenin diğer beş basamağına baktığımızda, bir organizasyonda, projede ya da faaliyette farklı görevler ve düzeyler tercih edilebilmektedir. Hart'ın sunduğu “*katılım merdiveni*” modeli çocuk katılımının gerçekleştiği ideal durumun çocukların başlattığı yetişkinlerin kararlara katıldığı sekizinci basamaktan ibaret olmadığını, dördüncü basamaktan itibaren çocuk katılımının yaşama geçtiğini ifade eder. Burada en önemli ilke çocukların seçme haklarıdır ve katılımda fırsatların yaratılması, buna göre süreçlerin tasarlanması gerekmektedir. Hart (2016)'ın katılım merdiveninde çocuk katılımının hayata geçirildiği durumları içeren beş basamak ise şöyledir:

Bilgilendirerek görevlendirilmiş: Bu basamakta çocuklar süreci başlatmamış olsalar bile iyi bilgilendirilerek konuyu sahiplendikleri anlamlı roller edinmektedirler. Çocuklarla birlikte daha somut katılım pratikleri geliştirmede ilk

adım olarak, çocukların güçlendirilmesi ve görüşlerinin etkili olabildiğini deneyimlemesi, daha çok çocuğu katılıma çekmek için kullanılmaktadır.

Danışılmış ve bilgilendirilmiş: Bu basamakta çocuklar sürece dair bilgilendirilmekte, sürecin nasıl işleyeceğini anlamakta ve çocuklara danışılmaktadır. Görüşleri ciddiye alınmakta ve sonuçlarına dair bilgi verilmektedir.

Yetişkinler tarafından başlatılan, çocuklar ile paylaşılan kararlar: Bu basamakta süreç yetişkinler tarafından başlatılsa da karar alma aşamalarında ve uygulamada çocuklarla birlikte yürütülmektedir. Sürecin nasıl ve neden yapıldığının anlaşıldığı ve katılımın sembolik olmaktan öteye geçtiği, çocukların gerçekçi bir görüş kazanma eğiliminin arttığı katılım düzeyidir.

Çocukların başlattığı ve yönettiği: Bu basamak çocukların kendilerinin başlattığı ve yürüttüğü süreçleri ifade etmektedir. Burada yetişkinler çocukların girişimlerine dikkat edip bunların gerçekleşmesine izin vermektedir ancak kontrol etmemektedir.

Çocuklar tarafından başlatılan ve yetişkinlerle ortak alınan kararlar: Son basamağa gelindiğinde artık çocukların başlattığı ve yürüttüğü, kararlara yetişkinleri davet ettikleri katılım düzeyi tariflenmektedir. Burada yetişkinlerin hala süreçte yer alması sebebiyle katılımın en üst basamağı olamayacağına dair eleştiriler gelmektedir. Çocukların güç sahibi olan yetişkinlerle iş birliği halinde çalışmalar yapmalarının yetişkin-çocuk ikileminin ötesine geçmesini, güç dengesinin hali hazırda alışılmışın dışına çıkmayı sağlayabilmektedir. Burada önemli olan gözlem yapabilen ve çocukları dinleyip onlara iyi yanıtlar verebilecek yetişkinlerin varlığıdır. Bu da ancak yetişkin kontrolüne bağımlı olmayan bir güven ortamlarının oluşturulması ile gerçekleşmektedir.

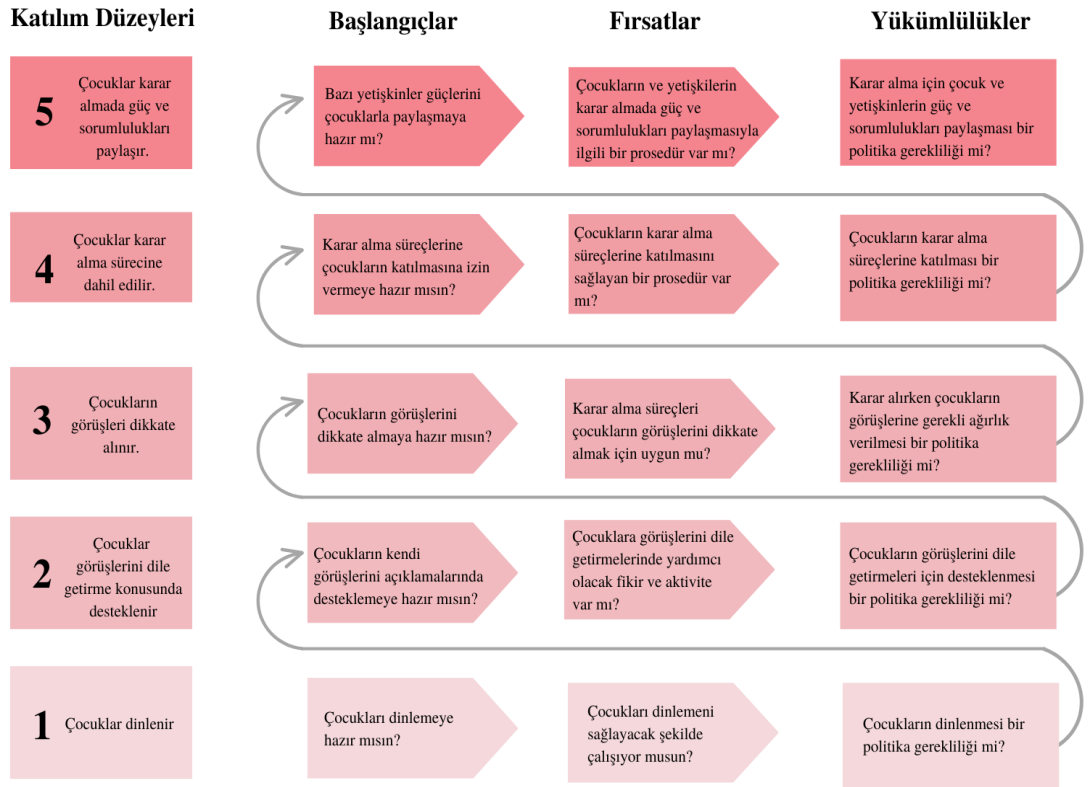
2.2.2. Katılım Patikaları Modeli

Hart'ın katılım merdiveni, Hart'ın kendisi de dahil olmak üzere farklı kuramcılar tarafından hiyerarşik, sıralı ve parçalı bir katılım anlayışı getirdiği yönünde eleştirilmiştir. Bununla beraber Hart'ın katılım merdiveninden esinlenerek birçok yeni model geliştirilmiştir. Bunlardan biri Shier (2001)'in katılım patikaları

modelidir. Shier, Hart'ın katılım merdiveninden de yararlanarak, uygulayıcılar için katılım sürecinin farklı yönlerini keşfetmeye yardımcı ek bir araç olarak çocukların katılım haklarının anlaşılabilirliği beş seviyeli bir model tasarlamıştır. Hart'ın modelinden farklı olarak merdivendeki neyin katılım olmadığına tariflendiği ilk üç basamak Shier'in modelinde yer almamaktadır.

Shier'in (2001) modeli ise beş katılım düzeyine dayanmaktadır:

Şekil 2.2. Katılım Patikaları

Kaynak: Creative Commons, 2011, s. 10.

Bununla birlikte, her katılım düzeyinde, bireyler ve/ya kuruluşlar, güçlendirme sürecine farklı derecelerde çalışmalarında uygulayabilmektedir. Model, her düzeyde üç taahhüt aşaması belirleyerek bunu netleştirmeye çalışır: başlangıç (openings), fırsatlar (opportunities) ve yükümlülük (obligation).

- **Başlangıçlar (Openings):** Her düzeyde, birey veya kurum o düzeyde çalışmaya hazır olduğunda, yani bir taahhütte bulunduğu veya belirli bir şekilde çalışmak için niyet beyanında bulunduğu bir başlangıç meydana gelir. Bu sadece bir başlangıçtır çünkü bu aşamada fırsatlar mevcut olmayabilir.
- **Fırsatlar (Opportunities):** İkinci aşama olan fırsat, bireyin veya kurumun pratikte bu düzeyde çalışmasını sağlayacak ihtiyaçlar karşılandığında ortaya çıkar. Bu ihtiyaçlar, kaynakları (çalışan zamanı dahil), beceri ve bilgileri, yeni prosedürlerin geliştirilmesini veya var olan görevlere yönelik yeni yaklaşımları içerebilir.
- **Yükümlülükler (Obligation):** Son olarak, bu aşamada faaliyet gösterilen kurumun veya ortamın üzerinde anlaşmaya varılan ve politikası haline gelen bir yükümlülük ortaya çıkar. Bunu yapmaları yetişkinler/çalışanlar üzerinde bir zorunluluk haline gelir. Böylece katılım, sistem içinde yerleşik hale gelir (Shier, 2001, s. 110)

Model, her düzeyin her aşaması için basit sorular sağlamaktadır. Bireyler ya da kurumlar, soruları yanıtlayarak mevcut konumunu ve katılım düzeyini artırmak için atabilecekleri sonraki adımları belirleyebilir. Gerçekte, bireylerin ve kurumların şemada tek bir noktada konumlandırılması pek olası değildir. Katılım alanı ve süreçteki duruma göre aynı anda farklı düzeylerde konumlanma mümkündür.

1. **Düzye- Çocuklar dinlenir:** Bu düzeyde, yalnızca çocukların bir görüş ifade etmeyi kendilerine görev edindiklerinde, bunun sorumlu yetişkin(ler) tarafından gerekli özen ve dikkatle dinlenmesini gerektirir. Bu düzeyde birinci aşama yani başlangıç, çalışanın/kolaylaştırıcının/kurumun dinlemeye hazır olması ile gerçekleşir. İkinci aşama, fırsatlar, yetişkin(ler)in çocukları dinlemelerini sağlayacak şekilde donanım, zaman ve kaynak ihtiyacını gerektirir. Örneğin, konuları konuşmak için sessiz bir ortama sahip olmayı, bir çalışanın/kolaylaştırıcının bireysel olarak bir çocuğu dinlemeye zaman ayırabilmesi için diğer çalışanların birbirini gözetecek bir düzenlemeye sahip olmasını veya dinleme becerileri konusunda eğitim almasını içerebilmektedir. Üçüncü aşama, çocukları dinlemenin kuruluşun belirtilen politikası haline gelmesini gerektirir, bu nedenle çocukların söylediklerini dikkatle dinlemeyi, tüm çalışanların/gönüllülerin görevi olan bir yükümlülük haline getirir.

- 2. Düzey- Çocuklar görüşlerini ifade etmede desteklenir:** Bu düzeyde, birinci aşama olan başlangıç, yine çalışanın/kuruluşun çocukların görüşlerini ifade etmelerine yardımcı olmak için harekete geçmeye hazır olmasını gerektirir. Ancak ikinci aşama, çocukların görüşlerini ifade etmeleri için fırsatların sağlanmasını gerektirir. Bu nedenle burada, çalışanın/kuruluşun çocukların görüşlerini ifade etmelerine yardımcı olacak bir dizi beceri, fikir ve faaliyete sahip olup olmadığı sorulmalıdır. Bu, oyunlar ve sanat etkinliklerinin yanı sıra anketler, röportajlar gibi çocuklara danışmak için yaşlarına uygun teknikleri içermelidir. Ayrıca, engelli çocukların veya farklı anadili olan çocukların görüşlerini dinlemek için çalışanların etkili iletişim becerilerine sahip olmalarını gerektirmektedir. Yine bu aşamaya ulaşmak için çalışanlara katılımı nasıl kolaylaştıracakları konusunda özel bir eğitim alması gerekebilir. Üçüncü aşama, yine, bu çalışma biçiminin kuruluşun politikası olarak oluşturulmasını gerektirir, böylece çalışanlar, çocukların görüşlerini ifade etmelerini sağlayabilmek için gerekli eylemleri yapmakla yükümlü hale gelir.
- 3. Düzey- Çocukların görüşleri dikkate alınır:** İkinci düzey, çocukların aktif katılımlarını sağlamak için birinci düzeyden daha ileri gitse de bu görüşlerin dikkate alınacağını veya kuruluşun karar vermesini etkileyeceğini garanti etmemektedir. Çocukların görüşlerinin dikkate alınması bu modelin üçüncü düzeyini oluşturmaktadır. Karar almada çocukların görüşlerinin dikkate alınması, her kararın çocukların isteklerine göre alınması gerektiği veya yetişkinlerin çocuklar ne isterse onu uygulamakla yükümlü olduğu anlamına gelmez. Çocukların görüşleri, birçok politika kararında dikkate alınması gereken birkaç faktörden biridir. Çocukların görüşlerine "gerekli ağırlık verilmesi" sağlansa bile, diğer faktörler yine de bundan daha ağır basabilir ve çocuklar istediklerini alamayabilir. Yetişkinlerin, çocukların isteklerinin yerine getirilmemesi için bazı ağır basan nedenler olduğuna karar verdiği durumlarda, çocuklara bu kararın neden verildiğini bildirmek ve uygun olduğunda, hedeflerine ulaşmak için alternatif yollar keşfetmelerine yardımcı olmalıdır. Önceki düzeylerde olduğu gibi, modelin üçüncü düzeyde de üç aşaması vardır. Başlangıç, yine çalışanın/kuruluşun çocukların görüşlerini dikkate almaya hazır olduğunda gerçekleşir. Kuruluş, çocukların görüşlerinin dikkate alınmasını sağlayan bir karar alma sürecine sahip olduğunda fırsatlar; karar alma sürecinde

çocukların görüşlerine gereken ağırlığın verilmesini sağladığında ise yükümlülük ortaya çıkar.

4. Düzey- Çocuklar karar alma sürecine dahil olur: Bu düzey, danışmadan karar alma süreçlerine aktif katılıma geçişin işareti olarak görülebilir. Danışma ve karar alma sürecine dahil olma arasındaki en önemli ayırım, kararların fiilen alındığı aşamaya katılmamaları ve dolayısıyla gerçek bir bilgiye sahip olmamalarıdır. Bu nedenle, dördüncü düzeyden önceki düzeylerde, çocukların yalnızca “güçlendirildiği” veya “desteklendiği” ve yetişkinlerin karar alma güçlerinin bir kısmından vazgeçtikleri anlamına gelmektedir. Yani karar alma, yetişkinlerin işi olmaya devam etmektedir. Dördüncü düzeye gelindiğinde bu değişmeye başlamaktadır. Çünkü bu düzeyle birlikte çocuklar kararların alındığı alanlarda doğrudan yer almaktadır. Örneğin, çocuklarla çalışan bir STK, kurum içerisinde çocuklarla yapacakları atölyeleri hazırlamak için çocuklarla birebir görüşerek, anket yaparak ya da toplantı gerçekleştirerek daha sonra atölyeleri planlamak için bir araya gelseler ve bunu yaparken çocukların görüşlerini ciddi bir şekilde dikkate alsalar, bu üçüncü düzey olurdu. Ancak, çalışanlar ve çocuklardan oluşan bir grup bir araya gelip atölyeleri birlikte planlasaydı, bu dördüncü seviye olurdu. Dördüncü seviyenin üç aşaması, önceki seviyelerle aynı modeli takip etmektedir. Çalışan/kuruluş, çocukların karar verme süreçlerine katılmasına hazır olduğunda bir başlangıç meydana gelir (bu, önceki seviyelere göre değişimi kabul etmek için daha fazla isteklilik gerektirebilir). Çocukların karar alma sürecine katılmalarını mümkün kılmak için bir prosedür oluşturulduğunda fırsatlar ortaya çıkar. Yine bu, bir kuruluşun çalışma biçiminde önemli değişiklikler gerektirebilir. Üçüncü aşama olan yükümlülük, kuruluşun çocukların karar alma süreçlerine dahil edilmesini bir politika şartı haline getirdiğinde ve bu nedenle kendisini bunun önündeki engellerin üstesinden gelmeyi taahhüt ettiğinde elde edilir.

5. Düzey- Çocuklar karar almada güç ve sorumluluğu paylaşır: Dördüncü ve beşinci düzeyler arasında belki de daha az net bir ayırım vardır. Fark daha çok bir derece meselesidir. Dördüncü seviyede, çocuklar karar alma sürecine aktif olarak katılabilir, ancak alınan kararlar üzerinde gerçek bir güce sahip değildir. Beşinci düzeye tam olarak ulaşmak, bu nedenle, yetişkinlerin güçlerini paylaşmaları için

açık bir taahhüt gerektirir. Gücün nasıl ve ne zaman paylaşılacağına ilişkin kararlar, bunu yapmanın risklerine ve faydalarına dayanmalıdır. Bu model, çocukların istemedikleri veya gelişim ve anlayış düzeylerine uygun olmayan sorumluluk almaya zorlanmaları yönünde hiçbir öneride bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yetişkinlerin, çocukların gelişimsel olarak uygun sorumluluk derecelerine göre sorumluluk almalarını teşvik etmelidir. Bunun için kurumun bir politikası olması gerekmektedir. Olası tüm riskleri ve faydaları değerlendirerek, çocukların kararlar için güç ve sorumluluğu paylaşmalarının uygun olduğu alanları aramalı ve ardından bunu destekleyici bir ortamda gerçekleştirilmelidir. Uygulamadaki herhangi bir yenilikte olduğu gibi, politikanın gözden geçirilebilmesi ve gerekirse uyarlanması için sonuçlar izlenmelidir. Beşinci seviyede başlangıç, çalışan/kuruluş karar alma gücünü çocuklarla paylaşmaya hazır olduğunda gerçekleşir. Fırsatlar, bunun olmasını sağlayan bir prosedür olduğunda ortaya çıkar ve çocukların ve yetişkinlerin en azından belirli karar verme alanlarında güç ve sorumluluğu paylaşmaları kuruluşun politikası haline geldiğinde bir yükümlülük yaratılır.

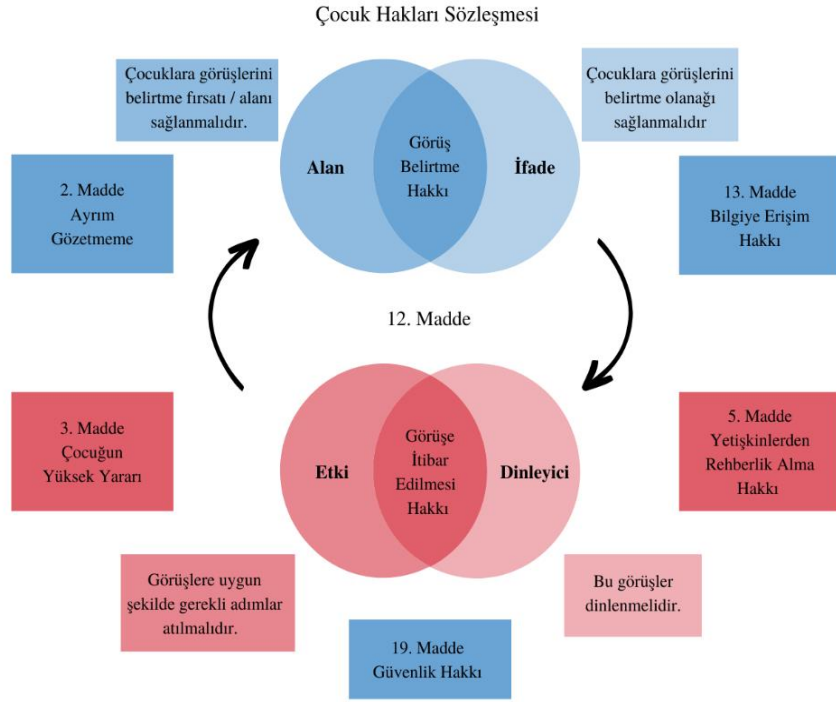
Shier'in modeli, Hart'ın katılım merdiveni modeli ile benzerlikler taşımakla birlikte belirli düzeylerde eklemeler yaparak geliştirilmiştir. Merdiven metaforunun getirdiği hiyerarşik, sıralı ve parçalı bir katılım anlayışı burada da kendini göstermektedir.

2.2.3. Lundy Modeli

Shier ve Hart'ın modelinden farklı olarak, döngüsel ve birbirleriyle bağlantılı bir düzende oluşturulmuş, özellikle günümüzde çokça atıf yapılan ve bu tezde de bulguların analizinde önemli yer tutan bir diğer model ise Lundy Modelidir. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) adına yapılan bir araştırmanın komite üyelerinden olan Laura Lundy, bu araştırmanın bulgularından yola çıkarak, sözleşmenin 12. maddesinin anlamının ve getirdiği yükümlülüklerin yeterince anlaşılmadığını vurgulamaktadır. Modeli, 12. maddenin anlaşılmasında ve hayata geçirilmesinde ortaya çıkan birtakım sorunlardan hareketle, eğitim alanında çocuk katılımının uygulanabilir hale gelmesi için geliştirmiştir.

Model, 12. maddenin dört temel ilkesine odaklandırma amacı gütmektedir:

Şekil 2. 3. Lundy Modeli

Kaynak: Lundy, 2019, s.93

Bu modelde, dört aşama alan ve ifade; dinleyici ve etki birbirleri ile örtüşmekte ve bağlantılıdır. Bu adımların sırası 12. maddenin de eylem sırasını yansıtmaktadır. İlk iki aşama, çocuğun görüşünü belirtme hakkını teminat altına almaktadır. Diğer iki aşamada ise çocuğun görüşlerine itibar edilerek uygun adımların atılması gerekmektedir. Modeldeki dört alan BM ÇHS'nin özellikle 2. madde (ayrımcılık gözetmeme), 3. madde (çocuğun yüksek yararı), 5. madde (rehberlik alma hakkı), 13. madde (bilgiye erişim hakkı- bilgi arama, bilgi alma ve bilgi verme hakkı) ve 19. madde (kötüye kullanımdan- suistimalden- korunma hakkı) ile ilişkidir. Model, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 12. maddenin anlamlı ve etkili katılımın bu

ikisinin bir arada tam olarak anlaşılıp uygulandığında hayata geçebileceğini göstermektedir.

Modelin dört aşamasının adımları ise şöyledir:

Alan: Çocuk katılımının ön koşulu, çocukların görüşlerini paylaşmaya telkin ve teşvik edildiği bir ortamın oluşturulmasıdır. Anlamlı bir şekilde karar alma süreçlerine katılımın gerçekleşmesi için bu fırsatların yaratılması gerekmektedir. Buradaki önemli husus yine çocukların seçme hakkıdır. İlk adım olarak, çocuklara hangi hususların onları etkilediği ve bu hususlarda karar vermek isteyip istemedikleri sorulmalıdır. Alan, çocukların yalnızca görüşlerinin dinlendiği bir ortamdan ziyade çocukların görüşlerini dile getirmelerine davet edilip yüreklendirildiği bir ortamı işaret etmektedir. Bu ortam aynı zamanda güvenli, kucaklayıcı ve kapsayıcı olmalıdır. Birçok farklı görüş dile getirilmeli ve katılım yalnızca konuşan çocuklarla sınırlı olmamalıdır.

İfade/Ses: Çocukların görüşlerini özgürce ifade etme hakları, BM ÇHS’de ve 12.maddede, aynı zamanda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde tanınmaktadır (Lundy, 2019, s. 97). “Kendi görüşlerini oluşturabilme kapasitesi”ne bağlı olarak, “çocuğun yaşı ve olgunluğu” ile sınırlı bir hak değildir. Lundy buradaki yanlış algıya dair görüşlere karşılık olarak şuna dikkat çekmektedir: “Çocukların görüşlerini ifade etme hakları, onların olgun bir görüşü ifade etme kapasitelerine bağlı değildir; olgun olsun ya da olmasın yalnızca bir görüş oluşturma yeteneklerine bağlıdır.” (Lundy, 2019, s.98)

Görüş oluşturma kapasitesini geliştirilmesi çocukların yaş ve olgunluklarına uygun şekilde, erişilebilir bilgi ile donatılmaları gerekmektedir. Burada çocukların görüş oluşturmalarında yardıma ihtiyaçları olabilir. BM ÇHS’nin 5. maddesi, çocukların tüm haklarını kullanabilmeleri için yetişkinlerden rehberlik alma haklarını tanımaktadır. Çocukların görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri için bilgilendirme ve konuları anlamaları için yeterli zaman, çocuk dostu/erişilebilir

dokümantasyon, kurumların bu konudaki kapasite gelişimi ve yetişkinlere yönelik eğitimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çocukların ifade alanlarının çeşitlendirilmesi de yani eğlenceli ve yaratıcı araçların ve yöntemlerin kullanılması da önerilmektedir. Örneğin oyun, kukla, video, drama ve çizim gibi katılım yöntemleri yine çocukların yaş ve olgunluk düzeylerine göre çeşitlendirilebilir. Çocukların görüşlerini bildirmeleri için yardımcı teknolojiler, dil bariyeri varsa bunu aşmak için tercüman kullanımı gibi ihtiyaçlara uygun düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Dinleyici: Çocuk katılımının merkezinde çocukların görüşlerine “itibar edilmesi” yer almaktadır. Burada, karar verme süreçlerinde yetki sahibi kişilerin, çocuk görüşlerini dinlemeleri gerekmektedir. Yani çocukların görüşlerini duyulmasından bir adım ötesi “aktif dinleme” önemlidir. Dinleyicinin rolü; çocuğun/çocukların görüşlerini ciddiye alması, gerekli geri bildirimlerde bulunması ve görüşlerini nasıl dinlediği önemli bir yer tutmaktadır. Çocuklar görüşlerini sadece sözlü ifade edemeyebilir. Çocukları dinleyecek yetişkinler, aktif dinleme konusunda eğitim alma, çeşitli iletişim yöntemlerine dair bilgisinin olması, çocukların ilgi alanı ve ihtiyaçlarına göre uyarlayabilmesi sorumluluğunu taşımaktadır.

“Bu, çocuklara bir ‘dinleyici hakkının’ tanınmasını gerektirmektedir; çocukların görüşlerini kendilerini dinlemekle yükümlü belirli bir birey veya kurula aktarabilme fırsatı garantilenmelidir.” (Lundy, 2019, s. 99)

Dinleyici hakkının resmîleştirilmesi, çocukların görüşlerini karar verici kişi ve kurumlara iletmesinde resmi iletişim kanallarının oluşturulması ile mümkün hale gelmektedir.

Etki: Çocukların görüşlerine itibar edilmesi ve gereken önemin verilmesi, çocukların görüşlerinin etkisi ile ilişkilidir. Bu çocukların görüşlerinin hangi şartlarda olursa olsun koşulsuz kabul edilmesi ve uygulanması zorunluluğu

anlamına gelmektedir. Çocukların görüşlerinin hangi kararlarda etkili olduğuna, nasıl değerlendirildiğine ve neden böyle bir kararın alındığına dair bilgilendirilmesi “çocukların görüşlerine önem verilmesi” için gerekli unsurlardır ve etkide de içermesi gereken adımlar bunlardır. Lundy, burada özellikle 12. maddenin “yaşlarına ve kapasitelerine uygun olarak önem verilmesi” ifadesinin tehlikesine dikkat çekmektedir. Çocuk kapasitesine dair yanlış algıya sahip yetişkinlerin “çocuğun belli görüşleri dile getirecek kadar olgun olmadığına karar verirken 12. maddedeki haklara eşik bekçiliği yapma tehlikesine yol açma ihtimali olduğunu vurgulamaktadır.

“Süreci daha açık ve şeffaf hale getiren ve yetişkinlerin çocuklarla gençlerin görüşlerini talep etmesini ve sonra da bunları görmezden gelmesini zorlaştıracak usul kuralları getirilmesiyle süreçleri güvenceli bir şekilde uygulamak mümkündür.” (Lundy, 2019, s.101-102).

2.2.4. Çocuk Katılımı Rehber İlkeleri

Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009 yılında yayımladığı “Çocuğun Katılım Hakkı”na ilişkin 12. Genel Yorum’unda çocuğun katılım hakkını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için ilkeler belirlenmiştir. Her bir model, Çocuk Katılımı Rehber İlkelerini barındırmaktadır. Shier ve Hart’ın modelleri ile Lundy modelinin unsurları ile bahsi geçen ilkeler, bu tezde görüşme yapılan STK’ların kurumsal yapılarının ve yürüttükleri çalışmalarını incelenirken ve analiz edilirken rehber olarak kullanılmıştır. Bu ilkeler şunlardır (Genel Yorum 12):

- **Şeffaf ve bilgilendirici:** Çocukların görüşlerinin alınacağı konunun kapsamı, görüşlerinin nasıl alınacağı ve etkileri, her bir çocuğun ihtiyacına, çeşitliliğine duyarlı ve yaşlarına uygun olarak erişilebilir bilgi sunulmalıdır.
- **Gönüllü:** Çocukların görüşlerini ifade etmesinde gönüllü katılımının esas alınması, katılımı konusunda zorlanmaması ve istedikleri aşamada süreçten ayrılabilceği bilgisinin verilmesi gerekmektedir.
- **Saygılı:** Çocukların görüşlerinin saygı ile karşılanmalı ve gereken önem verilmelidir. Çocukların görüş veya faaliyet başlatmaları için fırsatlar

sağlanmalıdır. Çocuklarla çalışan yetişkinlerin çocukların yaşamlarının sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel bağlamını anlamak için çaba göstermesi gerekmektedir.

- **İlgili:** Çocukların yaşamları ile gerçekten ilgili olmalı; bilgi, beceri ve donanımlarını kullanmalarına olanak vermelidir. Çocukların kendilerinin ilgili ve önemli gördükleri gündemlerini ortaya koymaları için alan açılmalıdır.
- **Çocuk dostu:** Katılım sürecine dair her türlü planlama (ortamlar, hazırlık süreci, yeterli zaman, kaynak ve çalışma yöntemleri, destek sistemi vb.) çocukların ihtiyaçları, çeşitliliği ve gelişen kapasiteleri gözeticilerle farklı düzeylerde uyarlanmalıdır.
- **Kapsayıcı:** Katılım süreçlerinin tüm aşamasında ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için katılım fırsatları sağlanmalıdır. Tüm süreçlerin kapsayıcı ve ayrımcılık kalıplarından kaçınılarak, olanakları olmayan çocukların içerildiği şekilde süreçler tasarlanmalı; tüm topluluklardan çocuklara kültürel olarak duyarlı olmalıdır.
- **Eğitim ile desteklenmiş:** Katılım süreçlerinin içinde çocukların bilgi, becerileri ve kapasitelerini geliştirici çalışmaların yapılması, çocukların desteklenmesi ve bu yollarla güçlendirilmesi gerekmektedir.
- **Güvenli ve riske karşı duyarlı:** Çocukların görüşlerini ifade ettikleri ortamın güvende hissettikleri bir yerde olması, güvendikleri yetişkinlerle süreçlerin yürütülmesi, olası riskleri asgariye indirmek için her türlü tedbirlerin alınması gerekmektedir. Katılım haklarını kullanan çocukların katılımlarının olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kalmamaları için önlemler önceden alınmalıdır. Korunma haklarından faydalanabilmeleri için bilgilendirilmeleri ve yardıma ihtiyaç duyduklarında nereye gideceklerini bilmelidirler. Kurumların, çocukların güvenliği ve korunması için politika, strateji ve mekanizmalara sahip olması gerekmektedir.
- **Hesap verebilir:** Çocukların görüşlerinin nasıl kullanılacağı/kullanıldığı, yorumlandığı, ne kadarının kullanıldığı/kullanılacağı ve nasıl etki ettiği gibi konularda geri bildirim hakkı vardır. Mümkünse, bulguların analizine itiraz etme ve etkileme fırsatı sunulmalıdır. Uygun olduğunda, çocuklara takip süreçlerine ve faaliyetlerine katılma fırsatı verilmelidir.

Rehber ilkeler, çocuk katılımı süreci her aşamasında dikkate alınması gereken unsurları ifade etmektedir.

2.3. UYGULAMADA ÇOCUK KATILIMI

BM ÇHS'nin kabulünden bugüne çocuk haklarının anlaşılması, kabul görmesi ve uygulamaya geçmesi için dünyada ve Türkiye'de pek çok proje, savunuculuk ve strateji geliştirilmiş, geliştirilmeye devam edilmektedir. ÇHS ile birlikte en çok tartışılan ve bir o kadar da göz ardı edilen maddelerden biri de çocukların katılım hakkıdır. ÇHS ile çocukların katılımı haklarının gündem haline gelmesi de son 30 yılda meydana gelmiştir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere çocukların katılım hakkının hayata geçmesi için pek çok farklı yaklaşım, model ve ilke ortaya konmuştur. Bu çalışmalar, çocuk katılımının uygulandığı alanlardaki deneyimlerden beslenmektedir. Bu bölümde, çocukların katılım hakkının hayata geçmesi için dünyada ve Türkiye'de uygulanan örneklerdeki katılımın önündeki engeller, deneyimlerden öğrenilenler ve geliştirilen yaklaşımlar incelenecektir.

Dünyadan örneklerle başlanırsa, dünya çapında en yoksul ve en zor durumdaki çocuklarla çalışılan Plan International'ın, çalışmalarında çocuk katılımı deneyimlerinde karşılaştıkları engelleri inceledikleri ve katılımı kolaylaştırmak için nelerin yapılabileceğini ortaya koydukları küresel bir inceleme gerçekleştirmişlerdir. Bu incelemenin bulgularını içeren makalede öne çıkanlar, Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar üzerine düşünmek için elverişli görünmektedir. Plan International incelemesine, Mısır, Uganda, Senegal, Sierra Leone, Nepal, Hindistan, Vietnam ve Guatemala gibi ülkeler dahil edilmiştir. En yoksul ve en zor durumdaki çocuklar, derin yoksulluk, şiddet, istismar, ihmal ve sömürü, ayrımcılık ve sosyal dışlanma, çatışma ve afet gibi yıkıcı olaylarla karşı karşıya kalan; bahsi geçen hak ihlallerinin bir veya birden fazlasından etkilenen çocukları ifade etmektedir (Ray, 2010, s.64). Plan International'ın en yoksul ve en

zor durumdaki çocuklarla çocuk katılımı deneyimden çıkardığı sonuçlar şöyledir (Ray, 2010):

- **Topluluk temelli yaklaşım:** Tüm çocukların katılımlarının sağlanması için aynı sorunlarla karşı karşıya gelen çocuklarla birlikte o sorunların ele alınması gerekmektedir. Bunun için de zamana ve alana ihtiyaçları vardır. Bu alan çocukların güvenlerini ve becerilerini geliştirmelerini teşvik edici bir yaklaşımla geliştirilmelidir.
- **Bireysel yaklaşım:** En yoksul ve en zor durumdaki çocukların yaşamları karmaşıktır ve yaşam kalitelerini yükseltecek çözümler geliştirilecek ise alınan kararlarda çocukların dahil edilmesi gerekmektedir. Uganda’da program tasarımında çocukların görüşlerinin dahil edilmesi gerektiğinin farkına varılmıştır. Topluluk üyeleri tarafından çocuklarla düzenli ve derinlemesine görüşmelerin yapılması, yapılacak yardımlarla ilgili kararlara katılma güvenini oluşturmaktadır.
- **Akran ve rol model yaklaşımları:** Akran ve rol model yaklaşımının temelinde, çocukların yaşları büyüdükçe davranışlarını yönlendirmede ve değerlerini oluşturmada akranlarını ve daha büyük çocukları örnek alması yatmaktadır. Özellikle zor durumlardan kurtulmuş gençlerin tanıklıkları, başkalarını riskleri önlemek için harekete geçmeye motive etmede önemlidir (s.70)
- **Korumaya katılım:** Koruma faaliyetlerinde yalnızca çocukların bilgilendirildiği ve çeşitli yardımların yapıldığı yaklaşım yerine, çocukların birbirini desteklediği, hak ihlallerini bildirdiği, kendi haklarının gerçekleşmesi için kulis yapan çocuk kulüplerinin kurulması teşvik edilmektedir.
- **Katılımda çocukların korunması:** Katılımcı faaliyetlerde çocukları korumaya yönelik etik kurallar mevcuttur. Çocukların seslerini duyurmaları ve yaşadıkları hak ihlallerine ses çıkarmaları, kurumlara ve çocuklara risk oluşturabilmektedir. Bu nedenle çocuklar olası risklerden haberdar edilmelidir.

- **Savunuculuk:** Katılımcı savunuculuk, savunuculuk faaliyetlerine çocukların kendilerinin katılmasını içermektedir. Çocukların katılımları için yeterince hazırlanmaları, çocuk koruma önlemlerinin alınması ve çocukların hükümetten isteklerinin kolaylaştırıcı kuruluş tarafından desteklenmesi önemlidir (s.71).

Çocukların katılım hakkı denildiği ilk olarak çocukların yetişkinlerle resmi ortamlarda karar alma sürecine katılımı veya yetişkinler tarafından çocuklara danışılması akla gelmektedir (Hart, 2009, s.7). Shier (2010) da Birleşik Krallık'ta (ve diğer kuzey ülkelerinde) çocukların ve gençlerin katılımına ilişkin çalışmaların belirli bir konuya, yani çocuklara ve gençlere kamu hizmetlerini kullanımları hakkında danışmaya odaklanma eğiliminde olduğunun altını çizmektedir (s.215). Shier'ın Nikaragua'da kahve yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgede çocuk ve gençlerle çalışan CESESMA'da (Centre for Education in Health and Environment) 2001-2008 yılları arasındaki çocuk katılımı deneyimi, danışma ve resmi süreçlere katılımın ötesinde geniş bir perspektiften çocuk katılımı uygulamasının mümkün olabileceğini göstermektedir. CESESMA'nın beş aşamalı stratejisinin merkezinde, çocukların ve gençlerin güçlenmesi ekseninde akran öğrenmesi modeli yer almaktadır. 12-18 yaş arasındaki çocuklar, kendi topluluklarındaki çocuklarla birlikte okul dışı aktiviteleri yönetmektedir. Strateji, aşamalı olarak ilerlemektedir. Bunun için çocuklar, destekçi¹ rolünde yer alabilmektedir. Bu rol çocuklara, topluluk kurma ve yönetme, liderlik, farklı düzeylerde politik süreçleri etkileme, çocuk haklarının savunulmasında doğrudan yer almayı sağlayan bir platform sağlamaktadır (Shier, 2010, s.217). İlk aşama, 6 yaş ve üzeri çocukların 12-18 yaş arası destekçiler tarafından yürütülen aktivitelere ve gruplara katılmalarıdır. İkinci aşama aktivitelere ya da gruplara katılan çocukların zamanla kolaylaştırıcılık deneyimi kazanmasıdır. Çocuklar gönüllü olarak isterlerse genç destekçilerin arasında yer almak için üç eğitim programından birine kaydolabilmektedirler. Üçüncü aşama, destekçi olarak örgütlenen çocukların kendi topluluklarındaki

¹ Orijinal metinde İspanyolca Promotores/ as kelimesi kullanılmaktadır.

çocuk ve gençlerin yeni gruplar oluşturarak bilgiyi ve deneyimi yaygınlaştırmasıdır. Bu aşamada, kuruma ve yetişkinlere olan bağımlılığın azaltılması hedeflenmektedir. Dördüncü aşamada, temel konuların farkında olan, gelişmiş becerilere ve özgüvene sahip genç destekçiler, meclisler, okul konseyleri, çevre kampanyaları, tiyatro grupları, çocuk haklarının savunulması için eylemlere dahil olmaktadır. Beşinci aşama ise, CESESMA'nın bölgedeki çalışmalarının planlanması, organize edilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu ana koordinasyon yapılarında yaşları 11 ila 20 arasında değişen genç destekçilerden oluşmaktadır (Shier, 2010, s.219-222). CESESMA'nın modeli, zamana yayılan ve uzun soluklu planlanan bir süreci tarif etmektedir. Çocuklar bu süreçleri deneyimleyerek öğrenmekte, yetişkinlerle birlikte ya da bağımsız şekilde örgütlenmektedirler. CESESMA'nın iç işleyişindeki kararlara da dahil olmaktadır.

Bir diğer örnek ise, Save the Children Norveç'in Bosna-Hersek, Guatemala, Nepal ve Uganda'da çocukların silahlı çatışma sonrası barış inşasına katılımına ilişkin deneyimleridir. Yapılan çalışmada, çocukların barış inşasına katılımını engelleyen veya mümkün kılan faktörlerin belirlenmesi de dahil olmak üzere, öncelikle pratik deneyimlere ve çocukların katılımına ilişkin düşüncelere odaklanmaktadır. Çocuk kulüpleri, grupları ve dernekler, çocukların akranları ile bir araya gelerek deneyimlerini paylaştıkları alanı oluştururken yaşam becerilerinin ve özgüvenlerinin artmasına destek olmaktadır (Feinstein, vd., 2010, s.55). Çocuklar kendilerini koruyabilmek, barış inşasına katkıda bulunmak için birbirleri ile ilişki kurdukları ve daha iyi bir yaşamı tartıştıkları toplantılar düzenlemekte, akranları ile çocuk hakları ve barış temasında kültür, sanat ve medya (şiir, dans, drama, dergi ve radyo programı vb.) yoluyla faaliyetler hazırlamakta, tüm çocukların eğitime devam etmesini teşvik eden çalışmalara aktif olarak dahil olmaktadır.

Her üç örnekte de çocukların katılımını mümkün kılan ve engelleyen faktörlerde ortaklıklar ve farklılıklar mevcuttur. Yetişkinlerin çocuğa ve çocuk katılımına yönelik algısı çocuk katılımını hem engelleyici hem de mümkün kılan faktördür. Çocuğa yönelik algının temelinde geleneksel kültürel değerler önemli bir rol

oyunmaktadır. Okul ortamları ise bu geleneksel kültürel yapıyı ve güç ilişkilerini yeniden üreten disiplin anlayışı ile katılımcı pratiklerin önünde engel teşkil etmektedir (Feinstein, vd., 2010, s.58). Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan çocukların içinde buldukları riskli ortamlar, çocukların kendilerine dair olumlu benlik geliştirememesine ve başkaları tarafından damgalanmalarına yol açmaktadır (s.64). Çocukların içinde buldukları riskli ortamlar ve temel ihtiyaçlara erişememeleri, kuruluşların bu alanlardaki ihtiyaçları önceliklendirmelerine ve katılımcı pratiklerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Çocuklar temel haklarından ve durumlarına yönelik müdahalelere katılma fırsatlarından mahrum bırakılarak iki düzeyde dışlanma yaşamaktadırlar (Ray, 2010, s. 66). Çocukların korunması ve temel haklardan yararlanmasına odaklanmak ve katılım hakkını dışarıda bırakmak; salt korumacı anlayışı pekiştirmektedir. Haklar, bütüncüdür ve bu temelde yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir. Yetişkinlerin çocuk algısının getirdiği bir diğer engel ise yaşça büyük, daha çok konuşan yaşça büyük çocukların seçilmesi eğilimidir. Yaşça küçük çocuklar, engelli çocuklar, azınlık grubundaki çocuklar, okulu terk etmiş çocuklar, alt sınıfta çocuklar ve kız çocuklarının dışarıda bırakılması riski bulunmaktadır.

Çocuk-yetişkin arasındaki güç ilişkisinin ele alınması ve kabul edilmesi, çocuklarla temas halindeki yetişkinlerin çocuk katılımına duyarlı hale getirilmesi, katılımın çocukların bireysel gelişimlerini destekleyen bir süreç olarak tasarlanması, akran öğrenmesinin temel alınması, STK ve yerel toplulukların maddi olarak desteklenmesi, çocukları etkileyen konularda (örneğin anayasa ve seçim süreçleri dahil olmak üzere makrodan mikroya pek çok konu) çocuklara uygun bilgiye erişimin sağlanması, kamu kurumları ile ortaklıkların kurulması ve güçlendirilmesi, kapsayıcı yönetim yapılarının oluşturulması çocukların katılımını sağlayan temel faktörler olarak sıralanabilir (Ray, 2010; Feinstein, vd., 2010; Shier, 2010). Katılım süreçlerinin hem bir çocuk grubunu hem de her çocuğun özel durumunu gözeterек tasarlanması, katılımı mümkün ve anlamlı kılan bir faktör olarak her üç örnekte de ortaklaşmaktadır. Bunun yanında yetişkin tutum ve davranışların çocukların katılımına etkisi de hangi coğrafya ve kültürde olursa olsun katılımı engelleyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetişkinlerin güçlerini çocuklarla paylaşmaya

hazır oldukları ve davranışlarını etkili bir şekilde gözden geçirdiği pratikler, katılımı anlamlı hale getirmek için de kilit rol oynamaktadır. Her üç örnekte de tüm süreçlerin deneyim yoluyla öğrenildiği ve geliştirildiğini söylemek de mümkündür.

Türkiye bağlamında örnekleri inceleyecek olursak, Türkiye’de çocuk katılımı deneyimleri sınırlıdır. Britanya örneğinde olduğu gibi çocuk katılımı dendiğinde çocuklara danışma olarak anlaşılmaktadır. Bunun yanında çocukların etkinliğe, toplantıya katılması olarak da ifade edilmektedir. Türkiye’de çocuk hakları kültürünün gelişmesine ve yaygınlaşmasına yönelik kurulan en eski sivil toplum kuruluşu Çocuk Vakfıdır. Vakıf çalışmalarına 1990 yılında başlamıştır. Vakıf, 1. Çocuk Hakları Kongresi’nin organizasyonunu üstlenmiş, kongre kapsamında 1. Çocuk Hakları Stratejisi ve Uygulama Planı’nın hazırlanması öncülük etmiştir. Türkiye için çocuk hakları adına önemli bir adım olan bu strateji belgesi ve uygulama planının hazırlanmasında TÜBİTAK- TÜSSİDE bünyesinde çocuk görüşünün alınacağı bir çalıştay düzenlenmiştir. Strateji Belgesi’nin ilk taslağı da çocuk görüşüne sunulmuştur. Bu görüşler doğrultusunda I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Genel Kurulu’nda çocuk ve yetişkin delegelerle müzakere edilmiş, Strateji Belgesi İkinci Taslağı çocuk ve yetişkin delegeler ile Strateji Yazım Grubu tarafından son haline getirilmiştir.

Türkiye’de kamu özelinde çocuk katılımının ilk örneklerinden SHÇEK-UNICEF iş birliğinde İl Çocuk Hakları Komiteleri ve yılda bir kez yapılan Çocuk Forumu 2000 yılında kurulmuştur. 81 ilden temsilci çocuklardan oluşan komite, 2002 yılında akran öğrenmesi modeli ile kurgulanmıştır. Çocukların çalışmalarını yönetme biçimi ise şu şekildedir:

20 çocuktan oluşan Danışma Kurulu ve 81 il tarafından iki yıllık görev için seçilen bir kurul mevcuttur. Her komitede bir kız ve bir oğlan eş başkan vardır. Yine iki yılda bir yapılan seçimle göreve gelen bir kız ve bir oğlan ulusal koordinatör vardır. Seçilen il başkanları her 20 Kasım’da Ankara’ya gelmekte ve illerindeki sorun ve önerileri Çocuk Forumu kapsamında TBMM’ye taşımaktadır (Çavuşoğlu, 2020). Erbay (2011)’in çalışmasında, Çiftçi’nin “Türkiye”de Çocuk Katılımı Kamu

Uygulamaları I” adlı makalesinden aktardığı üzere, gözlemlerine ve çocuklarla yapılan görüşmelere dayanarak uygulamadaki sorunları “*güvensizlik, her şeyin çocuklardan beklenmesi, sponsor bulma zorluğu, gereksiz olarak görülmek, yetkililer ve yetişkinlerden gerekli ilgiyi desteği görememek, ciddiye alınmamak, maddi-manevi sıkıntılar, imkanların kısıtlı olması, okullara izin yazılarının geç gitmesi, mekan problemi, yetişkinlere ve yetkili kişilere ulaşamama, ulaşım ve haberleşme sıkıntısı, gerekli materyallerin eksikliği (bilgisayar, telefon, internet adresi), yetişkin temsilcilerinin işlerinin yoğunluğu, yetişkin komiteleri ile birlikte çalışamama, üst makamlardakilerle iletişim zorluğu ve destek görememek, basının ilgisizliği, iç iletişim sorunları, öğretmenlerin ve öğrencilerin sürekli değişmesi ve devamlılığın sağlanamaması, engelli çocukların katılımındaki problemler, her kesimden çocuğa ulaşamaması*” olarak sıralamıştır (Erbay, 2011, s.89). Tüm bu sorunların yanında, böyle bir deneyimin uzun yıllardır devam etmesi önemlidir. Sorunların göz önünde bulundurularak, çalışmaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) ve Eğitim Reformu Girişimi (ERG) ortaklığında yürütülen Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları projesi kapsamında hazırlanan raporda eğitim ve öğretim süreçlerinin her alanında çocuk katılımının durumunu ortaya koyarken katılım alanlarının olanakları ve sınırlılıklarını göstermektedir. Türkiye’de okullarda çocukların katılım haklarını hayata geçirecek mekanizmalar ve bütüncül politika bulunmamaktadır (Tüzün ve Sarıışık, 2015, s.90). Yetişkinlerin kendileri için uygun gördükleri yöntem ve araçları kullanması, çocukların kararları etkileme gücünün ve her yaşta çocuğu kapsayıcı alanların olmaması, çocukların görüşlerine ve deneyimlerine değer verilmemesi, eğitim sisteminin merkeziyetçi yapısı ve yaklaşımları, öğretmenlerin ve yöneticilerin donanım ve tutumlarının yeterli olmaması okuldaki çocuk katılımının önündeki engeller olarak sıralanmaktadır. Kılıç ve Durmuş’un (2016) okullardaki meclis yapılarını inceledikleri makalede ise çocukların katılım hakkının hayata geçmesi için katılımın bir süreç olarak görülmesi ve çocukların bu süreçleri deneyimlemesi gerektiğinin altı çizilmektedir.

Yine aynı proje kapsamında İstanbul'un Eyüp ilçesindeki bir ortaokulda çocuk hakları temelli ve tüm okulu kapsayan katılımcı bir pilot çalışma yürütülmüştür. Pilot çalışmanın amacı, katılımın okul içerisinde yaşama geçmesini sağlamaktır. Bunu yaparken, okuldaki tüm paydaşların yer aldığı ve katılımcı uygulamaları her düzeyde (okul, sınıf, bireysel) bütüncül bir bakışla planlamaya dikkat edilmiştir. Uygulamanın deneyimlerini aktarmak adına Katılımcı Okul Uygulamaları: Eğitimciler için El Kitabı yayınlanmıştır. Katılımcı uygulamaların çalışma planı üç aşamadan oluşmaktadır: hazırlık, katılımcılığı deneyimlemek, uygulamayı öznelletirmek. Katılımcı bir kültürün deneyimlenmesi için öncelikle mevcut okul ikliminin neleri içerdiğini, özelliklerinin ve ihtiyaçlarının neler olduğunu tespit etmek amacıyla ihtiyaç belirleme çalışması yapılmış, okulu katılımcı pratiklere hem iletişim hem de fiziki koşulları hazırlanmıştır. Hazırlık aşamasının kendisi gerçek ve anlamlı katılımın gerçekleşmesinde önemli etkiye sahip olarak aktarılmaktadır. Hazırlık aşamasının da çeşitli katmanları vardır. Kişinin bireysel düzeyde katılıma kendini hazırlaması, okulun hazırlanması bu da okul yönetimi, öğretmenler, çalışanlar, veliler ve çocukların sürece hazırlanmasını içermektedir. Proje kapsamında katılımcı pratiklerin deneyimlenmesi ile okulun ihtiyaç ve özelliklerine göre alternatif katılım modeli olan ihtiyaç temelli çalışma grupları modeli geliştirilmiştir.

“İhtiyaç temelli çalışma grupları modeli, çocukların ya da öğretmenlerin okulda yapmak istedikleri, merak ettikleri, gelişmesi gerektiğini düşündükleri akademik, sosyal ya da gündelik konularda birlikte çalışabilmelerinin yolunu açıyor. Ayrıca okulun ve paydaşların ihtiyaçlarını ön plana çıkardığı için daha da önemli oluyor. Bu modeli okuldaki tüm etkinlikler için uygulanır bir yöntem haline getirmek, katılımcı bir okul kültürü oluşturmak için çok etkili olacaktır.” (Kılıç, 2015, s.85)

Bunun yanında var olan katılım aracını (okul meclisi) güçlendirmek amacıyla sınıf içi katılımın tesis edilmesinden başlayarak çocukların katılımcı pratiğe hazırlayacak bir dizi etkinlikler uygulanmıştır. Tüm bu deneyimin gösterdiği her

bir adımın çocukların ve paydaşların ihtiyaçlarına uygun bir süreç olarak tasarlandığında, çocuklar yetişkinler tarafından eşitlikçi bir yaklaşımla desteklendiğinde, bilgilendirilip hazırlandıklarında, çocukların potansiyellerine güvenildiğinde ve ciddiye alınıp görüşlerine değer verildiğinde çocuklar katılımcı pratiklere hazırdır ve anlamlı katılım mümkündür.

STK'larda çocuk katılımının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi açısından olumlu bir örnek ise Mikro-Fon Programıdır. Türkiye'de çocuk hakları alanın güçlenmesi ve gelişmesi için Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM), 2019 yılında yürüttüğü fon programı olan Mikro-Fon Programı ile sivil toplum kuruluşlarının çocuk katılımına yönelik projelerini finansal anlamda desteklemiştir. Program kapsamında, farklı illerde bulunan ve yerelde faaliyet gösteren 84 kuruluş çocuk katılımını odağına alan uygulamalar ortaya koymuştur. Programın sonunda kuruluşların çocuk katılımı çalışmalarında öne çıkan unsurların ve dinamiklerin değerlendirildiği rapor hazırlanmıştır. Programda desteklenen 84 kurumun 35'i İstanbul, Ankara, İzmir'de faaliyet gösteren kurumlardır, bunun yanında Türkiye'nin farklı bölgelerinden (Akdeniz Bölgesi 5, Doğu Anadolu Bölgesi 3, Ege Bölgesi 3, Karadeniz Bölgesi 7, İç Anadolu Bölgesi 4, Marmara Bölgesi 6, Güneydoğu Anadolu Bölgesi 4 ilde) de projeler desteklenmiştir (Uluslararası Çocuk Merkezi, 2020, s.24). Çocuk haklarının ve çocuk katılımının yaygınlaşması ve özelde STK'ların çalışmaların çocuk katılımının deneyimlenmesi bu alanın gelişimi açısından olumlu bir örnektir. STK'ların finansal sürdürülebilirliği düşünüldüğünde, odağına çocuk katılımının merkeze alınması da yine kurumlardaki çocuk katılımı pratiklerinin çoğalması ve yaygınlaşması için atılmış önemli bir adımdır.

Çocuk Katılımı için Mikrofon Programı Raporu'na (2020) göre, program kapsamında desteklenen kurumların projeleri ağırlıklı olarak çocuklarla iş birliği düzeyinde gerçekleşmiş, çocukların liderliğinde² yapılan çalışmalar sınırlı sayıda

² Bu katılım şekli ile çocuklar yapılacak çalışmalarda doğrudan inisiyatif alır, hangi sorunların üzerinde çalışmalar yapılacağına karar verir ve kendileri doğrudan savunuculuk yapabilirler. Bu katılım türüne örnek olarak dernek ve/ veya ağ kurmak, akran eğitimleri yapmak, uluslararası ve

kalmıştır (Uluslararası Çocuk Merkezi, 2020, s. 30). Raporda, çalışmaların iş birliği ve ortaklık içerisinde yürütülmesi planlanan projelerin büyük çoğunluğunda, çocukların karar verici konumda olmalarından ziyade projelere dahil olan konumda oldukları tespit edilmiştir. Projelerin tasarlanması ve başvuru aşamalarında çocukların yer aldığı projeler bulunmakla birlikte münferit sayıda olduğu belirtilmektedir (s. 44). Türkiye'deki çocuk katılımı pratiklerinin azlığının bir yansıması olarak, bu sonuç şaşırtıcı olmamakla birlikte alandaki gözlemlerim proje planlama ve yürütme süreçleri çocukların anlamlı katılımlarının önünde engel oluşturmaktadır. Bu süreçler, yetişkin pratikleri üzerine kuruludur. Çocukların yaşları, ilgileri ve gelişen kapasitelerine uygun bir hale getirilmesi için uygun zamana ve kurumların bu konuda deneyimine ihtiyaç gerekmektedir. Çocukların projelerin aşamalarına katılımı dediğimizde danışma ya da faaliyetlere katılma boyutunda kaldığı söylenebilir. Proje tasarımı öncesinde çocuklara danışma pratikleri de yaygın değildir. Raporda, çocukların liderliğinde yapılan çalışmaların sınırlı kalmasının sebebinin bu kavram ile anlaşılmanın sınırlı kalması ve var olan bilgi ile araçların kurumlar nezdinde yeterli olmaması sonucu çıkarılmıştır (s.30).

Dünyada ve Türkiye'de çocukların katılım hakkının hayata geçmesi için daha fazla deneyime, bu deneyimlerin aktarılmasına, pek çok farklı kurumun birbirinden öğrenmesine ihtiyaç vardır. Çocuk katılımını nerede hayata geçirmek istendiğine bağlı olarak, o alanın var olan koşullarının gerçekçi olarak analiz edilmesi, sürecin içindeki her bir bireyin katılımcı süreçlere anlamlı katılımının sağlanması için hazırlanması, bu süreçleri deneyimlemesi, deneyimlerini değerlendirmesi ve bu değerlendirme sonucunda gerekli adımların atılması elzemdir. Her bir katılımcı uygulama örneğinde olduğu üzere yetişkinlerin kilit bir rolü vardır. Bu rolün en önemli gerekliliği de süreçlerin bir noktasında geri çekilmesini bilmeyi gerektirmektedir. Daha fazla çocuk liderliğinde katılım pratiklerinin yaygınlaşabilmesi için de bu bağlamda bir yaklaşımı gerektirmektedir.

ulusal şikâyet mekanizmalarını doğrudan kullanmak gösterilebilir. Bu çalışmalarda yetişkinler daha çok kolaylaştırıcılık rolünü üstlenmektedirler. (O'Kane'den aktaran UÇM, 2017, s.11.)

Bir diğer önemli koşul, çocuklara dair algının dönüşmesidir. Çocukların kararlara dahil olabileceği, kendi kararlarını alabileceği ve bu kararların sorumluluğunu üstlenebileceğine dair güvene ihtiyaç vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ

Çocuk alanında çalışan STK'ların kendi iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımını hayata geçirmeye yönelik çalışmalarının neler olduğu, nasıl süreçler izledikleri ve bu özelde hangi olasılıklar ve sınırlılıklarla karşılaştıklarının incelendiği bu çalışmanın metodoloji bölümünde, ilk olarak çalışmada tercih edilen niteliksel araştırma yöntemleri ve araştırmanın sınırlılıkları açıklanmıştır. Sonrasında araştırmanın tasarımı, örneklemin belirlenmesi ve saha çalışması hakkında detaylar aktarılmıştır. Son olarak, kullanılan analiz yöntemleri ve bunların çalışmada nasıl uygulandığı anlatılmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, kurum temsilcilerinin gözünden, çocuk alanında çalışan STK'ların iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımının hangi alanlarda hayata geçtiği, yöntem ve araçların kullanıldığı, dinleyici hakkının nasıl tesis edildiği ve çocukların görüşlerinin dikkate alınması için hangi adımların atıldığı ortaya konmuştur. Çocuk alanında çalışan kurumlarda çalışanların düşünce ve deneyimlerini paylaşabilecekleri alanın yaratılması için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun için kurumlarında çocuklarla çalışmalardan sorumlu birer kurum temsilcisiyle yarı yapılandırılmış çevrimiçi ortamda yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma, sosyal olguların insanların deneyim, ifade ve anlatılarının derlendiği bir araştırma özelliği gösterir, insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan resmini sunar (Kümbetoğlu, 2019, s.38). Nitel araştırmacının rolü, nicel araştırmacıya göre farklılık gösterir. Nitel araştırmacı, sahanın, vakanın içinde yer alarak, topladığı anlatıları, deneyimleri derinlemesine inceler ve alanda kazandığı bakış açısını analizinde kullanan kişidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.

44). Bu sebeple, çocuk alanında mahalle bazlı çalışan bir STK'da, araştırmacının çocuklarla uygulanan atölyelerdeki kolaylaştırıcı rolü bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde ve analizinde önemli bir yer tutmaktadır.

Görüşme, nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 129). Görüşme türlerinden görüşme formu yaklaşımı ise, araştırmacının benzer konulara yönelmek yoluyla diğer insanlardan aynı tür bilgileri toplamayı amaçlandığı yaklaşımdır (Patton'dan aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 132). Bu yaklaşım, görüşmecinin konuya sadık kalmasını sağlar ve daha ayrıntılı bilgi alması için ek sorular sormasına imkân verir.

Diğer bir yöntem ise doküman incelemesidir. Hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsamaktadır ve herhangi bir kurumu çalışmak isteyen araştırmacı için veri kaynağı sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Bu yöntem tek başına diğer yöntemlerle birlikte verilerin çeşitlendirilmesi ve araştırmanın geçerliliğini arttırmak için de kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, çocuk alanında çalışan STK'ların deneyimlerini öğrenebilmek için derinlemesine görüşmeler yapılmış ve kurum temsilcilerinin görüşlerinden elde edilen verilerin çeşitlendirilmesi için kurumların faaliyet raporları, kılavuz, rehber ve politika metinleri doküman incelemesi yöntemi ile irdelenmiştir. Başlangıçta çalışma planlanırken çalışmanın bir diğer öznesi olarak derneklerin faaliyetlerine katılan çocuklarla görüşme yapılması düşünülmüştür. Katılım süreçlerini bizzat deneyimleyen çocukların görüşleri ile yetişkinlerin görüşleri karşılaştırılarak analiz edilmesi planlanmıştır. Çalışmanın ilk adımı, STK temsilcileri ile derinlemesine görüşmelerdir. Akabinde seçilen STK'ların faaliyetlerine katılan 10-14 yaş arasındaki dörder çocukla odak grup görüşmeleri yapılması planlanmıştır. Bu yaş grubunun seçilmesinin nedeni, araştırmacının bu yaş grubu ile olan çalışma deneyiminden kaynaklanmaktadır. STK temsilcilerinin yönlendirmesi ile ilerleyecek bu süreç için odak grup görüşme rehber formu, bakım veren ve çocuk onam formu, etik kurul belgeleri hazırlanmıştır. STK temsilcileri ile yapılan görüşmelerin ardından bu aşamanın yapılamayacağı anlaşılmıştır. Bunun sebebi,

görüşmelerin yapıldığı dönemin, kurumların Covid-19 sonrası kademeli olarak yüz yüze çalışmalarına geri döndüğü bir sürece tekabül etmesidir. O dönemde kurumlar çalışmalarının önemli bir kısmını uzaktan yürütmeye devam etmekteydi. Bu durum çalışmanın önemli bir sınırlılığını oluşturmuş, katılımcı süreçlerin öznesi olan çocukların deneyimleri aktarılamamıştır. Bir diğer sınırlılık ise kurumlardan sadece birer STK temsilcisi ile görüşme gerçekleştirilebilmesidir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

İç İşleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Dernekler Bilgi Masası'nda faal olan tüm dernekler içerisinde yaşlı ve çocuklara yönelik faaliyet gösteren derneklerin oranı %3'tür ("Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı", t.y.). Bunun yanında sağlık, insani yardım, eğitim, kültür-sanat gibi kategorilendirme yapılmaktadır. Diğer alanlarda ne kadarlık oranının çocuklarla doğrudan ya da dolaylı olarak çalıştığı bilinmemektedir. Çocuklar tarafından kurulan dernekler de ayrı bir kategori olarak değerlendirilmektedir. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)'nin Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar ve Çözüm Arayışları adlı yayınında çocuklar adına ve çocuklar için çalışan STK'lar kuruluş amaçlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

STGM'nin Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar ve Çözüm Arayışları isimli yayınında çocuk haklarına ilişkin çalışan sivil toplum kuruluşları kuruluş nedenlerine göre aşağıdaki başlıklarda sınıflandırılmıştır (Çiftçi, 2011, 214-218):

- Yetiştirme Yurtlarını Koruma ve Himaye
- Risk Altındaki Gruplara Yönelik
- Eğitime Destek
- Sağlık Amaçlı
- Çocuk Faaliyetlerini Artırma ve Teşvik
- Aile ve Çocuk Eksenli Çalışma
- Hak Temelli Çalışma

- Çocuklar tarafından kurulma

Çocuklarla çalışan kurumların net sayısı tespit edilememiş olmakla birlikte, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün illere ve faaliyet alanları verilerine göre yukarıdaki faaliyet alanları göz önünde bulundurularak veritabanı hazırlanmıştır. Bu veritabanından hareketle İstanbul'da bulunan, doğrudan çocuklarla çalışan 9 STK tespit edilmiştir. Örneklem içerisinde mahalle temelli çalışmalar yürüten 6 STK seçilmiştir. 6 STK ile e-posta üzerinden iletişime geçilmiş, geri dönüş yapan 3 STK çalışmaya dahil edilmiştir.

Kuruluş faaliyetleri ve alanları incelendiğinde, her üç kurum da öncelikli olarak belirli faaliyetlerin sağlayıcısı, çocukların kolayca erişebileceği, mahalle odaklı birer merkezdir. Bu faaliyetler, psiko-sosyal destek çalışmaları, koruma odaklı bireysel vaka takipleri, doğa, sanat ve spor temelli çeşitli etkinlikleri içermektedir.

Görüşmeler Ocak 2022-Mart 2022 arasında çevrimiçi ortamda, görüşmecilere uyan zamanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin en uzununu 87 dakika, en kısası 53 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında, görüşmecilerin de onayı alınarak ses kaydı alınmış ve sonrasında bu kayıtların araştırmacı tarafından dokümü yapılmıştır. Görüşmecilerin anonim kalmasını sağlamak amacıyla dokümlerden görüşülen temsilcilerin kişisel bilgileri çıkarılmıştır. Bu çalışmada görüşmecilerden elde edilen bilgiler yalnızca kurumun ismi ile aktarılmıştır. Görüşme soruları, temsilcilerin çocuk alanında çalışma sebepleri, STK hakkında genel bilgiler, çocuk algısı ve çocuk katılımına dair düşünceleri, hangi alanlarda çocukların görüşlerinin alındığı, bunun nasıl yapıldığı, katılım mekanizmalarının neler olduğu gibi Ek-1'de yer verilmiştir.

Çalışmanın ana bölümü olan kurum temsilcileri ile yapılan görüşmelere ek olarak, kurumların web sitelerinde 2019-2022 yılları arasında paylaşılan faaliyet raporu, bülten, politika belgesi, broşür amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Toplam 14 adet doküman çalışmaya dahil edilmiştir.

Tablo 3. 1. Araştırmaya Dahil Edilen Dokümanlar

Kurumun Adı	Araştırmaya Dahil Edilen Dokümanlar
Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	2020 yılı Faaliyet Raporu Mavi Kalem Mavi Kalem E-Bülten Eylül 2020 Mavi Kalem E-Bülten/Mart 2021/Çocuk Koruma Projesi'nden Haberler Mavi Kalem E-Bülten/Temmuz 2021/Düşünsenize, bütün kız çocukları okusa dünyayı kurtarırlar Mavi Kalem E-Bülten/Ocak 2022/2021 Yılında Danışanların Hayatlarına Nasıl Temas Ettik?
Maya Vakfı	Maya Vakfı Çocuk Güvenliği Politikası Maya Vakfı Çocuk Koruma Politikası Cinsel Sömürü ve İstismarı Önleme Politikası Maya Vakfı Tanıtım Broşürü
Tarlabaşı Toplumunu Destekleme Derneği	TTM 2019 Faaliyet Raporu TTM 2020 Faaliyet Raporu TTM Çocuk Güvenliği Politika Belgesi TTM Çocuk Katılımı Politika Belgesi İletişim ve Görünürlük İlkeleri Çok Güzel Atölye Kolaylaştırıcı Rehberi

3.3. ANALİZ

Kurumlarla yapılan görüşmelerin analizinde betimsel ve sistematik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analizde, verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak, kelimelere, ifadelere, kullanılan dile ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapılır, sistematik analizde ise verilerde karşılaştırma yapılır, temalar arasında benzerlikler ortaya çıkarılacak şekilde metnin sunduğu anlam yorumlanır. Bu analizde, oluşan söylemin sosyal gerçekliğini anlamak mümkündür (Kümbetoğlu, 2019, s.38). Verilerin yorumlanması aşamasında ise, örüntüler, eğilimler belirlenir ve çeşitli boyutları ile irdelenir.

Miles ve Huberman (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 238) veri analiz sürecini üç aşamada incelemektedir:

- Verinin işlenmesi
- Verinin görsel hale getirilmesi
- Sonuç çıkarma ve teyit etme

Bu çalışmada görüşmelerin dokümleri öncelikli olarak birçok kez okunmuş ve kodlanmış ardından ortak temalar belirlenmiştir. Temalar kurum bazında görselleştirilmiş, buradan hareketle ortaklıklar ve farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Buradan çıkan temalar doğrultusunda kurumların faaliyet raporu, bülten, politika belgesi, broşürleri incelenmiş ve görüşmelerdeki verilerle karşılaştırılarak destekleyici ve alternatif açıklamalara olanak tanıyacak alanlar tespit edilmiştir. Elde edilen temalar çalışmanın araştırma sorusu çerçevesinde ve tezin literatür bölümünde bahsi geçen kavramlar ışığında, BM ÇHS'nin 12. maddesi ve ÇHK'nin Genel Yorum 12 ile Laura Lundy'nin çocuk katılımı modeli ve Roger Hart'ın çocuk ve gençlerin katılım merdiveni temel alınarak çocuk hakları perspektifinden değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Çocuk alanında çalışan STK'ların varlığı, çocukların yaşamlarında pek çok şekilde öneme sahiptir. Bu kuruluşlar faaliyetleri ile sorun olarak gördükleri konulara çeşitli şekillerde etki etmektedir ve o konudaki dönüşümü/değişimi sağlamaya çalışmaktadır. Faaliyetlerinin başlıca katılımcıları ise çocuklardır. Faaliyetlerin kapsamı ve yöntemi kurumdan kuruma ve odaklandıkları sorun alanına göre değişse de burada elzem olan çocukların bu alanlardaki kararların neresinde söz sahibi olabildiği ve etki edebildiğidir. Çünkü bu alandaki faaliyetler, çocuklar için bir yandan öğrenme alanı diğer yandan sivil toplumun bir parçası olmaları için fırsattır. Çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocukların kararlara dahil olması ve etki etmesi elzemdir. Faaliyetlerin planlanmasından, düzenlenmesine her aşamada çocukların anlamlı ve etkin katılımı hem bir ihtiyaç hem de bir haktır. Bu bölümde, tez kapsamında seçilen çocuk alanında çalışan sivil kuruluşlarının iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımının nasıl hayata geçtiği sorgulanmaktadır. Bu sebeple öncelikle kurumların yapısı ve faaliyetleri incelenmiştir. Ardından Lundy Modeli ve katılım merdiveni temel alınarak katılım süreçleri analiz edilmiştir. Katılım süreçlerini etkileyen faktörler ortaya konmuştur.

4. 1. KURUMLARIN YAPISI VE FAALİYETLERİ

Bu bölümde görüşme yapılan STK'ların hangi amaç etrafında kurulduğu, faaliyet alanları, organizasyon yapısı, çalıştıkları hedef kitlenin demografik ve sosyo-kültürel özelliklerinin neler olduğu tanıtılmaktadır. Faaliyetlerinin içeriğine dair bilgi verilmektedir.

Tablo 4. 1. Kurumların Yapısı ve Faaliyetleri

Kurumun Adı	Organizasyon Yapısı	Çalışan Sayısı	Faaliyet Alanı	Hedef Kitle
Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Dikey örgütlenme	50-60	İnsani yardım Çocuk Koruma Psiko-sosyal destek	Göçmen, mülteci ve yerel topluluklardaki kadın ve çocuklar
Maya Vakfı	Dikey örgütlenme	50-60	Ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek Çocuk koruma	Göçmen, mülteci ve yerel topluluklardaki kadın ve çocuklar

Tarlabaşı Toplumunu Destekleme Derneği	Yatay örgütlenme	3-6	Koruma ve psiko-sosyal destek Güçlenme Savunuculuk	Tarlabaşı'nda yaşayan kadın ve çocuklar
--	------------------	-----	--	---

4.1.1. Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, kısaca Mavi Kalem, 1999'da Düzce depremi sonrasında afet alanında çalışan bir grup gönüllü tarafından 2000 yılında kurulmuştur. İlk yıllarda afet alanındaki kadın ve çocukların güçlendirilmesi için çalışmalar yürütmüş, 2002'de İstanbul'un yoğun iç göç almış Fatih ilçesinin Fener-Balat semtine taşınmıştır. Mavi Kalem ilk yıllarında bölgedeki kadın ve çocuklarla gönüllü desteği ile güçlendirici faaliyetler yürütmüştür. Kadınlarla, kadın sağlığı, sağlık hakkı, şiddetin önlenmesi ve yaşam becerilerinin geliştirilmesi; çocuklarla eğitimlerini destekleyici çalışmaların yanında sanat ve oyun temelli etkinlikler gerçekleştirmiştir. ("Mavi Kalem Hakkımızda", t.y.)

2012'den itibaren savaştan kaçan Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak Türkiye'ye gelmesi ile Mavi Kalem'in çalışmalarının yararlanıcıları³ arasına Suriyeli göçmenler de dahil olmuştur. 2015'e kadar gönüllülerle yürütülen çalışmalar bu seneden itibaren etki alanını arttırmak ve kurumdaki kişilerin devamlılığını sağlamak amacıyla kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Mavi Kalem, 2018'den bu yana İstanbul'da üç ilçede (Fatih-Balat, Zeytinburnu ve Esenyurt) ve Adana

³ Kurum metinlerinde yararlanıcı kavramını kullanmaktadır.

(Seyhan), Kocaeli (Gebze) olmak üzere üç ilde çalışmalarına devam etmektedir. (“Mavi Kalem Hakkımızda”, t.y.)

Çalışma alanları öncelikle kadınlar, çocuklar, afet ve acil durumlar olarak tanımlanmaktadır. İnsani yardım, koruma ve güçlendirme faaliyetlerinin yanı sıra savunuculuk çalışmaları ve araştırma yayınları yapmaktadır.

4.1.1.1. Organizasyon Yapısı

Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nde beş kişiden oluşan Yönetim Kurulu ve üyelerden oluşan Genel Kurul vardır. Yönetim Kurulu’nun altında Yürütme Kurulu mevcuttur. Yürütme Kurulu, genel direktör, kurucu danışman, birim yöneticileri (idari işler, finans ve muhasebe, program, kapasite geliştirme ve izleme-değerlendirme, iletişim ve görünürlük) ve danışmanlardan oluşmaktadır. Yürütme Kurulu, Yönetim Kurulu’nun karar verdiği stratejik ilerleme çerçevesi içerisinde sahaya yönelik ihtiyaçlara uygun her türlü projenin yazılması, yürütülmesi, sonuçlandırılması ve raporlanmasından sorumludur. Yürütme Kurulu, Yönetim Kurulu Başkanı olan genel direktöre bağlı çalışmaktadır. (Mavi Kalem Faaliyet Raporu, 2020, s. 6-7) Mavi Kalem, dikey örgütlenme modeline sahiptir.

4.1.1.2. Faaliyetler

Mavi Kalem’de yürütülen projeler, faaliyetler ve projelerin destekçileri şu şekildedir:

- Çocuk Koruma Projesi

2017 yılında Fatih/Balat’ta başlayan proje, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından desteklenmektedir. 2019’dan itibaren İstanbul, Kocaeli ve Adana olmak üzere üç ilde devam etmektedir. Mülteci çocukların içinde buldukları risk (ihmal, istismar, suistimal ve şiddet) ve hassasiyetleri (çocuk evliliği, çocuk işçiliği, kritik sağlık durumu, vb.) azaltmayı amaçlamaktadır. Mültecileri devletin sunduğu servis ve hizmetlere ulaştırarak bu hizmetlerden

yararlanmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, risk altındaki çocukların bireysel vaka takipleri yapılmakta, bakım verenlerine danışmanlık verilmekte; bilgi oturumları ve psiko-sosyal bilgi etkinlikleri yapılmaktadır. Yine bu proje kapsamında toplumda 18 yaş altındaki herkesin çocuk olduğu algısını yaygınlaştırmak için “-18 Çocuktur” kampanyası yürütülmektedir (Mavi Kalem Faaliyet Raporu, 2020, s. 8-9).

- **Kız Çocuklarını Güçlendirme Atölye Serisi**

Atölye serisi, 12-17 yaş kız çocuklarının bedensel ve ruhsal sağlık, ergenlik gibi konularda farkındalıklarını artırmak için geliştirilmiştir. Bu atölyeler, Mavi Kalem ofislerinde uygulanmasının yanında başka kurum ve kuruluşlarda da uygulanmıştır (“Mavi Kalem, Kız Çocukları Atölye Serisi Nedir”, t.y.).

- **Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezi**

Esenyurt'ta Eylül 2019'da Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) desteğiyle açılmıştır. Merkezde kadınlara yönelik genel danışmanlık, yasal danışmanlık, sağlık danışmanlığı, psikolojik danışmanlık ve psiko-sosyal destek hizmeti verilmektedir (Mavi Kalem Faaliyet Raporu, 2020, s. 14). Merkezin yararlanıcısı kadınların çocuklarının zaman geçirebileceği alanlar bulunmaktadır ve çocuklarla da etkinlikler yapılmaktadır (Mavi Kalem Faaliyet Raporu, 2020, s. 14-15).

- **Gönüllü Gruplar**

Mavi Kalem, sağladığı hizmetleri ve çeşitli bilgileri yaygınlaştırmak için hedef grubun içinde olan gönüllü gruplarıyla çalışmaktadır. Fatih'teki esnaf grubu, Zeytinburnu'ndaki anneler grubu, Mavi Kalem'in Kadının Güçlendirilmesi için Erkek Katılımı Atölye Serisi'ne katılan erkeklerden oluşan destek grubu, Adana'da mülteci toplumdaki kişilerden oluşan gönüllü kadın ve erkek grupları Çocuk Koruma Projesi'ne destek veren gönüllü gruplardır (Mavi Kalem Faaliyet Raporu, 2020, s. 9).

Tüm bu çalışmaların yanında Kadının Güçlendirilmesi için Erkek Katılımı Atölye Serisi, danışma hattı hizmeti, temel ihtiyaçlara yönelik sosyal destekler ve eğitici eğitimler kurumun faaliyetleri arasındadır.

4.1.2. Maya Vakfı

2014 yılında proje fikri lise öğrencisi Emir Özsüer'e ait olan travmaya maruz kalmış Suriyeli göçmenleri desteklemek için geliştirilmiş Project Lift, 2015 yılında Maya Holding'in finansal desteği ile Maya Vakfı olarak faaliyetlere başlamıştır. Temelde ruh sağlığı ve psikososyal destek programı olarak başlayan proje “özgür, güvenli ve üretken bir çocukluk yaşamış sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum hayaliyle” vakfa evrilmiştir (“Maya Vakfı”, t.y. Hakkımızda).

Maya Vakfı ana faaliyet alanını oluşturan Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Programı kapsamında savaş, göç, kayıp, şiddet gibi nedenlerle travmaya maruz kalan 5-24 yaş arasındaki çocuklara ve gençlere, yaratıcı sanat terapisi ve sosyo-kültürel aktiviteler aracılığıyla rehabilitasyon desteği vermektedir (“Maya Vakfı”, t.y. Hakkımızda).

4.1.2.1. Organizasyon Yapısı

Maya Vakfı, 8 kişiden oluşan Mütevelli Heyeti, 6 kişiden oluşan Yönetim Kurulu ve Akademik Kurul, Yönetim Kurulu'nun altında çalışanların yer aldığı dikey örgütlenme modeline sahiptir. Vakfın kurucusu, genel müdürü, insan kaynakları, izleme-değerlendirme, iletişim-kaynak geliştirme gibi ofis tarafında kalan işlerin yürütüldüğü Genel Merkez; her programı yöneten koordinatörler ve program altında çalışan psikolog ekipleri, proje sorumluları, sosyal uyum saha çalışanları, tercümanlar bulunmaktadır. Maya Vakfı'nda farklı alanlardaki çalışmalara destek için gönüllülük programı⁴ mevcuttur.

⁴ Gönüllülük programı hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://mayavakfi.org/gonullu-ol/> (İnternet sayfasına erişim: 26.11.2022)

4.1.2.2. Faaliyetler

Maya Vakfı'nda yürütülen projeler, programlar ve destekçiler şu şekildedir:

- **Balat Çocuk ve Gençlik Merkezi**

2017 yılında Fatih ilçesinin Balat semtinde açılan merkez, çocuklar için psikososyal destek ve çocuk koruma hizmetleri vermektedir. Özel günlerde (örneğin 23 Nisan, Dünya Kız Çocukları Günü vb.) tek günlük festival, aktiviteler de yapılmaktadır. Haftanın her günü açık olan merkezde çocuklar için güvenli bir alan yaratmayı amaçlanmaktadır (Maya Vakfı, Tanıtım Broşürü, 2020).

- **Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Programı** kapsamında bireysel seanslar, grup etkinlikleri ve pozitif ebeveynlik becerileri eğitimleri verilmektedir. Grup etkinlikleri 10 hafta boyunca uygulanmaktadır. Bu etkinliklerde sanatın müzik, resim, dans gibi farklı dalları kullanılmaktadır.

- **Çocuk Koruma Programı** kapsamında çocuklara ve yetişkinlere yönelik koruma hizmetleri sağlanmaktadır. Bireysel koruma desteği kapsamında hukuki bilgilendirme, sağlığa ve eğitime erişim destekleri sunulmaktadır. Çocuklar ile bedeninin korunması, hijyen, mahremiyet, çocuk hakları odaklı grup aktiviteleri yapılmaktadır.

- **PhotoLIFT** Projesi ile fotoğraf temelli psikososyal destek atölyeleri kapsamında İstanbul'da yaşayan 14-18 yaş arasındaki dezavantajlı çocukları psikososyal açıdan desteklemek ve sosyal uyumlarını güçlendirmek amaçlanmaktadır ("Maya Vakfı Project Lift", t.y.).

- **Eğitim Programları:** Travmaya Duyarlı Okul ve Eğitim Yoluyla Sosyal Uyum programlarını kapsamaktadır. Her iki program da İstanbul ve Şanlıurfa'da yürütülmektedir. Okullarda travmaya duyarlı bir yaklaşım geliştirerek çocukların eğitim hayatında, akademik başarıya ulaşmasındaki engeli ortadan kaldırmak için çalışılmaktadır. Eğitim yoluyla sosyal uyumu desteklemeyi ve akran zorbalığını önlemek amaçlanmaktadır.

4.1.3. Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği

Tarlabası Toplum Merkezi kısaca TTM, 2006 yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından, Beyoğlu Tarlabası semtinde kente göç edenlerin kent yaşamına eşit katılımına destek olmak amacıyla pilot bir proje olarak başlamış; 2007 yılında merkezin çalışmalarını devam ettirebilmesi için Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği kurulmuştur (“TMM Hakkında”, t.y.).

2006 yılından bu yana ise İstanbul'un çok boyutlu kırılğan bölgelerinden biri olan Tarlabası sakinlerinin güçlendirilmelerini, hakları ile ilgili farkındalık kazanmalarını ve haklarını ifade edebilecekleri güvenli alanları oluşturmayı odağına alan faaliyetler yürütmektedir. Bu bağlamda, kurumun öncelikli faydalanıcıları⁵ bölgede yaşayan çocuklardır (“TMM Hakkında”, t.y.).

4.1.3.1. Organizasyon Yapısı

TTM, 5 kişiden oluşan Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu, çalışanlar ve gönüllülerden oluşan yatay örgütlenme modeline sahiptir. Genel koordinatörle birlikte profesyonel çalışan sayısı 3-6 kişi arasında değişmektedir. Çalışanlar, genel koordinatöre bağlı olarak gönüllü, iletişim, kaynak geliştirme ve atölye/etkinlik koordinatörü gibi pozisyonlarda çalışmaktadır. Bu pozisyonlar, kurumun ihtiyacına ve mevcut kaynaklarına göre değişiklik göstermektedir. Çalışmaların ilerlemesinde Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu ve özellikle gönüllüler destek olmaktadır. Genel koordinatör, kurumun Çocuk Güvenliği Politikası'na göre aynı zamanda Çocuk Odak Kişisidir⁶. Yine Çocuk Güvenliği Politikası'na göre bir Etik Kurul mevcuttur. Etik Kurul, her yıl Yönetim Kurulu kararı ile Danışma Kurulu ve TTM bileşenleri⁷

⁵ Kurum metinlerinde faydalanıcı kavramını kullanmaktadır.

⁶ Çocuk Odak Kişisi: Çocuk hakları ve güvenliği konularında eğitim almış, çocukların güvendiği ve seçtiği, herkes tarafından bilinen kişidir (Tarlabası Toplum Merkezi Çocuk Güvenliği Politikası,2019, s.3.).

⁷ TTM Bileşenleri: TTM çalışanları, gönüllüleri, yönetim kurulu, danışma kurulu ile mahalleli, ebeveynleri kapsamaktadır (Tarlabası Toplum Merkezi Çocuk Güvenliği Politikası, 2019, s.3.).

arasından seçilen üç kişiden oluşmaktadır. Politikanın ihlaline ilişkin iddiaların değerlendirileceği soruşturmayı yürütmekle sorumludur (TTM Çocuk Güvenliği Politikası, 2019, s.2.).

4.1.3.2. Faaliyetler

TTM’de yürütülen projeler, programlar ve destekçileri şu şekildedir:

TTM çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk ve ayrımcılık konularını önceliklendirmektedir. Bu sorunları yoğun olarak yaşadığı İstanbul’daki dezavantajlı kılınmış bölgelerden biri olan Tarlabası’nda, hak temelli bir toplum merkezi modeli ile çalışmaktadır. Çocuk ve kadınların önceliklendirildiği faaliyetler koruma, güçlenme ve savunuculuk olarak üç programdan oluşmaktadır.

- Koruma ve Güçlenme Programı

Koruma programı kapsamında okullaşmanın desteklenmesi, sosyal yardım yönlendirmeleri, psikolojik danışmanlık ve şiddet vakalarının takibi bulunmaktadır. Güçlenme programı kapsamında psiko-sosyal destek ve farkındalık artırma faaliyetleri, atölyeler ve buluşmalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Güçlenme programı kapsamında çocuklarla yürütülen atölyeler:

- Bedensel, sanatsal ve duygusal öğrenme biçimlerini temel alan *sanat, fotoğraf, sosyal sirk* gibi farklı atölyeler aracılığıyla hem ayrımcılığın karşısında sosyal uyum hem de toplumsal cinsiyet eşitliği güçlendirilmeye çalışılmaktadır (TTM Faaliyet Raporu, 2020).
- **Çocukların Yürüttüğü Atölyeler:** 2020 yılından itibaren *çocukların kendi atölyelerini oluşturma ve yürütme deneyimine* alan açılmıştır. Çocukların atölye öncesi planlamadan raporlamaya kadar atölyelerinin tüm sürecinden sorumlu olabildikleri, gönüllüler ise atölyelerin katılımcıları olarak yer almaktadır. Gönüllüler, bütün bu aşamalarda destekleyici konumdadır (TTM Faaliyet Raporu, 2020).

- **Çok Güzel Atölye:** 2016 yılından beri 7-14 yaş aralığındaki çocuklarla hafta içi her gün devam etmektedir. Türkiyeli-Suriyeli, okuma yazma bilen ve bilmeyen çocuklar birlikte katılmaktadır. Resim, drama ve müzik alanları atölyelere dâhil edilmekte ve etkinlikler bu üç alan üzerinden şekillendirilmektedir, aynı zamanda çok dilli yürütülmektedir. Çok Güzel Atölye gönüllüleri, kolaylaştırıcı rehberine bağlı kalarak hareket etmektedir (Çok Güzel Atölye Kolaylaştırıcı Rehberi, t.y.).
- **Parlayan Çocuklar Kulübü:** Kulüp, 2008'den beri çalışmalarına devam etmektedir. 8-14 yaş arasındaki kulüp üyesi çocuklar, temasına karar verdikleri ve içeriklerini hazırladıkları üç ayda bir yayımlanan Parlayan Çocuklar dergisini çıkarmaktadır ("Parlayan Çocuklar Kulübü", t.y.).
- **Savunuculuk Programı:** Koruma ve güçlenme faaliyetleriyle eş güdümlü olarak devam eden bu program kapsamında saha çalışmaları, raporlama, görünürlük ve farkındalık artırma faaliyetleri yürütmektedir. Tarlabası'na ve bölgede yaşayanlara yönelik önyargıların azaltılması, eğitime erişim başta olmak üzere çocukların hakları ve Tarlabasılı kadınların haklarına ilişkin izleme ve raporlama çalışmaları yapılmaktadır. Bunlarla birlikte geliştirilen iş birliği ve ağlar ile yerel kamu kuruluşlarına verilen danışmanlıklar aracılığıyla çocuk katılımı ve çocuk güvenliği kavram ve politikalarının yaygınlaştırılması için çalışılmaktadır ("TTM, Savunuculuk", t.y.).

Saha çalışmaları gönüllülerin desteği ile yürütülmektedir. Aynı zamanda kurumda tek seferlik aktiviteler, atölyeler ve etkinliklerin yanında çocuklardan gelen talepler doğrultusunda film gösterimleri, akademik destek çalışmaları gibi faaliyetler de yapılmaktadır.

4. 2. KATILIM SÜREÇLERİ

Bu bölümde, yapılan görüşmelerde kurum temsilcilerinin görüşlerinden elde edilen bulgular ile kurumların web sitesinde bulunan dokümanları incelenerek, Laura Lundy'nin çocuk katılımı modelinde yer alan “alan”, “ifade”, “dinleyici” ve “etki” başlıkları etrafında değerlendirilmiştir.

4.2.1.Katılım Alanları

“Çocukların ve gençlerin anlamlı bir şekilde karar verme süreçlerine katılımının bir ön koşulu, çocukların katılımı için bir fırsat yaratılması ve görüşlerin paylaşılmaya telkin ve teşvik edildiği bir ortamdır.” (Lundy, 2019, s.95)

ÇHK Genel Yorum 12’de belirtildiği gibi, çocuğun kendini ‘etkileyen her meselede’ görüşlerini ifade edebilmesi garanti altına alınmalıdır. Bu bölümde, görüşme yapılan üç STK temsilcisinin anlatıları ve çeşitli kurumsal belgelerden (faaliyet raporları, politika belgeleri, bültenler vb.) hareketle, çocukların hangi katılım alanlarında görüşlerine başvurulduğunu; bu alanların güvenli ve kapsayıcı olup olmadığını tartışılmaktadır.

Kurumların yapısı ve faaliyetlerinin bölümünde bahsedildiği üzere, her üç kurum da öncelikli olarak belirli faaliyetlerin sağlayıcısı, çocukların kolayca erişebileceği, mahalle odaklı birer merkezdir. Bu faaliyetler, psiko-sosyal destek çalışmaları, koruma odaklı bireysel vaka takipleri, doğa, sanat ve spor temelli çeşitli etkinlikleri içermektedir. Araştırma, kampanya, etkinlik, konferans, proje tasarımı-hazırlığı-uygulanması, izleme-değerlendirme gibi alanların yanı sıra kurum içi yeni politikaların geliştirilmesi, STK’ların kısa ve uzun vadeli stratejilerinin oluşturulması, var olan politikaların değerlendirilmesi gibi aşamaların tümünde çocuk katılımını sağlamak mümkündür (Uluslararası Çocuk Merkezi, 2017, s.11). Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde belirlenen çocukların kararlara katılabildiği başlıca alanlar şunlardır:

1. **Atölyelere/etkinliklere dair kararlar:** Atölyelerin/etkinliklerin belirlenmesi, süresi/devamlılığı, planlanması, yürütülmesi ve raporlanması, hangi atölyeye/etkinliğe dahil olunacağı, atölyelere/etkinliklere dair geri bildirim gibi katılım alanlarını ifade etmektedir.
2. **Projelere dair kararlar:** Proje yazımı öncesi ihtiyaç analizi, proje tasarımı, proje hazırlığı, projenin uygulanması, izleme-değerlendirme gibi katılım alanlarını ifade etmektedir.
3. **Mekansal değişimlere dair kararlar:** Kurumun mekanına dair fiziksel değişimlerde ve atölye/etkinlik malzemelerinin seçiminde görüş alınmasını ifade etmektedir.
4. **Kurumların politika belgeleri ve mekanizmalarına dair kararlar:** Örneğin çocuk güvenliği politikası gibi kurum içi belgelerin hazırlığı ve mekanizmaların oluşturulması gibi aşamalarda kararlara katılımı ifade etmektedir.

Araştırma çerçevesinde yapılan görüşmelerde görüşülen kurum temsilcilerinin anlatılarında yer alan çeşitli çocuk katılımı alanları aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 4.2. Kurumlardaki Katılım Alanları

Görüşmenin Yapıldığı Kurum	Katılım Alanları
Mavi Kalem	Atölye/etkinliklerin mekanına, süresine ve gününe, etkinlikteki yiyeceklere fikir verme Proje yazımı öncesi ihtiyaç analizi İzleme-değerlendirme
Maya Vakfı	İzleme-değerlendirme Etkinlik sonrasında geri bildirim

	Etkinlik kuralları
TTM	Atölyelerin/etkinliklerin belirlenmesi, süresi/devamlılığı Atölye/etkinlik öncesi ve sonrası geri bildirim Atölye/etkinlik planlanması, yürütülmesi ve raporlanması Atölye/etkinlik seçimi Proje yazımı öncesi ihtiyaç analizi, proje tasarımı, proje hazırlığı, projenin uygulanması Kurumun mekanına dair fiziksel değişimlerde ve atölye/etkinlik malzemelerinin seçimi Kurum politika belgeleri ve mekanizmalarına dair kararlar

Görüşmelerde paylaşılan bilgiler kurumlarda çocuklar için atölyelere/etkinliklere dair kararlara katılımın ön plana çıktığını göstermektedir. Atölyelerin/etkinliklerin ya da hizmetlerin iyileştirilmesi amacıyla çocuklara danışıldığını söylemek mümkündür.

Mavi Kalem Derneği temsilcisiyle yapılan görüşmede çocuklar için kararlara katılım alanlarının projeler ve projelerin parçası olarak atölyeler ve etkinliklerle ilgili olduğu paylaşılmıştır. Faaliyetler, proje bazlı olarak yürütülmektedir. Devam etmekte olan Çocuk Koruma Projesi kapsamında, mülteci çocukların kamusal hizmetlere erişimini desteklemek amacıyla bireysel vaka takibi, bakım verenlere yönelik danışmanlık, bilgi oturumları, psiko-sosyal destek etkinlikleri ve -18 çocuktur kampanyası yürütülmektedir. Çocuk haklarının yaygınlaştırılmasına yönelik çocuklarla çocuk hakları atölyeleri gerçekleştirilmektedir. Görüşmede, projelere dair kararlarda, proje tasarımında ihtiyaç analizi aşamasında, proje faaliyetlerinin çerçevesinin belirlenmesi ve izleme-değerlendirme gibi alanlarda çocukların görüşlerine başvurulduğu ifade edilmiştir.

“Projeler yazılırken örneğin başka bir projede bir çocuk grubuyla çalışma yapılırken diğer projeyi desteklemesi için arkadaşlar ... sizlerle bir araya gelip haklar konusunda çalışacağız. Haklar nedir ...mesela benim okula gitme hakkım var. Ahmet'in oyun oynama hakkı var. Sizce bunu diğer çocuklara anlatırken nasıl anlatalım? Oyun oynayarak mı anlatalım, gezerken mi anlatalım... gibi başka bir atölyede bu konuyu açarak onların fikirlerini de alıyoruz ve onların verdiği fikirler üzerinden projelerdeki etkinliklerin çerçevesini yapılandırıyoruz. Çocuğa senin neye ihtiyacın var diye sorsan çocuktan net bir cevap almayacaksın. Senin gördüğün ihtiyaç zaten ihtiyaçtır. O ihtiyacı çerçevesinde ... çocuğun geri bildirimlerini, çocuğun katılımını almak ... çok önemli.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Burada çocuğun ihtiyaçlarının ne olduğu, kim tarafından belirlendiği önemlidir. Yetişkinlerin çocuklar için en iyisini bileceklerini varsaymaları çocuk katılımı önündeki önemli engellerdendir. Özellikle çocuklarla çalışan uzmanların bu yaygın varsayımı dönüştürmesi, bu bağlamda kendi tutumlarını değerlendirmesi ve çalışma alanlarına eşitlikçi bakış açısını yaygınlaştırması çocukların katılım hakkının gerçekleşmesi için ön koşuldur. İhtiyacın belirlenmesinde bu varsayım ile hareket etmek, çocuğun görüşlerinin yeterince dinlenmesi ve dikkate alınmasında engel oluşturabilmektedir. Lundy'nin modelinde ifade edilen “çocuklara hangi hususların onları etkilediğinin ve bu konularda verilecek kararları etkilemek isteyip istemediklerinin sorulması” katılım alanının ilk adımı olarak önemli bir unsurdur. Projeleri geliştirmek amacıyla etkinliğin bir parçası olarak çocukların etkinliklerin mekanına, saatine ve gününe, etkinlikteki yiyeceklere dair görüşlerinin alındığı bir alanın açılması katılım pratiği açısından olumludur.

“Hangi odada yapmak istersiniz? O oda nasıl bir oda olsun, o odada neler görmek istersin ya da işte Mavi Kalem'e günün hangi saatlerinde gelmek istersin? Okula gittikten sonra mı gelmek istersin, önceden mi gelmek istersen çünkü öğlenci olan çocuklar var. Sabahçı olan çocuklar var ya da hafta sonu mu gelmek istersin. Hafta içinde mi gelmek istersin. Arkadaşınla mı gelmek istersin? Tek mi gelmek istersin? Ailen beklesin mi beklemesin

mi? Çünkü orası da bize başka bir mesaj verebilir. Yani çocuğun karar verebileceği her noktayı sormaya gayret ediyoruz. Pandemi döneminde bunu yapmadık ama pandemiden önce mesela arada kraker mi yemek istersin, börek mi yemek istersin? Bu da önemli bizim için.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Ancak görüş almanın sadece etkinlikle ilgili oluşu çocuk katılımının bir süreç ve yaklaşım olarak kurumun tüm çalışmalarına içkin olmayıp etkinlikle sınırlı kalması riskini akla getirmektedir.

Katılım aynı zamanda projedeki faaliyetlerin iyileştirilmesi için geri bildirim süreci ve izleme-değerlendirme kapsamında bu faaliyetlerinin etkisini ölçme ile ilişkilidir. Katılım, etkinliklere katılımın ardından öğrenme hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin ölçüldüğü, geri bildirim süreci olarak dar bir çerçevede kurgulanmaktadır. Çocukların görüşlerine, projenin gidişatının takip edilmesi, hizmetlerin geliştirilmesi için başvurulmaktadır.

“Ondan sonra her bir süreci uyguladıktan sonra da arkadaşlar şimdi bugün nasıl geçti? Bugün neler bizi mutlu etti, neler mutsuz etti ve özellikle siz olsanız neler yapardınız? Sen benim yerimde olsan Ahmet ne yapardın? Bu çalışmanın daha eğlenceli olabilmesi için sen ne yapardın?...Bunu yarın Fatma'ya, Ayşe'ye, Ahmet'e anlatacak olsan nasıl anlatırsın? Orada kullandığı kelimeler, bugün onda yaratan en fazla duymadığı duyguları ya da ona en çok heyecanlandıran bilgileri kapsıyor. Ve eğer orada duyduklarımız bizim amaçladıklarımızla örtüşüyorsa okey izliyoruz biz de.”
(Mavi Kalem temsilcisi)

Maya Vakfı'nın ana çalışma alanı psiko-sosyal destek ve sosyal uyumdur. Buna yönelik olarak Balat Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde çocuk koruma projesi, ruh sağlığı ve psikososyal destek programı ve PhotoLift projeleri devam etmektedir. Çocukların karar alma süreçlerine doğrudan katılımlarının olduğunu söylemek zordur. Katılım, izleme-değerlendirme süreçlerinde psiko-sosyal destek çalışmalarının etkisini ölçmek, grup etkinliklerinin değerlendirilmesinde

çocukların görüşlerini dinlemek olarak anlaşılmaktadır. Çocuklar atölyelere/etkinliklere dair istekleri ve fikirlerini ifade ederlerse dinlenmekte, karar alma aşamalarında ise yer almamaktadır. Bu çocukların isteklerini ifade ettikleri, yetişkinlerin bu görüşleri dikkate alıp almayacağıının kesin olmadığı bir süreçte tekabül etmektedir. İzleme-değerlendirme odağında belirlenen öğrenme hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı ölçülmektedir. Çocukların etkinlik/atölye ile ilgili neyi sevip neyi sevmediğine dair değerlendirme anketleri uygulanmaktadır.

“...Mesela çocuklar daha önce gelip aktivitelerde bugün şunu da yapalım ya da işte şunu biz çok yapmak istiyoruz gibi şeyler duyduysak çocukların böyle bir şeye ihtiyacı var istiyorlar gibi şeyler düşünüp bunları kesinlikle fikir olarak aklımızda tutuyoruz ya da bunun üzerine çalışıyoruz. Ona göre aktiviteler oluşturuyoruz ama genelde bir tema üzerinden yapmaya çalışıyoruz. Özel günlerde veya işte doğa temelli olsun. Yani çocukların sevebileceği veya bir geziye götürmek olsun, işte sinema etkinliği olsun. Tema üzerinden her çocuğun sevebileceği, güzel zaman geçirebileceği etkinlikler oluyor. (Maya Vakfı temsilcisi)

Katılım alanı olarak ifade edilen bir başka alan ise çocukların ödev için destek grubuna, spor faaliyetleri ve geziler gibi etkinliklere katılmasıdır. Çocuk katılımı, doğrudan ya da dolaylı olarak çocukları etkileyen meselelerde çocukların kararlara dahil edilmesi, o karara katılıp katılmama hakkının olması, çocuğa uygun araçlarla ifade imkanının sağlanması ve kararın sonuçlarına dair bilgilendirilmesi anlamına gelmektedir. Burada ise katılım, çocukların faaliyetlerde yer almaları olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen faaliyetlerin belirlenmesinde çocuklardan görüş alınıp alınmadığı sorusu yöneltilmiştir:

“Çocuklardan yok onu söyleyebilirim (görüş alınmadığını ifade etmektedir) Öyle bir şey yok. Yani sadece etkinlik bazında bir şeyler oluyorsa o sırada mesela işte bir etkinlikte çocuklarla beraber sözleşme, kurallar gibi bir şeyler oluşturulmuştu.” (Maya Vakfı temsilcisi)

Atölyeler/etkinlikler içerisinde etkinlik kurallarının oluşturulması gibi çok küçük bir parçanın katılım olarak ifade edilmesi de çocukların katılım alanının etkinlikle sınırlı olduğunu göstermektedir.

TTM'nin temsilcisiyle yapılan görüşmede paylaşılan çocuk katılımı alanlarında ise daha fazla çeşitlilik göze çarpmaktadır. Çocuklar için atölyelere/etkinliklere, projelere, mekânsal değişiklere, politika belgeleri ve mekanizmalara dair kararlara katılım mevcuttur.

“Atölyeler oluşturulurken hep çocuklara soruluyor. Hani şey onu direkt hani çocuklara sorulmadan açılan atölye olayı yok benim şahit olduğum kadarıyla. Bir fikir var önce çocuklara sorularak atölyeler yapılıyor.”
(TTM temsilcisi)

Atölyelere/etkinliklere dair kararlara baktığımızda atölye planlaması aşamasında çocuklar atölyelerin/etkinliklerin belirlenmesinden, süresine/devamlılığına, içeriğin çerçevesine karar verebilirken bazı çalışmalarda çocuklar sürecin başından sonuna sorumluluk alarak kararlara dahil olabilmekte, hatta atölye yürütücüsü dahi olabilmektedir. Gönüllüler ise atölyelerin katılımcıları olarak çocukları bütün bu aşamalarda desteklemektedir (TTM Faaliyet Raporu, 2020). Atölye öncesi ve sonrasında atölyeye dair düşüncelerini ve hislerini paylaşabilecekleri geri bildirim süreci de işletilmektedir.

“Çok güzel atölye, sanat atölyesi, fotoğraf atölyesi, sirk yani çocukların da aslında hep düzenli olarak dahil olduğu ve ihtiyaçlarına, taleplerine alan açan bir yer. Bunların yanında bir yandan da çocukların direkt gelip şöyle bir atölye yapsak dediği atölyeler oluyor. Mesela ... keşif atölyesi, origami, boyama atölyesi vardı. Bir de dönemlik atölyeler oluyor. Bir gönüllü ya da eğitmen ben burada atölye yapmak istiyorum, diyor. Biz bunu çocuklara soruyoruz eğer çocuklar heyecanlanırsa o atölye yapılıyor.” (TTM temsilcisi)

Projelere dair kararlarda çocukların taleplerinin duyulduğu, paylaştıkları hikayeler dikkate alınarak proje faaliyetlerinin yazıldığı ifade edilmiştir. Çocukların isteklerini, görüşlerini paylaşabildikleri bir alan doğal olarak yaratılmış görünmektedir. Çocuklar, görüşlerini dile getirmek için teşvik edilmekte ve dikkate alınmaktadır.

“Ve şey yani proje yazarken bence en önemli şey çocukların bize anlattıkları oluyor.... Yani çocukların bizimle paylaştıkları hikayeler. Bir ara şeyi hatırlıyorum. Çok fazla çocuk, özellikle kız çocukları, bir şeyler çekmek istediklerinden bahsediyorlardı. Bir şeyler çeksinler, kaydetsinler, onunla ilgili film yapsınlar. Onunla ilgili sonra bir proje yazıldı. Onun yazılma sebebi tamamen çocuklardan bunu çok fazla duyuyor oluşumuz(du)...”
(TTM temsilcisi)

Çocuklarla yapılan ve görüşmede “ara sohbetler” olarak nitelenen sohbetler çocukların istek ve görüşlerini ifade etmesini desteklemektedir. TTM temsilcisi ile yapılan görüşmede, çocukların görüşlerini ve şikayetlerini iletebilecekleri sistemli ve takip edilebilir bir mekanizmanın henüz TTM’de kurulamadığı belirtilmiştir. Buna karşılık atölye öncesi ve sonrası geri bildirim süreçleri düzenli olarak yapılmaktadır. Çocuklarla sık sık yapılan “ara sohbetler” çocuk katılımına açık bir alan olarak katılımın kurumun gündelik yaşamının bir parçası haline gelmesinde rol oynayabilir. Ancak mevcut haliyle tesadüfen gelişmektedir ve tüm çocuklar için eşit katılım olanağı sunmaktan çok konuşkan çocuklarla sınırlı kalma ihtimali vardır. TTM’nin Çocuk Katılımı Politika metninde daha güçlü ve etkili mekanizma kurma niyeti ifade edilmiştir. Kurulacak böyle bir mekanizma etkili ve örnek bir sistem olma potansiyelini taşımaktadır.

TTM’deki bir diğer alan, çocuklara danışarak Çocuk Güvenliği Politikası oluşturulmasıdır. Çocuk Güvenliği Politikası, bir projenin faaliyeti olarak hazırlanmıştır. Bu sürecin ilk adımı çocukların projeye ve Çocuk Güvenliği Politikasının ne olduğuna dair bilgilendirilmesi ile başlamış; ardından talep ve geri bildirim mekanizması ve nasıl işleyeceği çocuklarla birlikte belirlenmiştir. Bu mekanizmanın parçası olan çocuk odak kişisi de çocuklar tarafından belirlenmiştir.

Politika metninin çocuk dostu versiyonu çocuklarla birlikte hazırlanmıştır. Çocukların katılımı için fırsatların yaratılması ve görüşlerini paylaşmaya teşvik edilmesi katılımın ön koşuludur (Lundy, 2019, s.95). Burada çocukların görüşleri dinlenmekle kalmamıştır, çocuk güvenliği gibi doğrudan onları ilgilendiren önemli bir meselede çocuklar, görüşlerini etkin bir şekilde dile getirmeleri için davet edilmişlerdir.

Katılım alanı kapsayıcı ve farklı görüşlerin dile getirilebildiği bir alan olmalıdır. Katılım, yalnızca konuşkan çocukların katılımıyla sınırlı kalmamalıdır. (Flutter ve Rudduck'ten aktaran Lundy, 2019, s. 96). Kurumların faaliyetlerine katılan çocuklar, farklı sebeplerle dezavantajlı kılınmış, eşit haklara erişemeyen ve ayrımcılığa maruz kalan çocuklar olabilmektedir. Dezavantajlı kılınmış çocukların görüşlerinin farklı düzeylerde de olsa dinlendiğini söylemek mümkündür. Kurumların temsilcileri, çalıştıkları çocuklardan bahsederken, çocukları milliyet, dil, cinsiyet ve yaş üzerinden tanımlamıştır, engellilik ve sağlık durumuna değinilmemiştir. Temsilciler, çocuk katılım süreçlerinde bahsi geçen özelliklerden kaynaklı ihtiyaçların gözetildiğini belirtmiştir. Ancak, faaliyetlerine katılan çocuklar içerisinde engelli çocukların olup olmadığı ve engelli çocuklar açısından her kurumun kapsayıcı bir alan sunup sunmadığı bilgisi paylaşılmamıştır. Buna rağmen katılan çocukların haklar konusunda güçlenmesi için çalışmalar yürütüldüğü söylenebilir.

Görüşmede konuşkan çocukların katılım alanlarında kendilerini ifade etmesi ve diğer çocukların sözlerinin yeterince dinlenememesi konusundaki kaygısını dile getiren TTM temsilcisi yetişkinler olarak bu alanı daha kapsayıcı hale getirmek için önlemler almaya çalıştıklarını ifade etmiştir. TTM temsilcisi, kurumda çok fazla vakit geçiren çocuklar ile daha az vakit geçiren çocuklar arasındaki farkı özellikle dile getirmiş ve bu konuda çocuklar arası ilişkinin karar alma süreçlerine etkisini vurgulamıştır.

“Dikkat etmeye çalışıyoruz...Parlayan Çocukları biliyorsun... şu an bir şey konuşulacak ama Parlayan Çocuklar hemen konuşmasın ya da en çok onlar

konuşmasın mesela hep orayı düzenlemeye dair bir kaygımız vardı.” (TTM temsilcisi)

Maya Vakfı ise faaliyetlere katılan çocuklarda çeşitlilik olduğunu ancak geri bildirim süreçlerinde ya çok az çocuğun katıldığını ya da aynı çocukların geri bildirim verdiğini dile getirmiştir. Mavi Kalem’de ise çocuklardan eşit görüş alındığı belirtilmiştir. Çocuklar arası ilişkilere vurgu yapılmış, çocuklar arasında ayrımcı söylemlere müdahale edilerek önlenmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

“... Hayır baştan zaten o argümanla başlamıyorsun ve o şekilde şekillendirmiyorsan o sınıfı böyle bir şey çıkıyor. Kendi aralarında bazen şey oluyor sen kızsın sen bu oyunu oynayamazsın falan orada hemen tabii ki müdahale ediyoruz. Ama hayır, hiçbir şekilde herhangi bir ayırım ya da herhangi bir sayısal farklılıkta hiçbir şekilde gözlemlemedik bu zamana kadar.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Çocuk katılımı süreçlerinin tüm çocukların eşit katılımına açık olması için her çocuğun bilgilendirme, görüş oluşturma ve ifade etme noktasındaki farklı ihtiyaçlarını gözetilmesi gereklidir. Kurum temsilcileriyle yapılan görüşmelerde bu ihtiyaçlarının nasıl gözetildiğine dair paylaşımlar yapılmamıştır. Her çocuktan nasıl eşit görüş alındığına dair yeterli bilgi verilmemesi sebebiyle, bunun mümkün olup olmadığı, bahsedilen müdahale adımlarının çocuk katılımı ilkelerine uygun olup olmadığını tartışmak mümkün değildir.

Çocuk katılımının hizmetlerin iyileştirilmesi için bir araç ya da izleme-değerlendirme sürecinin parçası olmaktan ziyade çocuk haklarının temel bir gereği olarak çocuklarla çalışan kurumlar için başlı başına bir amaç olması gerekmektedir. Hizmetlerin iyileştirilmesi ya da projelerin amacına ulaşması çocuk katılımının ikincil bir katkısıdır. Araştırma çerçevesinde yapılan görüşmeler katılımın bir süreç ve kültür olarak görülmesine ve tüm çalışmaların parçası olarak katılım alanlarını geliştirmeye dönük ihtiyacı ortaya koymuştur.

4.2.2. İfade

Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir. (BM ÇHS Madde 13)

Yukarıda alıntılanan BM ÇHS 13. maddede belirtildiği gibi çocuklar, seslerinin duyulması, dinlenmesi ve anlamlı katılımlarının sağlanması haklarına sahiptirler. Bu haklarının hayata geçirilmesi için ön koşullar mevcuttur. Bunlar, “konuları anlamak için yeterli zaman; çocuk dostu/erişilebilir dokümantasyon ve bilgi erişimi; çocuk önderli kurumlarla kapasite geliştirme ve çocuk katılımına olan karışıklığın üstesinden gelmeleri için yetişkin eğitimi” (Bennett Woodhouse’tan aktaran Lundy, 2019, s. 98) olarak sıralanmaktadır. Katılım süreçleri zaman zaman çocuklar için karmaşık olabilmekte ya da çocukların bilmediği konuları içerebilmektedir. Örneğin, bir STK’nın stratejik plan oluşturma sürecinde çocukların görüşlerine başvurmak istemesi ile çocukları bir konuda karar verme sürecine dahil etmek için ilk adım olan başlangıç gerçekleşmiş olur. Ancak stratejik plan süreci oldukça karmaşık ve çocukların daha önce deneyimlemedikleri bir süreç olması sebebiyle yetişkinlerin bu süreci onlar için anlaşılır kılacak uygun alanlar hazırlaması, yöntemler geliştirmesi ve araçlar sağlanması gerekmektedir.

BM ÇHS 13. maddesinin ifade ettiği gibi çocukların kendilerini ifade edebilecekleri yöntem ve araçların sağlanmasına hakkı vardır. Bu araçları sağlamak yetişkinlerin çocuklara bir lütfu değildir. Buna göre, yetişkinlerin çocukların yaşına ve olgunluğuna uygun şekilde, çocuk dostu yöntem ve araçları sağlanması zorunluluktur. Bu doğrultuda, bu bölümde, STK’ların çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri alanları oluştururken kullandıkları yöntem ve araçların neler olduğu, çocukların görüş oluşturmalarında gelişen kapasitelerini desteklemeye yönelik hangi adımların atıldığı değerlendirilmektedir.

Görüşülen kurum temsilcileri çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri farklı yöntem ve araçları kullandıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklara danışmak her üç

kurumda da kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkarken, çocuklarla iş birliği üzerine kurulu bir yöntem benimsendiği de görülmektedir. İş birliği, süreklilik arz etmeyen, tek seferlik atölye çalışması niteliğinde görülebildiği gibi (Mavi Kalem'in Kız Çocuklarını Güçlendirme Programı'nın geliştirilmesi örneği); uzun yıllar devam eden bir ifade alanı (TTM'nin Parlayan Çocuklar Kulübü örneği) olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Kurumların kullandığı araçlara baktığımızda ise kısmen çeşitlilik göze çarpmaktadır. Kullanılan araçlar; sözlü geri bildirim, memnuniyet anketleri, şikâyet kutusu, çocuk danışma kurulu ve çocuk kulübü şeklinde sıralanabilir. Bunların içerisinde en sık paylaşılan sözlü geridir. Her üç kurumda da sözlü geri bildirim almak, atölye öncesinde / sonrasında, atölyenin / etkinliğin gidişatının nasıl olduğunu öğrenmek amacı ile yapılmaktadır; kurumlar, geri bildirim süreçlerini çeşitlendirmeye (resim-çizim, yazı, oyunlaştırma vb.) çalıştıklarını ifade etmektedir.

Araştırma çerçevesinde yapılan görüşmelerde görüşülen kurum temsilcilerinin anlatılarında yer alan çeşitli yöntem ve araçlar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 4. 3. Kurumlardaki Yöntem ve Araçlar

Görüşmenin Yapıldığı Kurumun Adı	Yöntem	Araçlar
Mavi Kalem	Danışma Proje ve atölye faaliyetlerinde iş birliği	Çocuk Danışma Kurulu Sözlü geri bildirim Danışma toplantıları Atölyeler

Maya Vakfı	Danışma	Sözlü geri bildirim Memnuniyet anketleri Şikâyet kutusu
TTM	Danışma Proje ve atölye faaliyetlerinde iş birliği	Sözlü geri bildirim Danışma ve iş birliği toplantıları Atölyeler Ara sohbetler Çocuk kulübü Bilgilendirme posterleri/afişleri

Kurum bazında inceleyecek olursak, Mavi Kalem temsilcisi bir etkinliğin planlanmasında çocuklara danışma sürecini şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Festival gibi bir şey olacaktı. Çocuklarla bir araya geldik ve bir kâğıda resim çizdik. İşte resimde bahçede oturan, anneler oynayan çocuklar ve işte çocukların elinde karneler var. Arkadaşlar bu resimde neler görüyorsunuz dedik? Tamam, şimdi biz iki gün sonra böyle bir etkinlik yapacağız hep beraber. Sizin annelerinizi ve sizi davet edeceğiz. Dışarıda olacak. Şimdi ama burada bazı eksikler var. Burası çok renksiz bir yer. Burayı nasıl renklendirmek isterseniz? Neler olsun istersiniz? Şimdi birazcık bunu konuşalım.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Çocukların ihtiyaçları, çeşitliliği ve gelişen kapasitelerine uygun olarak kullanılan araçların çocuk dostu hale getirilmesi gerekmektedir. Yaş düzeylerine, mensubu oldukları toplumsal grupların özelliklerine göre çocukların farklı ihtiyaçlarının dikkate alınması önemlidir. Aynı zamanda katılımın ilgi çekici hale getirmek demektir. Görsel kullanımı -burada katılan çocuklardan görme engelli olmadığı

varsayımında bulunarak- çocukların zihinlerinde sürecin somutlaşmasını sağlamaktadır.

Kız Çocuklarını Güçlendirme Programı'nda, 2015-2016 yılında 12-17 yaş grubundaki kız çocukları ile uygulanan atölye serisinde kız çocuklarına danışılmış ve kararların bir kısmında çocuklarla iş birliği içerisinde çalışılmıştır. Atölye serisi, sürecin başında kız çocukları ile yapılan test uygulamaları temel alınarak geliştirilmiştir. Mavi Kalem'de yapılan ilk uygulamaların ardından, 2016-2018 arasında farklı kuruluşlarla iş birliği ile uygulama devam etmiştir. Her iki uygulamada da çocuklardan geri bildirim alınmıştır. 2018 yılında ise Suriyeli kız çocuklar ile uygulanabilmesi için Arapça çevirisi ve kültürel uyarlaması yapılmıştır. Bu yılda eğitim modülündeki kavramlar, örnekler ve görseller uygulamaya katılan kız çocuklarının görüşleri alınarak yeniden yapılandırılmıştır. Çok kültürlü ve çok dilli ortama uygun olarak çocukların anadilinde ifade alanının açılması çocukların ihtiyaçlarına uygun bir ortamın hazırlandığını göstermektedir. Bu örnekler danışma ve iş birliğinin birlikte kullanıldığı Roger Hart'ın katılım merdiveninin beşinci basamağına (danışarak bilgilendirme) örnek teşkil etmektedir.

Mavi Kalem'de 2020-2022 yılları arasında bir Çocuk Danışma Kurulu bulunduğu ifade edilmiştir. Belirli bir çocuk grubunun kurumun çalışmalarına dair görüşlerini doğrudan ifade edebileceği bir araç olarak karşımıza çıkan Çocuk Danışma Kurulu'na çocukların nasıl dahil edildiğine, sürecin nasıl ilerlediğine dair bilgi verilmemiştir. Yalnızca temsiliyet açısından kurulda eşit cinsiyet dağılımı olduğu ve çocuk işçiliği gibi deneyime sahip olan çocukların da bulunduğu ifade edilmiştir. Kurulun işleyiş biçimine dair (ne sıklıkla toplandıkları, nasıl karar aldıkları vb.) kuruldaki çocukların çocuk hakları konusunda güçlendirildiği ve çalışmalara dair soruların yöneltildiği belirtilmiştir.

“Bizim bir çocuk danışma kurulumuz var. Bu çocuklarla biz 2020 yılında çalışmaya başladık ve çocuk hakları konusunda çalıştık çocuklarımızla. Çocuk haklarını öğrendiler ve her yaptığımız çalışmaya istinaden bu çocuklara sorular da sorduk. Burada cinsiyet dağılımı da eşit hepsi okuyan

çocuklar içlerinde çocuk işçi çocuklar da var diye hatırlıyorum. Ama bu çocuklar dağıldılar. 2022 yılında özellikle pandemiden sonra başka yerlere gidenler oldu vs. 2 sene böyle bir grupla çalıştık ama halen var olan irtibatımızın olduğu çocuklarla etkinlikler bazında iletişimimiz kopmadı. Ancak çocuk danışma kurulu düzleminde değiliz artık maalesef.” (Mavi Kalem temsilcisi)

2022’de pandeminin etkisinin bir sonucu olarak Çocuk Danışma Kurulu’nun kısa ömürlü olması, çocuk meclisi ve danışma kurulu gibi yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanamadığını göstermektedir. Bu durumunsa katılıma dair olumsuz yargıların oluşmasıyla sonuçlanabileceğini, kurulan yapıların geçiciliğini ortaya koymaktadır. Danışma Kurulu’nun devam edememesinin Covid-19’un başlaması ile kurul üyesi çocuklardan bazılarının şehir değiştirmesi gibi sebepler olduğu aktarılmıştır. Kurul yetişkinlerin inisiyatifinde kalmış ve çocuklar tarafından sahiplenilmemiş olabilir. Diğer yandan danışma kurulu ya da meclis kurmak bir adımdır. Bu gibi yapıların devamlılığının sağlanabilmesi için yetki ve sorumluluğun çocuklarla paylaşılması yoluyla işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Bir yandan süreç odaklı bir anlayışla tasarlanması diğer yandan birtakım sonuçların da görülmesi kuruldaki çocukları motive edebilir. Danışma Kurulu’nun nasıl işlediğine dair bilgi bulunmasa da çocuk hakları eğitiminin işleyişin bir parçası olması, çocukların eğitim ile desteklendiklerini göstermektedir. Yetişkinlerin inisiyatifi ile sınırlı kalmayacak, kurul üyelerinin çeşitli sebeplerle ayrılması gerektiğinde aktarımın yapılacağı adımların öngörülmesi gerekmektedir.

Maya Vakfı’nda ise sözlü geri bildirim, memnuniyet anketi ve şikâyet kutusu gibi araçlar, çalışmaların gidişatını öğrenmek ve etkisini ölçmek amacıyla -hizmetlerin geliştirilmesi, donörlere/fon verenlere raporlama gibi sebeplerle- kullanılmaktadır.

“Öncesinde almıyoruz ama sonrasında ve aktiviteler bittikten sonra çocuklardan her zaman geri bildirim almayı çok önemsiyoruz. Bir de aslında Balat Merkez’de bizim adını kucaklayıcı oda koyduğumuz bir oda var. Seanslar dışında 15 dakika orada da zaman geçirebiliyorlar. İstedikleri resmi yapabiliyorlar, hikâye okuyabiliyor, diledikleri gibi zaman

geçirebiliyorlar. Orada da bir şikâyet kutusu vardı. Yani şu an çok aktif değil o oda pandemi nedeniyle ama hani çıktıkları zaman oraya da bir şeyler yazabiliyorlardı. Bunun dışında hem çocuklarla hem de ebeveynlerle etkinlikler bittikten sonra memnuniyet anketleri yapıyorduk. Orada da aslında her zaman geri bildirim verebiliyorlardı.” (Maya Vakfı temsilcisi)

Memnuniyet anketi ve şikâyet kutusu gibi araçlar, anlamlı bir katılım gerçekleştirilmesi için tek başına yeterli değildir. Ancak bu sürecin izleme-değerlendirmenin ötesine geçebilecek, anlamlı katılım süreçlerinin geliştirilebileceği fırsatlar da mevcuttur. Kucaklayıcı odanın çocukların fikirlerini ve görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri güvenli bir ortam olabilme potansiyeli sebebiyle doğal bir katılım alanı haline getirilmesi mümkündür. Bu alanın yeniden yapılandırılması da çocuklarla iş birliği içinde gerçekleştirilebilir. Seans öncesi bekleme odası işlevinin ötesine geçebilir.

“Evet yani tamamen kendi isteklerine bağlı olarak gelip zaman geçirebilecekleri veya işte bir başlarına bir şey geldiğinde, bir sıkıntıları olduğunda da gelip bize anlatabilecekleri bir oda. O yüzden evet gerçekten hani güvenli buldukları bir yer haline geldi.” (Maya Vakfı temsilcisi)

Kucaklayıcı oda içerisinde bulunan şikâyet kutusu bir katılım aracı olarak çocuklar tarafından sahiplenilmemiş gözükmektedir. Okullarda sık kullanılan bu araç, etkin kullanılmamakta, göstermelik katılım diyebileceğimiz bir düzeyde kalmaktadır. Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı Durum Analizi (2015) raporunun bulgularında da çocukların okulda değişiklik yapmak istedikleri alanlardan biri “dilek-şikâyet mekanizmasının işlememesi” olarak ifade edilmiştir. Bu gibi mekanizmalarla iletilen görüşlerin dikkate alınmaması, görüş-ifade olanaklarına dair olumsuz algı oluşturabilmektedir. Maya Vakfı temsilcisine şikâyet kutusuna dair çocuklara düzenli bilgilendirme yapılıp yapılmadığı ve şikâyet kutusuna herhangi bir şikâyet ya da geri bildirim gelip gelmediği soruları yöneltilmiştir. Her seans başında olmasa da çocuklara şikâyet kutusunun hatırlatıldığı belirtilmiştir. Maya Vakfı temsilcisinin şikâyet kutusuna dair aktarımı şu şekildedir:

“Açıkçası pek gelmiyordu. Benim hatırladığım kadarıyla belki 12 tane gelmiştir. Çünkü bence çocuklar bir şeylerden memnun olmadıklarını söyleme konusunda birazcık zorlanıyor. Mesela memnuniyet anketlerinde şey çıkıyordu az da olsa işte. Hani grup seansları sizin için nasıl geçti ya da işte bu süreç sizin için işe yaradı mı gibi ya da ona benzer sorularda hani hayır diyen oluyordu çocuklardan az da olsa ama o şikâyet kutusuna pek bir şey gelmiyordu açıkçası. Kendileri bir şey yazmakta çekiniyorlardı ya da yani ya böyle bir şey yoktu ama illa olabilir oraya pek bir şey yazmıyorlardı.” (Maya Vakfı temsilcisi)

Bu aracın geliştirilmesi için çocukların görüşlerine ve iş birliğine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Şikâyet kutusu hakkında çocukların ne düşündüğünü öğrenmek ilk adım olabilir. Çocuklarla birlikte şikâyet kutusunun ismi, nasıl kullanılacağı, gelen geri bildirim ve şikâyeti hangi yetişkinin değerlendireceği belirlenebilir. Birlikte pratik etmek ve buradan gelenlerin etkisini somut olarak görmek çocukları kutuyu kullanmak konusunda motive edebilir.

Etkinlik/seans sonrası düzenli alınan sözel geri bildirim ve memnuniyet anketlerinin çerçevesi, çocukların sınırlı konuda (seans sürecinin nasıl gittiği, devam etmek isteyip istemediği vb.) görüşlerini ifade etmesine izin veren niteliktedir. Sözlü geri bildirim ve anketler yapılmadan önce çocuklar, bu anketin ve geri bildirim sürecinin neden yapıldığına dair bilgilendirilmektedir ve içeriğin ne olduğu anlatılmaktadır. Yaklaşım olarak, gönüllü katılım esas alınsa, çocuklara sözel imkanlar dışında farklı ifade imkanları sağlanmaya çalışılsa da çocukların görüşlerinin hizmetlerin ve projelerin gelişimini dolaylı yoldan etkilediği söylenebilir. Memnuniyet anketleri ve etkinlik sonrası geri bildirim araçları çocukların yaş ve gelişim düzeylerine göre uyarlanmaktadır. Ancak sonuçlara dair geri bildirim verilmemektedir.

“...(Geribildirim) mesela memnuniyet anketi konusunda yok. Bunda bir zorluk da yaşamadığımız için belki daha farklı bir şey yapmamış olabiliriz ama şey mesela grup seanslarında veya aktivite sonrası 10 haftalık süreçte her hafta sözel olarak geri bildirim alıyoruz. Bunu tespit etmek için birazcık

oyunu, resmi kullandığımız oluyor. Burada yine özgür olduklarını, işte onları daha rahat hissettirmek için her türlü geri bildirim karşılayacağımızı, onları rahat ettirmek üzerine ama bu sözel şekilde ilerliyor. Mesela bir çocuk bir fikri vardır söylemek istiyordur ama söyleyemiyordur. Çizerek de anlatabilir, bunun için onu teşvik edebiliriz. (Maya Vakfı temsilcisi)

Memnuniyet anketleri ve geri bildirim araçları değerlendirildiğinde bilgilendirerek danışılması ve çocuk dostu araçlar kullanılması nedeniyle Roger Hart'ın katılım merdiveninin beşinci aşamasına örnek teşkil ettiği söylenebilir.

TTM'de ise, danışma, proje ve atölye faaliyetlerinde iş birliği gibi yöntemler kullanılmaktadır. Birebir sohbet, atölye öncesinde/sonrasında geri bildirim, bilgilendirme posterleri-afişleri, çocuk kulübü ve basılı/dijital yayın hazırlama gibi çeşitli araçlar kullanılmaktadır.

Ara sohbet olarak adlandırılan birebir sohbetler, kuruma gelen çocukların atölye öncesinde ya da çıkışında kurum çalışanları ile yaptıkları derinlemesine sohbetlerdir. TTM temsilcisi, bu sohbetlerden çocuğun atölyeyi sevip sevmediği, genel işleyişten memnun olup olmadığı, çocuğu tanımaya ve ilgi alanlarına dair bilgi edinildiği bir sohbet ortamı olarak bahsetmiş; bu sohbet ortamından duyduklarının faaliyetlere, atölyelere yansıtıldığını ifade etmiştir. Katılım alanları bölümünde de bahsedildiği gibi, tesadüfen gelişen bu süreç, eşit katılımı sınırlama ya da katılımın konuşkan çocuklarla sınırlı kalması ihtimalini düşündürmektedir. Ancak bu ortamın samimi ve rahat oluşu, çocukların yapılandırılmış süreçlerden daha çok kendilerini ifade etmesini sağlayabilir. Bu nedenle ara sohbetler tek başlarına anlamlı katılım sağlamak için yeterli olmasalar da sürecin parçası olarak, çocuk katılımı ilkelerine uygun tasarlandığı takdirde etkin katılım sağlayabilir. Bu sohbetlerde ifade aracı bireysel veya toplu olarak sözlü geri bildirimdir. Farklı çocukların ihtiyaçları gözetilerek farklı ifade araçları da kullanılabilir.

Atölye öncesinde/sonrasında sözlü geri bildirim ise bir diğer katılım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçler düzenli olarak işletilmektedir. Atölye öncesinde

ön konuşmalarla çocuklar atölyeye dair bilgilendirilmektedir. Bu konuşmalardan edinilen bilgilerle atölyeler şekillendirilmektedir. Atölye esnasında da küçük ve büyük grup tartışmaları gibi yöntemler kullanılmaktadır. Atölye sonunda da geri bildirim sözlü ya da oyun, çizim vb. şekillerde yapılmaktadır.

“Mutlaka her atölye sonunda geri bildirim alınıyor. Bu gönüllülere ve yürütücülere de söyleniyordu. Oyunla da olabilir dümdüz gerçekten bugün atölye nasıl geçti, güzel miydi, haftaya ne yapalım falan mesela böyle şeyler hep soruluyor çocuklara. Bu düzenli olarak yapılan bir şey.” (TMM temsilcisi)

Düzenli olarak devam eden Çok Güzel Atölye'nin, “çocuk güvenliği ve çocuk katılımı araçlarının hâkim olduğu, her çocuğun biricikliğini gözetken yeni bir kapsayıcı atölye mümkün mü?” sorusunun cevabını bulmak için başladığı söylenmektedir (Çocuk Güzel Atölye Kolaylaştırıcı Rehberi, 2019, s. 2). Atölyeye Türkiyeli-Suriyeli, okuma yazma bilen ve bilmeyen çocuklar birlikte katılmaktadır. Bu nedenle farklı ifade araçları (resim, drama ve müzik vb.) ile yarı-yapılandırılmış, esnek bir atölye modeli işletilmektedir.

Parlayan Çocuklar Kulübü ve bu kulüpte çocuklarla birlikte üretilen dergi, katılım aracı olarak 2008'den bu yana devam etmesi sebebiyle örnek teşkil etmektedir. Bu kulüpte çocuklar, görüşlerini ve ihtiyaçlarını belirledikleri ifade araçları ile duyurabilmekte, hazırlık aşamasından uygulama aşamasına kadar sürecin her adımında yer alabilmektedir. Parlayan Çocuklar Kulübünün katılım merdiveninin altıncı basamağında (yetişkinler tarafından başlatılan, çocuklar ile paylaşılan kararlar) olduğu söylenebilir. Haftalık olarak toplanılan kulüpte, çocuklar çocuk hakları, çocuk katılımı gibi konularda bilgilendirilmekte, kendi haklarını, gündemlerini ve ihtiyaçlarını tartışmaktadır. Kendilerini özgürce ifade etmelerine alan açan kulüp, aynı zamanda çocukların farklı ifade alanları ile karşılaşmalarını sağlamaktadır.

TTM'nin Çocuk Güvenliği Politikası hazırlık sürecinde, ilk adımda çocukların görüş oluşturabilmeleri için çocuk güvenliği atölyeleri gerçekleştirilmiş, ardından

danışma ve iş birliği toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılarda, çocukların karşılaşabilecekleri sorunlara dair senaryolarla, çocukların doğrudan başvuracakları çocuk odak kişisi için adaylar belirlenmiş; oylama yöntemi ile çocuklar tarafından seçilmiştir. Kurumdaki tüm çocukların bilgilendirilmesi için broşür ve posterler yine çocuklarla birlikte hazırlanmıştır. Çocuk Güvenliğinin çocuk dostu versiyonu çocuk güvenliği uzmanı eşliğinde çocuklarla birlikte hazırlanmıştır. Bu süreç, katılım merdiveninin altıncı basamağına (yetişkinler başlatıyor, çocuklar katılıyor) tekabül etmektedir. Çocuk Güvenliği talep ve geri bildirim mekanizması ve nasıl işleyeceği çocuklarla birlikte belirlenmiştir.

TTM temsilcisi işletilen geri bildirim süreçlerinin çocuk dostu olup olmadığına dair soru işaretleri olduğunu ifade etmiştir. “Yetişkinden geri bildirim bekliyor gibi, yetişkinden geri bildirim alıyor gibi geri bildirim alıyoruz” öz eleştirisinde bulunmuştur. Kurumdaki yetişkinlerin her adımda kendilerini ve kurumu değerlendirmesi katılım süreçlerini geliştirmeleri açısından olumludur.

4.2.3. Dinleyici

Çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri bir alanın ve ifade araçlarının var olması, çocukların görüşlerinin karar alma süreçlerinde etki edip etmeyeceğini tek başına garanti altına almamaktadır. Bunun garanti altına alınması için bir süreç tasarlanmalı, çocuklar görüşlerini kime ifade edeceğini bilmelidir ve ilgili kişinin karar verme yetkisinin olması gerekmektedir (Lundy, 2019, s.99).

Görüşme yapılan STK’larda çocuklarla temas halindeki kişiler, kurumların yapısına ve işleyişine göre değişiklik göstermektedir. Mavi Kalem’in çocuklarla yürüttüğü faaliyetlerde psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sosyal çalışmacı, tercüman gibi pozisyonlarda profesyonel olarak uzmanlar çalışmaktadır. Geniş katılımlı etkinliklerde zaman zaman gönüllülerle de çalışılmaktadır. Mavi Kalem’de,

Yönetim Kurulu, Yönetim Kurulu'na bağlı Genel Direktör ve Genel Direktöre bağlı beş farklı birimin yöneticileri karar verme yetkisine sahip kişileri oluşturur.

Mavi Kalem'de çocuklardan alınan geri bildirimlerin aktarılması, faaliyetin ardından yapılan değerlendirme toplantıları ile geri bildirimlerin kayıt altına alındığı veri tabanı olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Değerlendirme toplantıları, her atölye/etkinlikten sonra o etkinliğin uygulayıcısı, gözlemcisi ve varsa tercümanı, proje koordinatörü ve program yöneticisiyle yapılmaktadır.

“Her etkinliğin hemen ardından değerlendirme toplantısı yapıyoruz ve bu değerlendirme toplantısında hem uygulayıcı ekip hem proje koordinatörü hem de ben (program yöneticisi) yer alıyorum ve geri bildirimler o anda değerlendiriliyor ve geri bildirimlere yönelik bir aksiyon almamız gerekiyorsa o da derhal alınıyor.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Değerlendirme toplantılarında genel direktöre bağlı program yöneticisinin olması, çocukların görüşlerinin karar verme yetkisine sahip kişilere iletilmesini garanti altına almak için etkili bir adımdır. Buradaki kritik nokta, çocukların görüşlerini tercümanın nasıl aktardığıdır. Tercümanın çocuk algısı, çocuk haklarına dair bilgisi bu süreci etkileme ihtimalini akla getirmektedir. Bunun yanında geri bildirimlerin takip edildiği sistemli bir veri tabanı mevcuttur, geri bildirim ve şikâyetlerden sorumlu iki kişi veri tabanının takibinden sorumludur.

Atölye/etkinlik esnasında çocukların atölyeye/etkinliğe dair görüşlerinin alınması, sonrasında hemen değerlendirilmesi ve görüşlerin sistemli bir şekilde veri tabanında takip edilmesi dinleyici hakkının belli oranda tesis edildiğini bize göstermektedir. Ancak katılımın çocuklardan geri bildirim almak olarak algılanması, sadece yetişkinler tarafından belirlenen çerçevede çocukların görüşlerini ifade edilebilmesine sebep olmaktadır. Lundy Modeli'nde dinleyici hakkının gerçekleşebilmesinin bir diğer koşulu, çocukların görüşlerini kime ifade edeceğini bilmesidir. Anlatıda, yetişkinlerin hazırladığı belirli bir zaman dilimi (atölye/etkinlik öncesi ya da sonrasında) dışında çocukların görüşlerini kime ve nasıl ifade edebileceğinin tanımlı olmadığı anlaşılmaktadır.

Maya Vakfı'nda, Mavi Kalem ile benzer şekilde, yürütülen faaliyetlerde farklı kademelerde uzmanlar çalışmaktadır. Bunun yanında belirli alanlarda gönüllüler çalışmalara destek olmaktadır. Gönüllülük şartları ve gönüllülerin iş tanımları belirlidir. Maya Vakfı'nda Mütevelli Heyeti, Yönetim Kurulu, Akademik Kurul ile Genel Müdür, karar verici konumda bulunmaktadır. Maya Vakfı'nda hizmetlerin değerlendirilmesi memnuniyet anketleri ve sözlü geri bildirim yoluyla, sahada çocuklarla çalışan uzmanların gözlemlerinden hareketle yapılmaktadır. STK temsilcisi, memnuniyet anketlerinde, grup seanslarının nasıl geçtiği ya da bu sürecin işe yarayıp yaramadığının sorulduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Maya Vakfı'na dair soruların yer aldığı ve projeleri revize edecek kadar geri bildirim toplandığı dile getirilmiştir. Çocuklardan alınan geri bildirimlerin aktarılabilmesi için bir kayıt sistemi bulunmaktadır. Bu kayıt sisteminden izleme-değerlendirme birimi sorumludur ve izleme-değerlendirme uzmanı tarafından raporlanmaktadır. Verilerin gizliliğini korumak amacıyla belirli kişiler geri bildirimlere erişebilmektedir. Elde edilen veriler, fon verenlerle yapılan toplantılarda raporlaştırılarak sunulmaktadır. Kurumun çalışmalarının iyileştirilmesi amacıyla hareket edildiğinde, bu hedefin çocuk katılımının önüne geçebileceği dikkate alınmalıdır.

“Birazcık daha bizim üzerimizden de işliyor. Psikologların, klinik psikologların, koordinatörün. Saha ile ilgili herhangi bir şey olduğunda bir sınırlılık olduğunda bir sorunla karşılaşıldığında ve bu devam ettiğinde bunu nasıl düzeltebiliriz? Nasıl revize edebiliriz gibi bir yerden çocukların da ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde devam edilebiliyor ama bu hani sadece anketlere bakmak şöyle yanlış oluyor. Çünkü anketlerde bize bununla ilgili bir veri gelmiyor zaten. Çok kapsamlı olmadığı için.” (Maya Vakfı temsilcisi)

Maya Vakfı'na ilişkin yapılan paylaşımların çocuk görüşlerinin karar verme süreçlerine etki etme düzeyinde olmadığını göstermektedir. Çocuklar görüşlerini yetişkinlerin belirlediği çerçevede ve zamanda aktarabilmektedir. Kime ve nasıl ifade edebileceklerinin tam olarak tanımlı olmadığı anlaşılmaktadır.

TTM’de ise profesyonel çalışan sayısı 3-6 arasında değişmektedir. Çalışanlar, kurum içindeki idari ve yasal süreçlerin takibini, proje koordinasyonu gibi işleri yürütmektedir. TTM temsilcisinin anlatışında, yönetim kurulu üyelerinin gönüllü gibi oldukları ve hiçbir hiyerarşinin hissedilmediği dile getirilmiştir. Aynı temsilci çalışanların, gönüllüleri destekler konumda olduklarını, ekibin ve çocukların ihtiyaçlarına göre karar aldıklarını belirtmiştir. TTM’de çocuk odak kişisi çocukların görüşleriyle belirlenmiştir. Çocukların görüşleri, atölye öncesinde ve sonrasında, ara sohbetler esnasında ve çocuk güvenliği politikası hazırlama sürecinde konu hakkında bilgilendirmenin ardından yapılan danışma ve iş birliği toplantıları ile alınmıştır.

“Özellikle çocuk güvenliği ihtiyaç analizi sürecinde çok keyif almıştım. Çocuklarla çok fazla bir şeyler konuşuyor olduk. çok fazla duyduk onları ama mesela şeyi düşündüm. Çocuk onay kişisini onlar seçtiler. Bayağı oylama gibi oldu. Her çocuk işte şey tam oylama değil de belli yönlendirici sorular eşliğinde işte şöyle bir şey olsa kime anlatırdınız (diye soruldu ve) isim yazıldı. ... 3-4 senaryo şeklinde. Orada birkaç kişinin ismi çıkmıştı. Oradan en fazla çıkan isim G. olduğu için mesela çocuk odak kişisi G. olmuştu” (TTM temsilcisi)

Covid-19 öncesinde yetişkinlerden oluşan Çocuk Güvenliği Komitesi tarafından talep ve şikâyet mekanizması kurulması için çalışmalar yürütülmüş, çocuk odak kişisi çocuklar tarafından belirlenmiş ve çocuk odak kişisine nasıl ulaşılabacağına dair çocuklar bilgilendirilmiştir. Çocuk odak kişisinin kim olduğuna dair bilginin tüm çocuklara erişebilmesi için broşürler hazırlanmıştır.

“...çocuk güvenliği komitesinde o ihtiyaç analizi gibi bir süreç yapmıştık. Orada talep mekanizmasının kurulmasını çok istiyorduk. Yani hem var hem yok denebilir. Çocuk odak kişisi var kurumda. Çocuklar, çocuk odak kişisinin kim olduğunu ve neden (böyle bir kişinin görevlendirilmiş) olduğunu biliyor. Böyle bir aktarım yapılmıştı onlara. Hala güncel bir bilgi mi bilmiyorum ama onlarda. Çok uzun süre geçti çünkü üzerinden. Çocuk

odak kişisi doğrultusunda aslında biraz orası şekilleniyor oluyor.” (TTM temsilcisi)

TTM’de çocuk güvenliği odağında kurulan talep ve şikâyet mekanizması, çocuklarla iş birliği içerisinde hazırlanmıştır. Çocukların talep ve şikâyetlerini kime ve nasıl ifade edebileceği tanımlıdır. Çocuk odak kişisi seçilen kişi genel koordinatör olarak çalışmaktadır. Genel koordinatör aynı zamanda projeleri yazan ve takibini yapan kişidir. Çocukların görüşleri, karar vermede bizzat yetkili kişiye ulaşmaktadır.

Dinleyici hakkının tesis edilmesinin yanında çocukların görüşlerini dinlemekle yükümlü kişilerin etkili bir dinleyici ve gözlemci olması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için yetişkinlerin eğitimler alması; çocuk katılımının hayata geçmesi için çocuklarla temas halinde olan herkesin, çocuk hakları perspektifini benimsemesi gerekmektedir. Mavi Kalem’de çocuklarla çalışmaları düzenleyen kılavuz ve politika belgeleri olduğunu belirtilmiş, bunların dışında herhangi bir eğitimin varlığından bahsedilmemiştir. Maya Vakfı ve TTM’nin çocuklarla çalışmalarında gönüllüler destek olmaktadır. TTM’de gönüllüler yürütücü olarak da rol almaktadır. Her iki kurumda da gönüllülere yönelik oryantasyon programı mevcuttur. TTM bu programda çocuk algısı, çocuk hakları, çocuk güvenliği ve çocuk katılımı konularına yer vermektedir. Maya Vakfı’nda ise çocuklarla iletişim, sınır koruma, nelere dikkat etmek gerektiği gibi çocuğa zarar vermeme ilkesine yönelik konu başlıklarının yer aldığı ifade edilmiştir.

TTM’nin uyguladığı oryantasyonda çocuk algısı, çocuk hakları ve çocuk katılımı konularının olması, gönüllülülerin çocuk algısının dönüşümünü ve çocuklarla çalışma esnasında çocuk hakları perspektifi ile hareket etmelerini sağlamak açısından etkili olduğu söylenebilir. TTM temsilcisi, TTM’deki yaklaşımın ve aktarımın önceki gönüllülük yaptığı kurum deneyiminden farklı olduğunu söylemiştir. Bu gibi dönüşümler çocukların görüşlerine verilecek öneme de etki edecektir.

“Orada da biraz böyle işte çocuk hakları, çocuk katılımı, çocuğun genel olarak görünürlüğü ile ilgili bir şeyleri konuşuyor olduk ama TTM ile tanıştığım andan itibaren aslında bu daha benim gündemim oldu ve biraz daha işte perspektifim TTM ile birlikte kurulmaya başladı aslında işte hak temelli olmak gerçekten eşit ilişki kurmak falan.” (TTM temsilcisi)

Çocukların anlamlı katılımlarının sağlanacağı mekanizmaların kurulmasına yönelik adımların atılabilmesi için yetişkinlerin bu alanda güçlenmesi gerekmektedir. TTM’de oryantasyon programında ve toplantılarda buna yönelik adımlar atıldığı ifade edilmiştir. Her kurumda, çocuk hakları, çocuk katılımı ve çocuk algısı üzerine kapsamlı eğitim programlarının hazırlanması ve tüm kurum çalışanları tarafından eğitimlerin alınması; çocuk katılımının kurum kültürü haline gelmesine, çocukların görüşlerine verilen önemin artmasına ve görüşlerin kararlara etki etmesine destek olacaktır.

4.2.4. Etki

“Çocuk, kendi görüşlerine gerekli ağırlığın verilmesi gibi bir hakkı olduğunu bildiği ve bu hakkını kullandığı için karar verici kişi, çocuğu sürecin sonucu hakkında bilgilendirmeli ve görüşlerinin nasıl dikkate alındığını kendisine açıklamalıdır. Geri bildirim, çocuğun görüşlerinin sadece bir formalite olarak dinlenilmediğinin ifadesi ve onun, ciddiye alındığının garantisidir.” (ÇHK Genel Yorum, para. 12)

Bir önceki bölümde de üzerinde durulduğu gibi, anlamlı bir çocuk katılımı için çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri alanın ve ifade araçlarının olması, görüşlerin alınması için mekanizmaların kurulması ve mekanizmanın içerisinde çocukların görüşlerini dinleyecek yetki sahibi kişilerin olması gerekmektedir. Ayrıca çocukların görüşlerine gereken önemin verilmesi ve ciddiye alınmasını sağlayacak prosedürlere de ihtiyaç vardır. Çocuklar görüşlerinin nasıl değerlendirildiğine ve hangi kararların neden alındığına dair bilgilendirilmelidir (Lundy, 2019, s. 101).

Tüm bunların yanında çocukların dahil olduğu kararların kapsamı, kalitesi ve etkisini izlemek ve ölçebilmek gerekmektedir (Sinclair, 2004). Böyle bir izleme çalışması, katılım adına yapılanları veya kararları etkileyip etkilemediğini eleştirel bir şekilde değerlendirmeyi sağlayacaktır. Burada en önemlisi katılımın nasıl gerçekleştiğini değerlendirmek için çocukların da izleme süreçlerine doğrudan dahil olmalarıdır. Bunun için çocukların kurumlardaki karar verme süreçlerini tanıması gerekmektedir.

Mavi Kalem Derneği temsilcisi çocuklardan alınan geri bildirimlerin değerlendirildiği toplantılar yapıldığını paylaşmıştır. Bu değerlendirmelerin takip edildiği veri tabanı bulunmaktadır. Geri bildirim, her etkinlik/atölye sonrasında alınmaktadır. Bahsi geçen veri tabanında, tabloda alınan geri bildirim tarihinin, alınan geri bildirim, alınan geri bildirim değerlendirme tarihinin, verilen cevabın ve geri bildirim tarihinin yer aldığı ifade edilmiştir.

“Gerçekten bunları not edip onların söylediği her şeyi tabii ki yapabilecek durumdaysak evet yapıyoruz ama yapamayacağınız bir şey söylüyorsanız yapabileceğimiz duruma çevirebilecek geri bildirimler veriyoruz çocuğa. Ve gerçekten de yapıyoruz bu arada.” (Mavi Kalem temsilcisi)

Çocukların hangi kararların neden alındığına dair bilgilendirildiği ifade edilmiştir. STK temsilcisi, çocukların bu süreçlerin nasıl ilerlediğine dair farkındalığının olmadığını belirtmiştir. Çocukların görüşlerinin ciddiye alındığı ve geri bildirim süreçlerinin işletildiği anlaşılmaktadır. Mavi Kalem’deki katılım mekanizmasının danışma düzeyi ile sınırlı kalmayıp çocuklarla iş birliği düzeyine de taşınması için çocukların görüşlerinin nasıl değerlendirildiğine dair daha açık ve şeffaf şekilde bilgilendirildikleri, karar alma süreçlerine aşına hale gelecekleri alanların açılmasına ihtiyaç vardır.

Maya Vakfı temsilcisi ile yapılan görüşmede ise çocukların verilen hizmetlere dair görüşlerinin çeşitli araçlarla alındığı ve onlara geribildirim verildiği paylaşılmıştır.

“Evet, yani mesela bir şey söyledi hani hiçbir zaman tutamayacağımız bir söz vermiyoruz. Böyle bir şeyi varsa hani aramızda konuşuyoruz ya da

ileride olabilecekse onu söylüyoruz ama hani çocuklara kesinlikle bunu yapacağımız gibi bir şey söylemiyoruz veya işte olmadıysa nedenini açıklıyoruz. Yani her zaman çok açık ve net olmak önemli bu konuda ona çok dikkat ediyoruz.” (Maya Vakfı temsilcisi)

“Tutulamayacak sözlerin verilmemesi”, çocuklara isteklerinin neden yapılamadığının bilgisinin verilmesi ve her zaman açık ve net olunması, uygun tutum ve yaklaşımlardır. Buna rağmen geribildirim sürecinde çocukların isteklerini ifade ettikleri, yetişkinlerin bu istekleri değerlendirdikleri ancak bu değerlendirme sürecinin açık ve şeffaf bir şekilde çocukların katılımına açık olmadığı söylenebilir. Sürecin çocuklarla şeffaflıkla paylaşılabilmesi çocuklara yönelik sistemli ve düzenli bir geri bildirim sürecinin işletilmesi açısından riskler bulunduğu işaret etmektedir.

Çocuklarla iş birliği halinde çalışmalar yürütülse de sistemli bir şekilde takibinin yapılamadığı ifade edilmiştir.

“Atölye yapmak isteyen biri var, çocuklarla bunu konuşuyoruz, şöyle olacak. Bunlar yapıyor genelde ama bazen şey olmayabiliyor. Biz onlardan her duyduğumuz şeyi sonrasında süreç şöyle şöyle ilerledi, şurada falan gibi bence o kadar anlık güncelleme yapmıyor olabiliyoruz. Bir şey aldık ondan bir olayla ilgili bilgisini aldık ve biz onu şu an şey değerlendirme aşamasındayız ama o bazen uzayabiliyor. Öyle noktalarda çocuğa dönüp yani biz senden bunu duyduk ama şu an buradayız şu an bunu yapıyoruz işte tahmini olarak şu zaman kesinleşmiş oluyor. Bu kadar bazen yaptığımız şeyler oluyor ama bazen de yapmıyoruz bence. Burası o kadar açık ve karşılıklı sürekli güncellemeyle ilerlemeyebiliyor.” (TTM temsilcisi)

Mekanizmaların sistemli takip edilememesi, çocuklara geri bildirim verilmesi aşamasında aksaklıkların yaşanmasına ya da geri bildirim yapılamamasına sebep olmaktadır. Burada kurumun avantajı, karar verici kişilerin sürekli ve düzenli olarak çocuklarla temasının olmasıdır. Bu avantajlar, çocukların görüşlerinin kararlara dahil edilmesini kolaylaştırır da garanti altına almamaktadır. Zira süreçler

her daim açık ve şeffaf olmamaktadır. Bu sebeple düzenli bir takip sistemin kurulmasına ve kurumun çocuk katılımının etkisini izlemesine ihtiyaç vardır.

Çocukların görüşlerinin kararlara etki etmesini garanti altına alacak usul ve kuralların getirilmesi, kurumların açık ve şeffaf süreçleri uygulanmasını zorunlu hale getirebilir. Bu sebeple, kurumların çocukları ilgilendiren politika metinleri incelenmiştir. Mavi Kalem, çalışanların çocuklarla olan iletişimi düzenleyen bir dizi çalışma kılavuzu (çocukla iletişim, çocukla vaka yönetimi ve çocukla çalışma vb.) ve politika metinlerinin olduğunu belirtmiştir. Ancak kurum içi belgeler olduğu gerekçesi ile paylaşılmamıştır. Bu sebeple bahsi geçen kılavuz ve metinlerin katılım mekanizmasını nasıl düzenlediği ve ne gibi prosedürler getirdiğine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

Maya Vakfı'nda Çocuk Güvenliği Politikası, Çocuk Koruma Politikası ve Cinsel Sömürü ve İstismarın Önlenmesi Politikası bulunmaktadır. Politika metinlerinde yetişkinlerin neler yapabileceklerine dair adımlar tanımlanmıştır. Çocukların doğrudan ulaşabilecekleri bir mekanizma öngörülmemiştir. Çocukların doğrudan kendilerini ifade etmelerini öngören “çocukların kendilerini ifade etmeleri için gerek duydukları fiziksel ve duygusal olarak güvenli alanı yarattıklarından emin olmalıdırlar.” (Maya Vakfı Çocuk Koruma Politikası, t.y.) ibaresi yer almaktadır.

TTM'de Çocuk Güvenliği Politikası ile birlikte Çocuk Katılımı Politika Belgesi, gönüllü yükümlülükleri, çalışma ilkeleri ve İletişim Politika Belgesi mevcuttur. TTM Çocuk Güvenliği Politikası'nda (2019), “çocukların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bulunduğu ve kendi hayatlarını etkileyen her konuda karar mekanizmalarını çocuklara açık bir şekilde kurgular” ibaresi yer almaktadır. Böyle bir ibarenin politika metnin yer alması, kurumun katılım mekanizmaları kurması için zorunluluk oluşturmaktadır.

4.2.5. Katılımı Etkileyen Faktörler

STK temsilcilerinin anlatılarında, çocukların kurumlardaki kararlara katılımını etkileyen olumlu ve olumsuz faktörler tespit edilmiştir:

- Görüşme yapılan STK temsilcilerinin gözünden kurumun çocuk algısı, çocuk katılımının temsilciler tarafından nasıl algılandığı
- Kurumun yapısı, mekânı, çalışanların kapasitesi, emek-zaman, bütçe ve projelerin yönetilmesine dair kurum içi dinamiklerden kaynaklanan faktörler
- Pandemi gibi dışsal dinamiklerden kaynaklanan faktörler

4.2.5.1. Çocuk ve Çocuk Katılımı Algısı

Çocuğun ve çocukluğun nasıl algılandığı çocuklarla olan iletişimi, çocuğa yönelik tutum ve yaklaşımı şekillendirmektedir. Bu da çocuk katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Tüm bunların yanında yetişkin ve çocuk etkileşiminde yetişkinin rolü ve çocukla temas ettiği bağlam ve ortam da çocuğa yönelik tutum ve yaklaşımı etkilemektedir (Clark ve Percy-Smith, 2006). Görüşme yapılan kurum temsilcileri, gönüllü olarak başlayıp profesyonel çalışan olarak devam etmiş kişilerdir. Çocuklarla temas ettikleri bağlamlar çeşitlidir. Gönüllülük bağlamında kurulan ilişkiler zamanla profesyonel ya da uzmanlık içeren bir bağlama geçmiştir. Bu bir yandan kurumun kültürünün sürekliliğini sağlarken diğer yandan da çocuklarla çalışmaya yönelmelerini destekleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Motivasyon kaynağı olarak “*çocuklardaki etkiyi görebilmek daha anlamlı*” ve “*çocuğun zihni çok taze bir zihin sünger gibi gerçekten iyi de kötü de ne verirse onu sünger gibi çeken bir yapıya sahipler*” gibi ifadelerle çocukların gelişimine işaret edilmiştir. Bu görüşler, STK temsilcilerinin çocuk algısına dair bazı noktaları düşündürmektedir. Çocukların, çevresindeki yetişkinlerden etkilendiği bir gerçek olmakla birlikte yeni çocukluk sosyolojisi literatüründe vurgulandığı gibi bu etkilenme süreci tek taraflı değildir. Yani çocuklar öğrenme süreçlerinde yalnızca pasif birer alıcı değildir. Aksine bu süreci çeşitli şekillerde dönüştürebilirler. Diğer yandan çocukların zihinlerinin sünger bir yapıya benzetilmesi çocuğu pasif bir alıcı

olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte *“hayatlarında onları destekleyici pencereler açalım istedik”* ifadesi yetişkinin konumunu eşlik eden, kolaylaştıran boyuta taşımaktadır. Bu iki arada kalan bir bakışa işaret etmektedir. Bir temsilci, *“Kendimi iyileştirdiğim bir yer gibi oluyor. Hani o çocuklara o alanı açmak sanki kendime de o alanı açıyorum, kendi çocukluğuma da o alanı açıyorum”* diyerek çocuklarla çalışmayı kendi iç yolculuğundaki anlamlarla ifade etmiştir. İç yolculuktan doğan bu yaklaşım STK temsilcisinin kurumda temas halinde olduğu çocuklara kendilerini ifade edebilecekleri alanı açması için motivasyon kaynağı oluşturabilir.

Çocuğun kurumdaki yeri nedir sorusuna cevap olarak genellikle çocuklarla çalışmanın sonuçlarının uzun vadede etkisine odaklanıldığını söylemek mümkündür. *“Çocukların ileride yetişkin olduklarında renklerinin neler olduğunun farkında olduklarını ve hayata bu renkleri ile ilerlemeye karar verebileceklerini göstermek isteyen bir kurumuz.”* gibi ifadelerle kendilerini tanıma yolunda eşlik etmek vurgusu da yapılmıştır. Diğer yandan baş etmesi zor deneyimler yaşamış çocukların dayanıklılıklarını arttırmak amacıyla çocuğa ve çocukla temas halindeki herkese hizmet verildiği, çocuklar için çalışmaların yapıldığı da ifade edilmiştir. Çocuğun kurumdaki yeri, *“çocuğun kendisi olmasına alan açtığımız bir yer.”* olarak da tarif edilmiştir. Çocuğun hizmet alan bir yerden konumlanması, kurulan bağın uzmanlık/profesyonellik boyutunda kalmasına, özne-özne ilişkisinin kurulmasına engel teşkil edebilmektedir. Aynı zamanda STK’larda sıklıkla kullanılan faydalanıcı, yararlanıcı, hizmet alan gibi kavramların çocuklarla kurulan ilişkideki bağlamını ve katılım pratiklerini nasıl etkileyebileceğini düşündürmektedir. Zira hizmet veren-hizmet alan konumlanması yetişkin-çocuk arasındaki güç ilişkisi ve hiyerarşik boyutu pekiştirmektedir. Bu haliyle çocuk bir özne olmaktan çıkabilmektedir. Görüşülen STK temsilcilerinden biri *“Bireyin birey olmadan önceki ilk hali çocuk olmak ve çocukla çalışmak aslında toplumu şekillendirmek bir yerde toplumu şekillendirebilmek, topluma katkıda bulunabilmek.”* ifadesiyle çocukları geleceğe yönelik hazırlamaya işaret etmektedir. Birey olma yolunda olan, gelecekteki yetişkin olarak çocuğun bugünden hazırlanması gerektiği düşüncesi hem bireysel hem de toplumsal boyutta

gelecekteki katkılarına odaklanmaya sebep olmaktadır. Çocukların katılımı ise çocuğun bugünden kendisini etkileyen her türlü karara etki edebileceği anlamına gelmektedir. Geleceğe odaklanmak, bugünü kaçırmaya yol açmaktadır. Çocukların kararlara katılımının önünde engel teşkil edebilmektedir.

Çocuk katılımını nasıl algılandığı ya da tanımlandığı, çocuk katılımının hayata geçmesine etki etmektedir. Çocuk katılımı denildiğinde etkinliklere/faaliyetlere katılım olarak algılanması ise katılımın önündeki engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şeyi söyleyebilirim bizde katılım evet katılım da zaman zaman zor oluyor ama bir yandan da devamlılık zor olabiliyor. Mesela özellikle bir grup seansı 10 hafta sürüyorsa veya işte bireysel seansları her hafta düzenli olarak işte o yatırımı yapmak. Her hafta o çerçeveye uymak bunda da zorlandıklarını görüyorum ben yararlanıcılarımızın. Katılımın yanında bir yandan ona devam etmek istediği belki ya da işte ona tamamen böyle commit (söz vererek) ederek bir şeyi sürdürmek zor gelebiliyor. (Maya Vakfı temsilcisi)

Katılımın faaliyetlere katılım olarak algılanması katılımcı pratikleri sınırlayabilir. Bunun yanında 4.2.2. İfade bölümünde de bahsedildiği üzere, katılım; etkinlik kurallarını belirlemek, atölyelere dair geri bildirim almak, çocukların gelişimlerini izlemek gibi amaçlarla yapılan çocuklara danışma süreci olarak da algılanmaktadır. TTM'nin hedefleri içerisinde “*karar alma mekanizmalarına çocuk, genç ve kadınların da katılımının sağlanmasına katkıda bulunmak; Merkez’le ilgili kararlarda da bu ilkeyi gözetmek*” (Tarlabaşı, “Hakkımızda”, t.y.) maddesi yer almaktadır. TTM'nin Çocuk Katılımı Politika Belgesi’nde çocuk katılımı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Katılım, çocuğun kendini etkileyecek kararlara dahil olması için güçlendirilmesini ve kapasitesinin artırılmasını teşvik eden bir süreçtir. Katılım ayrıca kendini ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü ve temel sivil hakları içerir.”

Katılımın net bir şekilde tanımlanması ve kurumun politika belgesinde yer alması, bir yandan da çocuk algısı, çocuk katılımı ve çocuk güvenliği gibi kavramların gönüllüler ve çalışanlarla konuşulması çocuk katılımı kavramına dair algının dönüşümüne destek olabilir. Katılımın bir süreç olarak tanımlanması ve kurumun hedeflerinden biri olarak konumlandırılması TTM'nin çocuk katılımı pratiklerindeki çeşitliliğin oluşmasına destek olmaktadır. Aynı zamanda çocuk katılımının kurum içinde yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

4.2.5.2. Kurum İçi ve Dışsal Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler

Kurumların yapısı, mekân, çalışanların ve gönüllülerin kapasitesi, emek-zaman ve bütçe anlamı çocuk katılımının hayata geçmesinde önemli rol oynamaktadır. Katılımcı uygulama örneklerinde de görüldüğü gibi anlamlı katılım, tüm paydaşların sürecin tasarlanmasında birlikte çalışması, kurumların koşullarının ve ihtiyaçlarının anlaşılması, gönüllülük esasına dayanması katılımcı mekanizmaların geliştirilmesi ve var olanların güçlendirilmesi ile mümkündür (Kılıç, 2015).

Kurumların yapılarını incelediğimizde TTM'nin çocuk katılımını tüm süreçlerine içkin bir yaklaşım olarak benimsediğini söylemek mümkündür. Kurumun politika belgelerinde çocukların bütün süreçlerde aktif rol oynamalarını destekleyecekleri belirtilmektedir. Bu yaklaşım, oryantasyondan başlayarak uygulamada ve gönüllülere yönelik eğitimlerde aktarılmaktadır. TTM'nin yatay örgütlenme modelinin katılımcı pratikler geliştirmesinde önemli etkiye sahip olduğu söylenebilir. Mavi Kalem'in politika metinlerine erişilemediği için bu konuda yorum yapmak mümkün değildir. Maya Vakfı'nın Çocuk Koruma Politika belgesinde ise "Çocukların, toplumla ilgili olarak her türlü yönden katılım gösterme ve yararlanma hakkı olduğunu savunur." maddesi yer almaktadır. Kurumların metinlerinde katılıma işaret eden ifadelerin yer alması olumludur.

Kurumların örgütlenme modelleri de katılımcı pratiklerin hayata geçmesinde etkili olabilmektedir.

"TTM'de ben ilk yönetim kurulundan birkaç kişiyle tanışınca hem çok gençler ve böyle yani gönüllü gibilerdi, benim gibilerdi. Şey yani öyle

aramızda hiyerarşik bir şey hiç hissetmemiştim ve sonra şeye de dahil oldukça özellikle o politika belgesini oluşturma sürecinde o komitede yer aldığımda iyice şeyi fark ediyordum yani hani yönetim kurulu sadece aslında çalışanları, işte gönüllüleri yani ekibi destekleyen bir konumda.”
(TTM temsilcisi)

Yönetim Kurulu, gönüllüler ve çalışanlar arasındaki iletişim, gönüllülerin çalışmalara dair kararlarda söz sahibi olabilmesi, kurumdaki yetişkinler arasında da katılımcı yaklaşımın benimsendiğini, bu da yetişkinlerin katılımcı pratikleri deneyimledikleri bir ortamda olduklarını göstermektedir. Yetişkinlerin ihtiyaçlarını ve görüşlerini ifade edebildiği ortamlarda çocuk katılımının hayata geçmesi çok daha kolaydır. Çünkü bu sayede yetişkinler bu pratikleri çocuklara aktarabilmekte, çocuklarla özne-özne ilişkisini kurabilmektedir. Mavi Kalem ve Maya Vakfı daha dikey bir örgütlenme modeline sahiptir. Kurumların organizasyon yapısının aktarıldığı 4.1. Kurumların Yapısı ve Faaliyetleri bölümünde de bahsedildiği üzere Mavi Kalem’in aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olan Genel Direktör ve direktöre bağlı program yöneticilerinden oluşan Yürütme Kurulu, kurumun karar mekanizmasını oluşturmaktadır. Mavi Kalem, ihtiyaçların aktarılacağı bir veri tabanı üzerinden bilgi akışını sağlamaktadır. Maya Vakfı’nda da benzer şekilde bilgi akışını sağlayacak bir veri tabanı mevcuttur. Böyle bir mekanizmanın kurulması çocukların görüşlerinin etki edebilmesi açısından önemlidir. Bir yandan da bu yapılar çocukların doğrudan erişebildiği yapılar değildir. Maya Vakfı açısından bu bilgi akışının çocuklar tarafından bilinen bir mekanizma olduğunu söylemek zordur. Mavi Kalem için de var olan verilerden bu çıkarımı yapmak pek mümkün görünmemektedir. Her kurumda çocukların doğrudan görüşlerini ifade edebilecekleri, gündelik hayatın bir parçası olan çocuk dostu alternatif mekanizmalara ihtiyaç vardır.

Bir diğer faktör ise çalışanların sayısı ve kapasitesi ile ilgilidir. TTM’nin diğer iki kurumdan farklı olarak, çalışan sayısı 3 ila 6 arasında değişmektedir. Kaynaklara erişimdeki kısıtlılıklar ve proje bazlı çalışmanın bir getirisi olarak çalışan sayılarında dönemsel olarak artış ya da azalış mevcuttur. Bu durum Mavi Kalem ve

Maya Vakfı için de geçerlidir. TTM çalışanlarının bir kısmının yarı zamanlı olması, var olan iş yükü düşünüldüğünde kurumdaki çocuk katılımının olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir.

“Hem öyle hem de aslında şey de biraz yani kurumdaki çoğu kişi yarı zamanlı çalışıyor mesela bizde. Biraz öyle bir şeyin de yani hani gerçekten o alanı o kadar çocuk dostu kurgulayabilecek miyiz? Çocuk dostu kurgulayabilecek vaktin olmayabiliyor. Çünkü belli bir zamanın var. Onunla orada bu kadar konuşabiliyorsun falan. Daha böyle işte çeşitli yöntemlerle çeşitli araçlarla belki daha da çocuğun rızası olup olmadığını öğrenebilirsin belki. Bunu daha fazla alan açabilirsin ama bazen bu olmayabiliyor.” (TTM temsilcisi)

Yine buna bağlı olarak kurum çalışanlarının çalışma süreleri ile iş yükü arasındaki dengesizlik sebebiyle katılım pratiklerin planlanması için ayrılacak yeterli zaman bulunamamaktadır. Bu da anlamlı çocuk katılımı için oldukça önemli bir aşama olan hazırlık aşamasının sekteye uğramasına, bazı durumların göz ardı edilmesine ya da yapılamamasına sebep olmaktadır. Çalışan sayısının orta ölçekli düzeyde olduğu Mavi Kalem ve Maya Vakfı’nda yeterli çalışan sayısının olması, kurumlardaki anlamlı katılım süreçlerinin gerçekleşmesi için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Zira STK çalışanlarının çocuk ve çocuk katılımı algısı, iş yükü gibi olumsuz olarak etki eden faktörler her kurumda karşımıza çıkmaktadır. Buradan çıkarılabilecek sonuç, katılımın bir süreç olduğu şeklinde yaklaşılması, her kurumun kapasitesine uygun bir planlamanın mümkün olabileceğine inanılmasıdır. Bu da çocuk katılımına gereken önemin ve ağırlığın verilmesi ile mümkündür.

STK temsilcilerine proje süreçleri ve fon verenlerle ilgili doğrudan soru sorulmasa da temsilcilerden bu konulara dair görüşler iletilmiştir:

“...fonlara baktığımızda fonların dağılımı, fonların kriterleri bizimle çalışma alanlarımızı belirleyen bir konu maalesef o yüzden ister istemez elbette bu yani bu noktada mülteciler ile çalışmaya devam ediyoruz.” (Mavi Kalem temsilcisi)

“Bir donörde şeyi hatırlıyorum. Bazı faaliyetleri dümdüz yapmak gerekiyordu falan gibi mevzular hatırlıyorum. Yani donörün beklediği şeyden falan ama mesela oralarda bizim böyle işte katılımı, güvenliği gibi mevzulara takıldığımız yani şey çok belliydi yani hani işte katılımı, güvenliği falan göz önüne alarak hareket ettiğimizde çok uzayacaktı süreç. İşte onay almalar falan filan bir şeyler. Oralari iyi kurmalar ama onu göze alarak öyle yapmıştık... Bazen şey fon veren kurumlar o kadar umursamıyor ki yani ne yapıldığına bakıyor yani nasıl yapıldığıyla o kadar ilgilenmiyor ki sadece veriye falan odaklanıyor. Kaç tane atölye yaptın kaç tane çocukla nasıl yaptın falan. Nasıl korudun çocuğu falan çok şey olmuyor. Oralardan yani ona rağmen yani dikkat etmek yüzde yüz şey olmuyor. Bilmiyorum ama dikkat etmeye çalışıyoruz yani olabildiğince güvenli olması için.” (TTM temsilcisi)

Bu aktarımlara göre, fon veren kurumların kriterleri ve beklentileri, proje raporlama süreçleri STK’ların çalışma alanlarını ve faaliyetlerin planlanmasını etkilemektedir. Fon veren kurumların çocuk katılımını odağına alması ve önceliklendirmesi katılımcı pratiklerin yaygınlaşmasında etkili olma potansiyeline sahiptir. Bir yandan da fon verenlerin STK’ların katılımcı pratiklerine etkisinin tartışmaya açılması da gerekmektedir. Katılımcı çocukların sayılardan ibaret olarak görülmesi, çocukların araçsallaştırılmasına ve sivil toplumun nesnesi olarak kalmalarına sebep olmaktadır. Halbuki çocuklar STK’ların dert edindikleri konuların öznesidir ve bu süreçlere etki edebilmeleri gerekir. Mikro-Fon programı örneğinde olduğu gibi çocuk katılımı proje süreçlerinin önemli bir parçası olarak görülmelidir.

Bir diğer önemli faktör ise Covid-19 pandemisidir. Görüşmelerin yapıldığı dönem, kurumların Covid-19 sonrası kademeli olarak yüz yüze çalışmalarına geri döndüğü bir sürece tekabül etmekteydi. Kurumlar çalışmalarının önemli bir kısmını uzaktan yürütmeye devam ediyordu. Kriz dönemlerinde, çocukların ihtiyaçları ve sorunlarının tespitinde, sorunun öznesi olan çocukların katılımını gözetmek çoğunlukla ikinci planda kalabilmektedir (UCLAN, 2020). Buna yönelik olarak

görüşme yapılan kurumlarda da benzer bir durum olduğu görülmüştür. STK temsilcileri Covid-19'un etkilerini şu şekilde aktarmaktadır:

"...Almamız gereken o görüşlerin, çizdiğimiz sistemin tabanıyla o zamanki taban artık birbirinden tamamen ayırdı ve o zaman şunu anladık. 1 dakika biz çocukla belki de yüksek yarar analizi yapmamalıyız. Şu an buna ihtiyaç yok...Karnı aç olan bir insanın sinemaya götürmeye çalışmak gibi bir şey oldu, insanların temel ihtiyaçları o kadar çok arttı ki hatta bizim şöyle bir hipotezimiz oldu. Pandemiye kadar aradan 10 yıl geçmişti ve 10 yıl içerisinde özellikle Suriye krizi ile gelen arkadaşlarımıza baktığımızda en azından o Maslow'un o iki basamağını biraz geçmiştik artık. Biraz kendi varoluşlarını gerçekleştirebilme süreçlerine, burada olumlu yaşayabilme süreçlerine dair sosyal çalışmaları yapabiliyorduk. Pandemi tamamen tekrar geriye düşürdü herkesi." (Mavi Kalem temsilcisi)

"Tabii pandemi başladığımda bunların hepsinin durdurduk. Başında pandemi başında ve tamamen uzaktan danışmanlık üzerinden işte grup seanslarını zoom üzerinden yapmaya başladık ve daha kısa ihtiyaca yönelik şekilde devam ettirdik. Bireysel seansların tümü uzaktan danışmanlığa geçti. Aile oturumları aynı şekilde uzaktan devam etmeye başladı. Ama şimdi yavaş yavaş artık yani 2021'de geçen sene de buna başlamıştık." (Maya Vakfı temsilcisi)

"Çocuklara şeyi söyledik işte G. odak kişisi herhangi bir şeyde, şuyunuz olduğunda onunla iletişime geçebilirsiniz. Bir süre bununla ilgili bir aktarım oldu çocuklara ama şey demiştik kendimize bununla ilgili bir mekanizma kuralım. Bunu çocuklara sormuştuk. İşte çeşitli fikirler de gelmişti ama onu ortak şeyini kuramamıştık o zaman bir sürü başka sebepten ötürü işte yoğunluk vs. Tam biz bunun üzerine çalışalım demiştik ama sonra korona oldu zaten. Sonra çocuklarla görüşemiyor olduk. Evet koronanın inanılmaz etkisi var bence. Evet zaten tam odak kişisi falan seçildi. Bir ay sonra falan korona oldu." (TTM temsilcisi)

Kurumlardaki Covid-19 deneyiminde, çocukların temel ihtiyaçlara erişememesi neticesinde katılımcı pratiklerden vazgeçildiği görülmektedir. TTM örneğinde ise Covid-19 şartları, kurumun çalışan sayısının sınırlı olması ve acil ihtiyaçların artması çocuk güvenliğinde kurulması planlanan mekanizmanın hayata geçmesinde engel oluşturmuştur. Mavi Kalem temsilcisi, temel ihtiyaçların önceliklendirildiğinin altını çizerek, katılımın bu ihtiyaçlardan sonra gelebildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Çocuk Danışma Kurulu'nun çalışmalarının sekteye uğradığını ve devam edemediğini söylemiştir. Bu, 2.3. Uygulamada Çocuk Katılımı bölümünde incelenen Plan International örneğinde olduğu gibi çocukların temel ihtiyaçlarına yönelik müdahalelere katılımlarının önünde engel teşkil etmiştir. Çocuklar, ihtiyaçlarını en iyi şekilde belirleyebilecek ve ifade edebilecek olanlardır. Kriz dönemlerinde ifade alanlarının ikinci plana atılması söz konusu temel ihtiyaçların karşılanmasında da çocuğu pasif bir alıcı konumuna itmektir. Bu da çocukların risk altındaki, dezavantajlı kılınmış hallerini damgalama yoluyla pekiştirme riski oluşturarak toplum yaşamına ve kamu hizmetlerine erişimlerine ket vurmaktadır. Aksine böylesi dönemlerde bireysel ya da gruplar halinde çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri alanların açılması, çocukları yalnızlaşmasının ve çaresiz hissetmelerinin önüne geçerek aktif olarak kendileri adına konuşmalarını sağlayabilir.

Çocukların katılımının hayata geçmesi için katılımı etkileyen her türlü faktörün anlaşılması ve ele alınması gerekmektedir. Bu faktörler farklılık ve ortaklıklar gösterebildiği gibi, yine çözümleri de her kurum için değişiklik gösterebilmektedir. Kurumların kendi ihtiyaçlarını, fırsat ve sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak adımlar geliştirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kurumların birbirlerinden öğrenme alanlarının açılmasına ihtiyaç vardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çocuklara yönelik geleneksel bakış açıları çocukları deneyimsiz, korunmaya muhtaç, yetişkinler tarafından eğitilmesi ve yön verilmesi gereken pasif alıcılar olarak görür. BM ÇHS, çocukları kendi yaşamlarını etkileyebilen, hak sahibi bireyler olarak tanımlayarak yetişkin merkezli bakış açısının ve yetişkinlerle çocuklar arasındaki dikey güç ilişkisinin sorgulanması ve dönüştürülmesine yol açmıştır. Bu çerçevede çocuk katılımı, çocukları etkileyen her meselede çocukların görüşlerini ifade etmesi, bu görüşlerin dikkatle ve özenle dinlenmesi, görüşlerin dikkate alınması ve bu görüşlerin karar almada etkili olmasını içermektedir. Çocukların kararlara katılımını kolaylaştırmak ve yetişkinlere rehber olmasını sağlamak için pek çok model geliştirilmiştir. Bu alanda Roger Hart'ın katılım merdiveni ve Laura Lundy'nin çocuk katılımı modelleri dikkate değerdir.

Çocuk katılımının hayata geçmesinde hükümetlerin merkezi rolü vardır. Aynı zamanda tüm yetişkinlerin de sorumluluğundadır. Ailede, okulda, kentte, sokakta, politikalar oluşturulurken pek çok yerde çocukların görüşlerini özgürce ifade ettiği ve görüşlerin ciddiye alındığı alanların çoğalması gerekmektedir. Çünkü katılım bir süreçtir ve kültürün parçası oldukça gerçekleşebilir. Çocukların katılımının hayata geçmesinde en önemli aktörlerden biri de STK'lardır. STK'ların, ÇHS ilkelerini benimsemesi ve çocukları hak sahibi bireyler olarak görmesi gerekmektedir. Kendi faaliyetlerinde ve iç işleyişlerinde çocukların görüşlerini dinlemeleri, bu görüşleri dikkate almaları gerekmektedir. Bu, çocukları etkileyen her alanda, çocukların gelişim düzeyleri ve yaşlarına uygun yöntem ve araçlarla, sistemli ve düzenli katılım mekanizmalarının ver olması, çocukların dinlenmesi ve görüşlerinin yaşamlarına etki etmesi ile mümkündür.

Bu çalışmada temel amaç, çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının kendi iç işleyişlerinde ve faaliyetlerinde çocuk katılımını hayata geçirmeye yönelik yaptıkları çalışmaların neler olduğu, nasıl süreçler izledikleri ve bu özelde hangi olasılıklar ve sınırlılıklarla karşılaştıklarını belirlemek ve çocuk hakları perspektifinden değerlendirmektir. Bu amaçla çocuk alanında çalışan Mavi Kalem,

Maya Vakfı ve TTM’de çocuklarla birebir çalışan sorumlularla derinlemesine birer görüşme yapılmış ve bu görüşmeler betimsel ve sistematik analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Analiz ışığında elde edilen temalar doğrultusunda kurumların bülten, rapor, kılavuz ve rehberleri incelenmiş ve görüşmelerdeki verilerle karşılaştırılarak destekleyici ve alternatif açıklamalara olanak tanıyacak alanlar tespit edilmiştir. Bulgular; Laura Lundy’nin çocuk katılımı modeli, Roger Hart’ın katılım merdiveni modeli ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin ilkeleri çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu çalışma sonucunda, görüşülen ve çocuk alanında çalışan üç ayrı kuruluşa ağırlıklı olarak çocuklardan faaliyetlere dair görüş alındığı, daha sistemli ve düzenli işleyen geri bildirim mekanizmalarına ihtiyaç olduğu ve çocukların karar alma sürecinin başından sonuna dahil oldukları alanların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Çocukların katılım alanlarının danışma düzeyinin ötesine geçmesine ihtiyaç vardır. Türkiye’de toplumsal hayatta ve çocukların yer aldığı ya da çocuklar için çalışan kurumlarda çocukların katılımının kısıtlı olduğunu hatta neredeyse olmadığını söylemek mümkündür. Çalışmaya katılan temsilcilerin çalıştığı STK’larda çocuklara danışılması Türkiye’deki çocuk katılımı deneyimlerinin kısıtlı oluşu göz önünde bulundurulduğunda önemlidir. Katılım olarak ifade edilen süreçlerin çocuklara danışma boyutunda kalması, daha katılımcı bir kültüre, sistemli ve etkin çocuk katılımı alan ve mekanizmalarına ve yetişkinlerin çocuk algısının çocukları eşit bireyler olarak gören biçimde dönüşmesine ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmaya katılan STK temsilcilerinin çalıştığı üç kurumun faaliyetlerine katılan çocukların görüşlerine çeşitli alanlarda ve aşamalarda başvurulmaktadır. Kurumdan kuruma farklılık gösterse de ortak olarak atölyelere/etkinliklere dair istek ve fikirler araştırılmakta, proje tasarımındaki ihtiyaç analizi aşamasında çocukların görüşleri alınmaktadır. Roger Hart’ın sekiz basamaktan oluşan katılım merdiveninin ilk üç basamağı (manipülasyon, dekorasyon ve maskotluk) Katılım Modelleri ve İlkeleri bölümünde de üzerinde durulduğu gibi, neyin katılım olmadığını gösterir. Yapılan görüşmelerde, STK’larda bu ilk üç basamağa dair herhangi bir anlatıya rastlanmamıştır. Kurum temsilcilerinin paylaştığına göre çeşitli çalışmalarda katılım merdiveninin beşinci basamağında yer alan danışarak bilgilendirme

uygulamalarına sıklıkla başvurulmaktadır. TTM’de ise uygulama örneklerinin diğer üst basamaklara (6. basamak yetişkinler tarafından başlatılan, çocuklar ile paylaşılan ve 8. basamak çocuklar tarafından başlatılan ve yetişkinlerle ortak alınan kararlar) denk gelmektedir. Yöntem ve araçlar ise sözlü geri bildirim, memnuniyet anketleri, şikâyet kutusu, çocuk danışma kurulu ve çocuk kulübü şeklinde sıralanabilir. Her üç kurumda da sözlü geri bildirim almak, atölye öncesinde/sonrasında atölyenin/etkinliğin gidişatının nasıl olduğunu öğrenmek amacı ile yapılmaktadır. Katılımı danışma düzeyinden çocuklarla iş birliği yapılan düzeye taşıyabilecek adımların atılmasına ihtiyaç vardır. Bu da çocukların görüşlerinin nasıl değerlendirildiğine dair daha açık ve şeffaf şekilde bilgilendirildikleri, karar alma süreçlerine aşina hale gelecekleri alanların açılması ile mümkündür. Mavi Kalem’de çalışan ve görüşmelere katılan temsilcisinin paylaşımlarına göre, katılım pratiklerinin çeşitlenmesi ve kurum kültürünün bir parçası haline gelecek adımların atılmasına ihtiyaç vardır. Maya Vakfı’nda çalışan ve görüşmelere katılan temsilcinin paylaşımlarına göre daha sistemli ve düzenli bir geri bildirim mekanizmalarına ihtiyaç vardır. TTM kurumunda çalışan temsilcinin paylaşımları ise kurumdaki katılım pratiklerinin çok çeşitli olduğunu ve çocukların farklı aşamalarda kararlara dahil olmak için çeşitli alanlara sahip olduğunu ancak daha sistemli ve takip edilebilir mekanizmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur.

Kurum temsilcileri, katılım süreçlerini aktarıırken hazırlık sürecinin varlığından doğrudan söz etmemiştir. Atölye programlarında çocuk hakları, iletişim, özgüven geliştirme, problem çözme gibi çocukların kendilerini ifade etmelerine destek olacak ve hakları konusunda güçlendirecek çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Katılım örneklerinde de bahsedildiği üzere çocukların hem bireysel hem de grup olarak katılım pratiklerine hazırlanmaları gerekmektedir. Bu hazırlık aşaması yalnızca çocuklarla sınırlı olmamalıdır. Çocuklarla temas halindeki yetişkinlerin de belirli bir hazırlık aşamasından geçmesi gerekmektedir. Bu sayede güçlenen yetişkinler, katılımcı bir araç olarak görülmemiş ancak halihazırda uygulanan pratikleri de gözden kaçırmayarak katılım alanlarına dönüştürebilir. Örneğin, Maya Vakfı’nda bulunduğu bahsedilen ve çocukların seans ve etkinliklerden önce beklemesi işlevini gören kucaklayıcı oda, katılım mekanizmasının bir parçası olma

potansiyeline sahiptir. Odada bulunan şikâyet kutusunun çocuklarda karşılık bulması için yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun için çocukların görüşlerine ve iş birliğine ihtiyaç olduğu açıktır. Bir yandan da sadece şikâyet mekanizması ile sınırlı kalmayan, kucaklayıcı odanın çocuklara verdiği güven ortamından beslenen, çocukların kendilerinin belirleyebileceği ifade araçlarının yer alması, bu alandan gelecek taleplerin sistemli ve düzenli şekilde takip edilmesi, değerlendirilmesi ve çocuklara geri bildirim verilmesine alan açacaktır. Bir diğer örnek ise TTM temsilcisinin “ara sohbetler” olarak adlandırdığı bireysel olarak çocukların görüşlerini aktarabildikleri kendiliğinden gelişen katılım aracıdır. Bu araç katılım mekanizmasının bir parçası olarak tanımlanır ve sistemli hale getirilirse bireysel olarak kendini ifade etmek isteyen çocukların görüşlerini aktarabildikleri ve bu görüşlerin etki ettiği bir mekanizmaya evrilebilir. TTM’nin güçlü ve uzun soluklu bir katılım kültürü ve deneyimi mevcuttur. Bu deneyimle sistemli ve takip edilebilir bir mekanizmaların oluşturulması kurumdaki her çocuğun sözünün kurumun çalışmalarına etki edebilecek hale gelmesi için oldukça önemlidir. Mavi Kalem temsilcisinin paylaşımları Çocuk Danışma Kurulu’nun yeniden hayata geçmesi için özel bir çabaya ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Pandemi gibi kriz dönemlerinde kurulların çalışmalarının ikinci plana atılmaması için önlemler alınması gerekmektedir. Bir yandan da kuruldaki çocukların görevlerini devredebilecekleri adımların oluşturulması devamlılığın sağlanmasına destek olabilir. Mavi Kalem’de kurumun çalışmalarına katılan yetişkinlerden oluşan, kurumun sağladığı hizmetleri ve çeşitli bilgileri yaygınlaştırmak için oluşturulan gönüllü grupları mevcuttur. STK’larda çocuk gönüllülüğü çok yaygın değildir (Beyazova ve Durmuş, 2020, s.162). Böyle bir yapılanmanın çocuk katılımı ilkelerine uygun çocuk dostu versiyonu çocuklardan oluşan ve çocukların belirlediği konularda çalışan gönüllü grupları modeli olarak hayata geçmesi örnek teşkil edebilir. Danışma kurulu, danışma toplantıları, etkinlik öncesinde/sonrasında geri bildirim alınması gibi danışma odaklı araçlara ek olarak, çocuklarla iş birliği ile grupların kurulması danışma düzeyinden çocuklarla iş birliği düzeyine geçişi sağlayabilir. Hatta bu sayede çocuklar, kendileri örgütlenebilir, kendi sorunlarının çözümünde aktif rol oynayabilirler. Böyle bir yapılanma ile çocukları hizmet alan

bir konumdan politik bir özne olan konuma geçişi desteklenebilir (Beyazova ve Durmuş, 2020, s.163).

Üç kurumun da toplum merkezi modeli üzerinden çalışmalar yürütmesi ve mahalle odaklı bir yaklaşıma sahip oluşu çocuk katılımını geliştirmek açısından bir avantajdır. Küçük toplulukların ortak sorunlarını konuşabildiği, buradan güçlenerek kendi sözlerini oluşturdukları bir alana evrilmesi için katılımcı pratiklerin kurumların her adımlarında yaklaşım haline gelmesi gerekmektedir. Tüm bunların yanında çocukların dahil olduğu her kararın kapsamı, kalitesi ve etkisi izlenmeli; değerlendirilmeli ve uygulamalar sürekli gözden geçirilmelidir. Çocukların izleme süreçlerine dahil olması gereklidir. Kurumlarda bu odakta bir çalışmaya rastlanmamıştır. İzleme-değerlendirme, daha ziyade hizmetlerin geliştirilmesi, fon verenlere yönelik raporlamada kullanmak ya da çocukların gelişimlerini ölçmek amacıyla yapılmaktadır. Katılım da bu sürecin aracı olarak görülmektedir. Diğer yandan fon verenlerin yaklaşımının, beklentilerinin ve proje odaklı yaklaşımın katılıma etkisinin ileride yapılacak çalışmalarda tartışmaya açılması gerektiğini düşündürmektedir.

Katılımın bir süreç olduğu göz önünde bulundurularak yaklaşılması, kurumların çalışmalarına yönelik öz eleştiride bulunabilmesi katılım pratiklerinin geliştirilmesini destekler. Burada kurumların amaç ve hedeflerinin etkisine değinmek gerekir. Yapılan görüşmeler katılım kurumları için bir amaç olarak tanımlanmadığında, çocukların kurum çalışmalarında özne olmaktan çok hizmet alan olarak konumlandırıldığını göstermiştir. Bu da katılımın hizmetlerin iyileştirilmesi ya da gelişimin takip edilmesi odaklı, danışma boyutunda kalmasına neden olmaktadır. STK'larda sıklıkla kullanılan faydalanıcı, yararlanıcı, hizmet alan kavramları da bu durumu pekiştirmektedir. Katılım kurum için temel bir amaç olarak görüldüğünde ise katılım pratiklerinde de çeşitlilik görülmektedir. Öz eleştiri ve değerlendirmeye açık olma da katılımcılık için önemlidir. Kurum içinde çalışanlar, yöneticiler, gönüllüler ve kurumdan destek alanlar gibi farklı taraflarla çocuk katılımı ve çocuk algısına dair tartışma ve değerlendirme ortamının yaratılması katılım süreçlerini besleyebilir. Katılıma döngüsel bir yerden

yaklaşmak; katılımcı pratikleri değerlendirmek ve çocukları da bu sürecin parçası haline getirmek kısaca katılımı amaç olarak ele almak anlamlı katılım pratiklerinin gelişmesini sağlayabilir.

STK temsilcileri ile yapılan üç görüşmeye ve kurumların dokümanlarının analizine dayanan bu çalışma, niteliksel bir çalışma olması sebebiyle hem incelenen kuruma yönelik hem de Türkiye’de çocuk alanında çalışan tüm STK’lar üzerine genel bir yorum yapmayı engellemektedir. Bilgiler kurum çalışmasının aktarımları ile sınırlıdır, her kurumun web sitesinde yeterli bilgi mevcut değildir. Örneğin Mavi Kalem’in, politika metinleri web sitesinde bulunmamaktadır. Bu belgeler görüşme esnasında talep edilmiş kurum içi belge olması sebebiyle paylaşılmamıştır. Bunlar, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ancak, Türkiye’deki çocuk alanında çalışan üç ayrı STK’da çocuklarla doğrudan çalışan temsilcilerin çocuk katılımı kurumlarında nasıl hayata geçirdiklerini, karar süreçlerinin hangi aşamasında yer aldıklarını, bunu yaparken ne tür yöntem ve araçları kullandıklarını; sistemli ve düzenli şekilde işleyen bir mekanizmanın olup olmadığını, katılımcı pratikleri ne tür faktörlerin etkilediğini ortaya koymanın, çocuk hakları kültürüne ve çocuk katılımının hayata geçmesine yönelik çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli sınırlılığı, tüm bu süreçleri deneyimleyen çocukların görüşlerinin aktarılamamış olmasıdır. Tüm bu süreçlerin çocukların gözünde nasıl algılandığını ortaya koymak katılımcı pratikleri anlamlı hale getirmek için önemlidir. Kurumlardaki çocuk katılımının, yetişkinlerin ve çocukların anlam dünyalarında nasıl karşılık bulduğunu karşılaştırmak, katılımcı pratiklerin çocuk dostu bir şekilde kurgulanmasına katkı sunacaktır. Çocukların gerçek anlamda katılımcı pratiklerle karşılaşmasını sağlayacaktır. Bu da çocuk katılımının danışma düzeyinden çocuklarla iş birliği düzeyine ve hatta çocuk önderliğindeki düzeylere erişebilmesine destek olacaktır. Bu çalışmada da anlaşıldığı üzere hem kurumların hem de katılım süreçlerinin öznesi olan çocukların deneyimine odaklanan çalışmalara ihtiyaç vardır. Kurumların birbirinden öğreneceği karşılaşma alanlarına, var olan deneyimlerin daha çok aktarılmasına olan ihtiyaç da vurgulanmalıdır. Diğer yandan Türkiye’de özellikle son yıllarda hem niceliksel

hem de niteliksel anlamda önemli gelişim göstermiş olan sivil toplum kuruluşlarının çocuk katılımı açısından faaliyetlerini değerlendirirken farklı kurumların bu gelişim sürecinde kazandığı yapısal özellikler ve geliştirdikleri kurum kültürleri önemlidir. Örneğin kurumların uluslararası, ulusal veya yerel düzeyde faaliyet göstermesi, savunucu eksenli ya da doğrudan hizmet verme hedefli çalışması gibi kurumsal yapıları farklılaştıran çeşitli özellikler bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Kurumsal yapıların ve kültürlerin incelendiği; buradan hareketle çocuk katılımına olan etkisinin incelendiği çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın geliştirilmeye açık olan alanlarından biri de bu noktadır.

Çalışmada görüldüğü üzere kurumlarda katılım, gündelik yaşamın bir parçası olmaktan ziyade belli konularda, belli alanlarda çocukların karşısına çıkan bir durumdur. Çocukların başlattığı ve yürüttüğü, yetişkinlerin dahil olduğu katılım pratikleri münferittir. Çocukların başlattığı ve yürüttüğü, yetişkinlerin dahil olmadığı katılım pratiklerine ise rastlanmamıştır. Çocuklara sormak/danışmak oldukça olumlu görünse de kurumların içerisinde doğal olarak varlık gösteren katılım atmosferinin ya da ikliminin nasıl yaratılacağını düşünmeye ihtiyaç vardır. Çocukların katılımı için bir etkinliğin sonunu ya da bir memnuniyet anketini beklemeden görüşlerini ifade edebildikleri, kendi ihtiyaçları için harekete geçebildikleri bir kurum ortamının yaratılması nasıl mümkün olabilir? Yetişkinler ve kurumlar bu gibi durumlarda nasıl bir yaklaşım sergilerse çocuklar katılım süreçlerini başlatabilir, katılımın nesnesi değil öznesi haline gelir? Bu çalışmanın, bu ve benzeri sorulara alan açması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

Aries, P. (1962). *Centuries of childhood* (R. Baldick, Çev.) London: Jonathan Cape.

Beyazova A. ve Durmuş G. (2020), “Abla Bir Daha Gelecek misin?” Türkiye’de Çocuklarla Gönüllülük Deneyimleri, Erdoğan E., Uyan-Semerci P., Yentürk N. ve Yurttagüler L. *Türkiye’de Gönüllülük: deneyimler, sınırlılıklar ve yeni açılımlar*, (ss.133-164), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
<https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2020/11/GONULLULUK-291120.pdf>

Beyazova A., Tüzün I. ve Kılıç Z. A. (2016), Eğitimde Çocuk Katılımı: Türkiye’deki Olanaklara Dair Değerlendirme, Ed. Ercüment Erbay, *Çocuk Katılımı* içinde, (ss.67-90), Nobel Yayınları, Ankara.

Birleşmiş Milletler (1989), “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”,
https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009). *Genel Yorum No.12: Çocuğun Katılım Hakkı*, Erişim tarihi: 14.09.2021,
https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=435

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts, and London, England.

Bumin, K. (2013), *Batı’da Devlet ve Çocuk*. Çizgi Kitabevi: Konya.

Clark, A., Smith-Percy, B. (2006). Beyond Consultation: Participatory Practices in Everyday Spaces. *Children, Youth and Environments*, 16(2), 1–9.
<http://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.16.2.0001>

Creative Commons (2011). *Participation Models: A Chase Through the Maze* Citizens, Youth, Online, Erişim tarihi: 15 Ekim 2022.

<https://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2011/07/Participation-Models-20110703.pdf>

Corsaro, W. A. (2009). Peer culture. Qvortrup, J., Corsaro, W. A. and M. Honig (Eds.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Basingstoke: Palgrave, s. 301-315.

Çiftçi, C. (2011). Çocuk Hakları: Çocuklar Adına, Çocuklar İçin, Ö. Gökmen (Ed.) *Türkiye’de hak temelli sivil toplum örgütleri sorunlar ve çözüm arayışları*, STGM, Ankara, s. 209-266.

Demiral, S. (2020), Çocuklarla Evrensel Öğrenme: Çevrimiçi Çocuklukta Özneleşme Mekanizmaları, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Doktora Tezi.

Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı, (tarih yok), Erişim tarihi: 25 Eylül 2021, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>

Engels, F. (2010). İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu. Yurdakul Fidancı (Çev.). Sol Yayınları: Ankara.

Erbay, E. (2011). Türkiye’de çocuk haklarını tanıtmaya, yaygınlaştırma ve izlemeye yönelik uygulamaların eleştirel analizi ve bir model önerisi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi.

Erbay, E. (2019). Çocuk Hakları. Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.

Feinstein, C., Giertsen, A. ve O’Kane, C. (2010). Children’s participation in armed conflict and post-conflict peace building. B. Percy Smith ve N. Thomas (Ed.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. New York: Routledge, 53-62.

Genç Sesler (2020). "İlham Veren Yazılar -Türkiye’de Çocuk Katılımı ve Çocuk Hakları İl Komiteleri". Erişim tarihi: 15.05.2021. <https://www.gencesesler.org/turkiyede-cocuk-katilimi-ve-cocuk-haklari-il-komiteleri/>.

Gittins, D. (2015). The historical construction of childhood. An Introduction to Childhood Studies. Mary Jane Kehily (Ed.), Second Edition, New York: McGraw-Hill, 34-48.

Gündem Çocuk (2009). Türkiye çocuk politikası (çalıştay sonuçları). Ankara: Gündem Çocuk Derneği.

Hart, R. (2016). Çocukların Katılımı: Kuram ve Uygulamada Toplum Gelişimi ve Çevre Korumasında Genç Yurttaşları İçermek. Tülin Şener Kılıç (çev.). Nobel Yayınları: İstanbul.

Hill, M., Davis, J., Prout, A., Tisdall, K. (2004). Moving the participation Agenda forward. *Children and Society*, 18, ss.77–96.

İyi ki Varsın TTM Bilgi Notları (2022). Erişim tarihi: 26.01.2022, <https://iyikivarsinttm.org/category/bilgi-notlari/>

Göncü, A. (2019). Oyunda Büyüme: Çocuk Gelişimi ve Eğitimine Sosyokültürel Bakış. Ayşegül Turan (çev.), Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

James, A. (2009). Agency. Qvortrup, J., Corsaro, W. A. and M. Honig (Eds.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, (ss. 34-45), Basingstoke: Palgrave.

Jenks, C. (2015). The historical construction of childhood. Mary Jane Kehily (Ed.), *An Introduction to Childhood Studies*, (ss. 93-111), Second Edition, New York: McGraw-Hill.

Kümbetoğlu, B. (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları: İstanbul.

Lansdown G. (2005). Çocukların Gelişen Kapasiteleri, Save the Children-UNICEF, Giuntina: Florence
<http://www.cocukhaklariizleme.org/storage/app/uploads/public/5ef/5d4/b49/5ef5d4b49df25568184696.pdf>

Lansdown, G. (2009). The realisation of children's participation rights. B. PercySmith ve N. Thomas (Ed.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*, (ss.11-23), New York: Routledge.

Lundy, L. (2019). "İfade Hakkı" Yeterli Değil: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddenin Kavramsallaştırılması* . *Çocuk ve Medeniyet* , 4 (8) , (ss.87-106) . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57214/807908>

Maksudyan, N. (2015). 1895'ten 1915'e Ermeni çocuklar ve yetimler. *Toplum ve Bilim*, 132, (ss.33-49), İletişim Yayınları: İstanbul.

Malone, K., Hartung, C. (2010). Challenges of participatory practice with children. Edited by Barry Percy-Smith ve Nigel Thomas (Eds.), *A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice*, Routledge: New York.

Mavi Kalem (2020). Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Faaliyet Raporu, Erişim tarihi: 25 Kasım 2022, <https://www.mavikalem.org/wp-content/uploads/2021/04/Mavi-Kalem-FR-2020fi.pdf>

Mavi Kalem (t.y.) Mavi Kalem Hakkımızda, Erişim tarihi: 25 Kasım 2022, <https://www.mavikalem.org/mavi-kalem-sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-dernegi/>

Mavi Kalem (t.y.) Mavi Kalem Kız Çocukları Güçlendirme Atölye Serisi Nedir?, Erişim tarihi: 25 Kasım 2022, <https://www.mavikalem.org/wp-content/uploads/2022/04/Kiz-C%CC%A7ocuklari-Gu%CC%88c%CC%A7lendirme-Ato%CC%88lye-Serisi-Nedir.pdf>

Mayall, B. (2018). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi*. Beta Yayıncılık: İstanbul.

Maya Vakfı, (t.y.) Maya Vakfı Hakkımızda, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022, <https://mayavakfi.org/hakkimizda/>

Maya Vakfı, (t.y.) Maya Vakfı Project Lift, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022

<https://mayavakfi.org/photolift-2/>

Maya Vakfı, (t.y.). Maya Vakfı Tanıtım Broşürü, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022
<https://www.mayavakfi.org/wp-content/uploads/2020/10/maya-brosur-TR-dijital-12.05.2020.pdf>

Maya Vakfı, (t.y.). Maya Vakfı Cinsel Sömürü ve İstismarın Önlenmesi Politika Belgesi, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022, <https://mayavakfi.org/wp-content/uploads/2021/09/Maya-Vakfi-Cinsel-Somuru-ve-Istismarin-Onlenmesi-Politika-ve-Prosedur-Metni.pdf>

Maya Vakfı, (t.y.). Maya Vakfı Çocuk Güvenliği Politikası, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022, <https://mayavakfi.org/wp-content/uploads/2021/09/Maya-Vakfi-Cocuk-Guvenligi-Politikasi.pdf>

Maya Vakfı, (t.y.). Maya Vakfı Çocuk Koruma Politikası, Erişim tarihi: 22 Kasım 2022, <https://mayavakfi.org/wp-content/uploads/2021/09/Maya-Vakfi-Cocuk-Koruma-Politikasi.pdf>

Mooney, C. G. (2013). Theories of Childhood: An Introduction to Dewey, Montessori, Erikson, Piaget, and Vygotsky, Second Edition, Redleaf Press: St. Paul.

Okay, C. (1998). Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900. Kırkambar: İstanbul.

Onur, B. (2005). Türkiye’de Çocukluğun Tarihi- Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş. İmge Yayınevi: Ankara.

Öztan, G. G. (2013). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi: İstanbul.

Qvortrup, J. (2009). Childhood as a Structural Form. Qvortrup, J., Corsaro, W. A. and M. Honig (Eds.), The Palgrave Handbook of Childhood Studies, (ss. 21-33), Basingstoke: Palgrave,

Ray, P. (2010). The participation of children living in the poorest and most difficult situations. B. Percy Smith ve N. Thomas (Ed.), *A Handbook of Children and Young*

People's Participation: Perspectives from Theory and Practice, (ss.63-72). New York: Routledge

Sarışık Y ve Tüzün,I. (2015). Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi - Eğitim Reformu Girişimi Demokratik Okullara Doğru Projesi Kitapları - No:1. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/turkiyede-okullarda-cocuk-katilimi-durum-analizi.pdf>

Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), s. 107-117. DOI:10.1002/chi.617

Shier, H. (2010). 'Pathways to participation' revisited: learning from Nicaragua's child coffee-workers. B. Percy Smith ve N. Thomas (Ed.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*, (ss.215-229), New York: Routledge.

Sinclair, R. (2006). Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. *Children and Society*, 18, s. 106-118.

Stearns, P. N. (2021). Çocukluğun Tarihi. Hilal Dikmen & Büşra Uçar (Çev.). İndie Kitap: İstanbul.

Şirin, M. R. (2019). Türkiye'de Çocuk Haklarının Son 40 Yılı 1979-2019. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (8), 247-332. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57214/807920>

Tarlabaşı (t.y.). Çok Güzel Atölye Kolaylaştırıcı Rehberi, Erişim tarihi: 27 Kasım 2022, <https://www.tarlabasi.org/docs/cga-yurutucu-rehberi.pdf>

Tarlabaşı Parlayan Çocuklar Kulübü. (t.y.), Erişim Tarihi: 27.11.2022 <https://www.tarlabasi.org/calismalar/cocuk/sanat-atolyeleri/parlayan-cocuklar-kulubu>

Tarlabaşı (2019). Tarlabaşı Toplum Merkezi 2019 Faaliyet Raporu, Erişim tarihi: 27 Kasım 2022, <https://www.tarlabasi.org/docs/ttm-2019-faaliyet-raporu-web.pdf>

Tarlabaşı (2019). Tarlabaşı Toplum Merkezi Çocuk Güvenliği Politikası, Erişim tarihi: 27 Kasım 2022, <https://www.tarlabasi.org/docs/politika/ttm-cocuk-guvenligi-politika-belgesi.pdf>

Tarlabaşı (2019). Tarlabaşı Toplum Merkezi Çocuk Güvenliği Politikası EK-3 Çocuk Katılımı Politika Belgesi, Erişim tarihi: 27 Kasım 2022 <https://www.tarlabasi.org/docs/politika/ttm-cocuk-guvenligi-politika-belgesi.pdf>

Tarlabaşı (2020). Tarlabaşı Toplum Merkezi 2020 Faaliyet Raporu, Erişim tarihi: 27 Kasım 2022, <https://www.tarlabasi.org/docs/ttm-2020-faaliyet-raporu-13-01-2022-digital.pdf>

Theis, J. (2010). Children as active citizens: an agenda for children's civil rights and civic engagement. Percy Smith ve N. Thomas (Ed.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*, (ss.345-355), New York: Routledge.

UCLAN. (2020). Building on Rainbows: Supporting Children's Participation in Shaping Responses to COVID-19, Cath Larkins, Daniel Stoeckli vd. (Der.), Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://clock.uclan.ac.uk/33087/>

Uluslararası Çocuk Merkezi (2017), Çocuklar için ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Çalışmalarda Etik İlkeler, Işıl Erdemli (Haz.), Erişim tarihi: 25 Kasım 2022. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/118-cocuklar-icin-ve-cocuklarla-birlikte-yapilan-calismalarda-etik-ilkeler-kilavuzu.pdf>

Uluslararası Çocuk Merkezi (2019), ÇKŞÖİOA Çocuk Katılımı Politika Belgesi, Hazırlayan: Gözde Durmuş, Ankara. Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/agin-yayinlari/cocuga-karsi-siddeti-onlemek-icin-ortaklik-agi-cocuk-katilimi-politika-belgesi>

Uluslararası Çocuk Merkezi (2020), Çocuk Katılımı için Mikrofon Programı Raporu, Tuba Semir Akpınar (Haz.), Erişim tarihi: 25 Kasım 2022. <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/cocuk-katilimi-icin-mikrofon-programi-raporu>

Venninen, T., Leinonen, J., Ojala, M., & Lipponen, L. (2012). Creating conditions for reflective practice in early childhood education. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 6(1), ss.1–15.

Yıldırım, Y., Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: İstanbul.

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Yasemin Saner (Çev.). İletişim Yayınları: İstanbul. 83-119.

Zermatten, J. (2019). Jean Zermatten ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30 Yılı Üzerine Söyleşi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (8), 33-40. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57214/807918>

Walkerdine, V. (2008). *Developmental psychology and the study of childhood. An Introduction to Childhood Studies*. Mary Jane Kehily (Ed.), Second Edition, New York: McGraw-Hill, 112-123.

EK 1: Derinlemesine Görüşme Rehber Formu

Kişisel Bilgiler

- Görüşmecinin eğitimi, mesleği
- STK içindeki konumu (üye, gönüllü, profesyonel çalışan vb.)
- Çocuk alanında kaç yıldır çalıştığı (kurumda kaç yıldır çalıştığı)
- Bu alana yönelme sebebi

Temsil Ettiği STK Hakkında Genel Bilgiler

- STK'nin amacı / hikayesi
- STK'nin alanda kaç yıldır çalıştığı
- STK'nin bulunduğu bölge
- STK'nin yapısı (çalışan sayısı, gönüllü sayısı, yönetim kurulunun yapısı vb.)
- STK'nin yürüttüğü çalışmalardaki hedef grubu/gruplarına dair bilgiler (yaş grubu, faaliyet alanı vb.)
- STK'nin nasıl çalıştığı, ne gibi faaliyetler yürüttüğü

Çocuk Algısı ve Çocuk Katılımına Dair Düşünceleri

- Sizce çocuğun kurumdaki yeri nedir?
- Bu kurumda çalışmak çocuğa ve çocuk katılımına bakışını değiştirdi mi? Nasıl?

Çocuk Katılımının Hayata Geçirilmesinde Atılması Gereken Adımlar

ALAN

- İhtiyaç belirleme sürecinde çocukların görüşleri/ fikirleri aktif olarak alınıyor mu?
- Çocukların görüşlerini/ fikirlerini özgürce ifade edebileceği güvenli alan/ lar var mı?
- Hangi konularda ve ne sıklıkta çocukların görüşlerine başvuruluyor?
- Tüm çocukların katılması için gereken adımlar atılıyor mu? Aynı çocuklardan mı görüş alınıyor?

İFADE/SES

- Çocukların görüş/ fikir oluşturabilmeleri için öncesinde yeterli bilgi veriliyor mu?
Nasıl?
- İhtiyaçlara yönelik çeşitli yöntemler var mı?
- Çocukların çalışmaya gönüllü katılımı esas alınıyor mu?

DİNLEYİCİ

- Çocukların görüşlerinin başka kişilere aktarılması için belirlenmiş bir süreç var mı?
- Çocuklar görüşlerinin kime/ kimlere aktarılacağını biliyorlar mı?
- Görüşlerin aktarılacağı kişi/ kişiler karar verme konusunda etki/ yetki sahibi mi?

ETKİ

- Çocukların görüşleri etki/ yetki sahibi olanlar tarafından dikkate alınıyor mu?
- Çocukların görüşlerinin ciddiye alınacağını garanti altına alan bir prosedür var mı?
- Çocukların verdikleri görüşlerinin yaşama geçtiği ya da geçmediğine ilişkin bir geri bildirim yapılıyor mu?

Ekleme istediğin bir şeyler var mı?